

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

VİTİR NAMAZI HAKKINDAKİ İHTİLAFLAR ve
USÛLÎ TEMELLERİ

Muhammed Emin YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Muhammet Raşit AKPINAR

Konya – 2023

ÖNSÖZ

Şari', insanın dünya hayatına dair işlerini düzene koyup yerli yerinde ve kâmil bir şekilde yürütülmesini gaye edindiği gibi ahiret hayatına hazırlık olarak kulun kalbini mâsivâdan arındırmak için de farz ibadetler belirlemiş ve ibadetlere ilavelerde bulunmuştur. Söz konusu ibadetlerden biri de namazdır. Namaz, Hz. Âdem'den bu yana önceki ümmetlere de farz olan ibadetlerdendir. Aynı zamanda, İslam anlayışında kulun alnını secdeye her koymasında mi'raca yaklaşmak olarak telakki edilmiş, şari' tarafından vâcip, sünnet ve müstehaplarla desteklenmiştir. Bunun birçok hikmetinin olmasının yanında, bunlardan bir tanesi de, mükellefin farz olan namazı kalben daha kâmil bir şekilde kılmasını sağlamaktır. Binâenaleyh, farz namazlar haricinde bu ilavelerden biri de vitir namazıdır. Vitir namazı, beş vakit namaz gibi Kur'ân'da sabit olmayan, ancak Hz. Peygamber'in fiilî ve kavli sünneti olarak günümüze kadar tevarüs ederek sabit olan bedeni bir ibadettir.

Vitrin Kur'ân'da sabit olmaması ve konu ile ilgili Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerin birbirinden farklılık arz etmesi mezheplerin vitrin hükmünde ihtilaf etmesine sebebiyet vermiştir. Rivayetlerin fazlalığı, vitir namazının hükmü yanında, vakti, rekât sayısı, kazası gibi bir çok konuda ihtilaf edilmesine de neden olmuştur.

Vitrin namazındaki ihtilafların tek nedeni rivayet fazlalığı ya da çeşitliliği değildir. Aynı zamanda mezheplerin fıkıh, hadis ve usul anlayışındaki kriterlerinden, bu kriterlerle rivayetleri değerlendirme tutumlarından kaynaklandığı söylenebilir. Tüm bunlardan hareketle, vitir namazı ile ilgili birtakım araştırmalar yapılmışsa da bu araştırmalar hadis alanındaki tezlerden ve birkaç makaleden oluşmaktadır. Bu da konunun fikhî olarak yeniden ele alınması ihtiyacını doğurmuştur.

Bu çalışmada benden desteğini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ederim. Araştırmanın konusunu bulmamda ve konu ile ilgili çalışmamda eksik olduğum hususlarda yardımcı olan danışmanım Doç. Dr. Muhammet Raşit AKPINAR hocama derin hürmetlerimi sunar; dini ilimler alanında derinleşmemde ve bu alanda Arapça kaynaklardan faydalanmam için beni yetiştiren hocalarımın ellerinden öperim. İlim

yolunda kendimizi geliştirmek ve başkalarına fayda sağlamak niyetiyle hazırladığımız bu çalışmanın, bereketli ve maksadının hâsıl olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz eder, tüm işlerimizi ona havale ederiz.

ÖZET

Her ibadetin Şari' tarafından konulmuş bir hükmü ve kendi içerisinde kuvvet bakımından dereceleri vardır. Namaz da bu ibadetlerden biridir. Farz olan beş vakit namaz olduğu gibi nafil ve vâcib namazlarda vardır. Ancak farz namazlar haricinde hakkında çokça rivayetin zikredildiği, mezheplerin ihtilaf ettiği bir namaz vardır ki o da vitir namazıdır. Vitir namazının hükmünde ihtilaf eden iki taraftan biri vitrin vâcib olduğunu ileri süren Ebû Hanîfe ve ashabı; diğeri de, vitrin müekked sünnet olduğunu ileri süren, içlerinde İmâmeyn'in de bulunduğu cumhurdur. İki taraf da nakli delilleri kullanmakla beraber bu delillerden aklî çıkarımlar elde etmiştir. Aynı zamanda her iki tarafta aynı delillerden farklı hükümler elde etmişlerdir. Bunun sebebi ise, nassların keyfiyeti ile doğrudan ilişkilidir. Bu nassların keyfiyeti ile kast edilen şey, yoruma açık olmaları, delalet ve sübut bakımından zan ifade edip etmemelidir. Tüm bu etkenler, Hanefiler ile Cumhur arasında vitir namazı ile ilgili hüküm vermede ihtilafa sebebiyet vermiştir. Mezheplerin üzerinde tartıştığı bu ihtilaf sadece vitrin hükmü ile sınırlı değildir. Vitrin rekâtları, vakti, kazası, kılınışı, kırâati gibi hususlarda mezheplerin ihtilaf ettiği önemli noktalardır. Diğeri ise vitir namazında yerine getirilen kunuttur. Kunut da kendi içerisinde, hükmü, duası, miktarı vb. birçok yerde mezheplerin ihtilafı ile geniş bir yer tutmaktadır. Tüm bu ihtilafların asıl kaynağı vitir namazının sünnet veya vacip olmasıyla ilişkilidir. Yani vitir namazının vacip olması vitirde okunan kunut dualarının hükmüne etki etmiştir. Çünkü tüm bu sayılanlar vitrin içinden bir ibadet olarak değerlendirilir. Dolayısıyla vitrin hükmünde ihtilaf edenler, ona bağlı diğer hususlar üzerinden de ihtilaf etmişlerdir. Başka bir önemli husus, ihtilafın kaynaklandığı ana sebeptir. Bu sebepler Hz. Peygamber'in nebevi ve beşerî yönü, hadislerde geçen lafızların farklı manaları ifade etmesi, usûl-ü fıkıh gibi birçok yönden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kavramlar: İslam Hukuku, Vitir Namazı, Kunut, Gece Namazı

ABSTRACT

Each act of worship has a verdict rendered by the Law-Giver and degrees in itself in terms of power. Salah is one of these acts of worship. There are five times of salah, which are fard (compulsory), as well as nafilah (supererogatory) and wajib (necessary) types of salah. However, there is a prayer that is mentioned in numerous narrations and has caused differences among the schools of thought, and that is the Witr prayer. One of the two parties disputing the verdict of the Witr Salah is Abu Hanifah and his companions arguing that Witr is wajib and the other one is the community, including Imamayn, suggesting that Witr is a mu'akkadah (confirmed) sunnah (traditional). Both parties use naqli (revealed) types of evidence while making aqli (rational) inferences from these pieces of evidence. Furthermore, both parties attain different verdicts from the same pieces of evidence. The reason for this is directly associated with the arbitrariness of the nassses (explicit injunctions). What is meant by the arbitrariness of the nassses is the fact that they are open to interpretation and whether they connote suspicion in terms of implication and certainty. All these factors have caused a dispute between the followers of Hanafi and the Community in terms of rendering a verdict on Witr Salah. This dispute discussed by the schools of thought is not merely limited to the verdict of Witr. Matters such as rakats (units of prayer), time, qaza (missed prayers), performing, and recitation of the Witr are significant points disputed by the schools of thought. Another one is the qunut (obedience) offered during Witr Salah. Qunut also occupies a wide place among the dispute of the schools of law in its entirety in terms of its verdict, prayer, repetition, etc. The main source of all these disputes is associated with whether Witr Salah is a sunnah or wajib practice. In other words, Witr Salah being wajib has an impact on the verdict of the qunut prayers recited during Witr. This is because all the aforementioned are regarded as an act of worship within Witr. Accordingly, those disputing the verdict of Witr have also disputed other matters associated with it. Another important matter is the main reasons causing the dispute. These reasons were evaluated in many aspects such as the prophetic and human side of Prophet Muhammad, various meanings of the words in the hadiths, and usul al-fiqh (principles of Islamic jurisprudence).

Keywords: Islamic Law, Witr Salah, Qunut, Night Salah

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI	1
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
D. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE GENEL HATLARIYLA VİTİR NAMAZININ KILINIŞI	4
1.1. VİTİR VE VİTİRLE İLGİLİ KAVRAMLAR	4
1.1.1. VİTİR (الوتر).....	4
1.1.2. ŞEF' (الشفع).....	6
1.1.3. GECE NAMAZI (صَلَاةُ اللَّيْلِ).....	7
1.1.4. KUNUT (القنوت)	8
1.2. VİTİR NAMAZININ ÖNEMİ	9
1.3. VİTİR NAMAZININ EDÂSI	12
1.3.1. HANEFİ MEZHEBİNE GÖRE VİTRİN EDÂSI	12
1.3.2. ŞAFİİ MEZHEBİNE GÖRE VİTRİN EDÂSI.....	14
1.3.3. MÂLİKİ MEZHEBİNE GÖRE VİTRİN EDÂSI	16
1.3.4. HANBELÎ MEZHEBİNE GÖRE VİTRİN EDÂSI	18
1.4. DEĞERLENDİRME.....	20
İKİNCİ BÖLÜM	22
MEZHEPLERE GÖRE VİTİR NAMAZI	22

2.1. VİTİR NAMAZININ HÜKMÜ	22
2.1.1. CUMHURA GÖRE VİTİR NAMAZININ HÜKMÜ.....	22
2.1.1.1. Beş Vakit Namaz İçerisinde Zikredilmemiş Olması.....	23
2.1.1.2. Hüküm Bakımından Farz Namazlardan Ayrı Değerlendirilmesi.....	23
2.1.1.3. Sünnet Olan Gece Namazı İle Birlikte Kılınması	27
2.1.1.4. Vitrin Binek Üzerinde Kılınabilmesi.....	27
2.1.1.5. Farz Namazlara Tabi Olması	29
2.1.1.6. Rekât Sayısının Net Olmaması	29
2.1.1.5. Diğer Deliller	30
2.1.2. HANEFİ MEZHEBİNE GÖRE VİTİR NAMAZININ HÜKMÜ	30
2.1.2.1. Rivayetlerdeki Emir Lafzının, <i>أَمَرَ</i> ve <i>زَادَ</i> Lafızlarının Vücûba Delalet Etmesi..	31
2.1.2.2. Terkine Ceza Öngörülmesi ve Târikinin Kınanması	33
2.1.2.3. Kendine Ait Bir Vaktinin Olması.....	34
2.1.2.4. Kazasının Vâcip Olması	34
2.1.2.5. Hükümün Daha Sonra Konulması	35
2.1.2.6. Vitrin Aslen Binek Üzerinde Kılınmaması.....	36
2.1.2.7. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yi Namaza Uyandırması	37
2.1.2.8. Nafile Namazların Tek Rekâtlı Olmaması.....	37
2.1.2.9. Diğer Deliller	37
2.2. VİTİR NAMAZININ REKÂT SAYISI.....	38
2.2.1.1. Hanefî Mezhebine Göre Vitir Namazında Rekât Sayısı	38
2.2.1.2. Cumhura Göre Vitir Namazında Rekât Sayısı	40
2.3. VİTİR NAMAZINDA KIRAAT	46
2.4. VİTİR NAMAZINDA KUNUT	47
2.4.1. KUNUTUN HÜKMÜ	49
2.4.1.1. Hanefî Mezhebine Göre Kunutun Hükümü	49
2.4.1.2. Şafîî Mezhebine Göre Kunutun Hükümü.....	51
2.4.1.3. Mâlikî Mezhebine Göre Kunutun Hükümü	52
2.4.1.4. Hanbelî Mezhebine Göre Kunutun Hükümü	53
2.4.2. KUNUT DUALARI	55
2.4.3. KUNUTUN KEYFİYETİ	57
2.4.3.1. Kunutta Elleri Kaldırma ve Kunutun Miktarı	57
2.4.3.2. Kunutun Sıfatı	59

2.4.4. KUNUT DUASININ MAHALLİ VE VAKTİ	61
2.4.5. KUNUTTA SEHİV SECDESİ GEREKTİREN HALLER	65
2.5. VİTİR NAMAZININ VAKTİ VE KAZASI	68
2.5.1. Vitir Namazının Asıl Vakti	68
2.5.2. Vitir Namazının Müstehap Vakti.....	73
2.6. DEĞERLENDİRME.....	75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	81
VİTİR NAMAZINDAKİ İHTİLAFLARIN USÛLÎ TEMELLERİ	81
3.1. HADİS VE SÜNNET TEORİLERİNDEKİ FARKLILIKLAR	81
3.1.1. Hz. Peygamber'in Tasarruflarının Farklı Değerlendirilmesi	81
3.1.1.1. Farklı Muhataplara Karşı Tasarrufları.....	82
3.1.1.2. Bireysel Tasarrufları.....	85
3.1.2. Hadislerdeki Bazı Lafızların Terhib ve Terğibe Hamledilmesi	86
3.1.3. Hadislerdeki <i>كفر</i> ve <i>كفر</i> Kavramlarının Farklı Değerlendirilmesi.....	89
3.2. İCMA ANLAYIŞINDAKİ FARKLILIKLAR	91
3.3. LAFIZ TEORİLERİNDEKİ FARKLILIKLAR	93
3.3.1. Mutlakın Mukayyede Hamli.....	93
3.3.2. Lafızların Delâleti ile İlgili Farklılıklar.....	95
3.3.2.1. Vitrin Hükmüne Delâlet Eden Lafızlar	95
3.3.2.2. Kunutun Hükmüne Delâlet Eden Lafızlar	97
3.3.3. Âmmın Delâleti	97
3.4. NESİH TEORİSİNDEKİ FARKLILIKLAR	99
3.4.1. Farz Namazı Vakitlerinin Neshi	99
3.4.2. Vitrin Rekâtlarının Neshi	100
3.4.3. Kunut Mahallinin Neshi	100
3.4.4. Kunutta Kâfirlere Bedduâ/Lânet Edilmesinin Neshi	100
3.5. TEKLİFİ HÜKÜM TEORİSİNDEKİ FARKLILIKLAR (FARZ/VÂCİP).....	101
3.6. DEĞERLENDİRME	105
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	113

KISALTMALAR

bkz. : Bakınız

by. : Basım Yeri Yok

çev. : Çeviri

H.z. : Hazreti

nşr. : Neşreden

ö. : Ölüm Tarihi

r.a : Radiyallâhu Anh

s.a.v. : Sallallâhu Aleyhi Vessellem

tdv. : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik Eden

ts. : Tarih

vb. : Ve Benzeri

yy. : Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Hz. Peygamber, dinin direği olarak takdim ettiği farz namazlarına fiilî ve sözlü olarak sahabelerini teşvik etmiştir. Farzın dışındaki ibadetlerde de benzer teşvikleri görülmektedir. Vitir namazı da bu ibadetlerden biridir. Onun, sahabilerini vitir namazı konusundaki teşvikleri göz önüne alındığında bu namaza hayli ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır. Onun için fıkıh kitaplarında konu ile ilgili ihtilaflara rastlanılsa da hemen hemen herkesçe ittifak edilen şey, Hz. Peygamber'in bu namaza diğer sünnet namazlara nazaran daha fazla önem vermesidir. Bundan dolayı konunun önemine binaen gerek hadis külliyatında gerekse fıkıh literatüründeki ibadet bahislerinde vitir namazı müstakil bir bâbda ele alınmıştır. Bunların yanında, mezhepler vitri kendine has usul ilmi ve hadis kriterleri ile konuyu detaylı bir şekilde tartışmıştır. Araştırmanın gayesi, mezheplere göre vitrin hükmü ve edası ile ilgili hususlara değinilip ihtilaflara işaret edildikten sonra, bu ihtilafların mezheplerin usul kurallarından kaynaklandığını tespit edip, rivayet edilen hadislerin yorumlanmasında ortaya çıkan ihtilafları tespit etmek olacaktır.

B. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Mezhepler, vitri “أحكام الوتر, صلاة الوتر, باب الوتر” gibi baplarda ele alırken edası, kazası, rekât sayısı gibi birçok farklı başlıklar halinde ihtilafları zikretmektedirler. Böylece, konunun sadece tek bir mezhep etrafında değil, dört fikhî mezhep etrafında araştırılmasına ihtiyaç hissedilmiştir. Bunlarla birlikte vitir namazı hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde, mezheplerin vitrin alt başlıklarında ihtilaf ettiği konulara değinildiği halde, detaylıca ve mantıkî çıkarımlar üzerinden alimlerin birbirlerine karşı verdiği cevaplara pek değinilmemekle beraber, vitir hakkında mezheplerin hangi usul kaidelerini kullanarak birbirlerinin delillerini nakzettiği yönünde bir araştırmaya rastlanmamıştır. Konu ile ilgili bu eksiklikler dikkate alınarak yapılan bu araştırmada, mezheplerin görüşlerine deliller etrafında değinilmekle beraber, bu deliller çeşitli içtihat anlayışları ile birlikte ele alınacak, söz konusu içtihatların hangi usul çerçevesinde ortaya çıktığı açıklanacaktır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Konunun içeriği gereği, fıkıh kitaplarından dört mezhebin mütekaddimun ve müteahhirun otorite kaynaklarına başvurulacaktır. Mezheplerin gerek kendi içinde gerekse kendi aralarında ihtilaf ettiği konular seçilecektir. Bunlarla beraber her mezhebin kendi görüşünü savunurken delil olarak getirdiği ayetler, hadisler ve sahabe sözlerine yer verilecektir. Ancak bu çalışmada mezheplerin birbirine karşı yaptığı “hadislerin senet kritiği” gibi konulara değinilmeyecektir. Çünkü vitir namazı konusunda mezhep imamı ve âlimleri kendine ait bir hükmü savunurken karşı tarafın delil getirdiği hadisi senet bakımından zayıf görmüştür. Konu ile ilgili hadisler de çok olduğundan, hadislerin mezheplere göre kuvvetlilik ve zayıflığına değinmek çalışmanın alanını genişletecektir. Binaenaleyh bu çalışmada, mezheplerin kendine ait delilleri verirken yahut karşı tarafın delillerini değerlendirirken, rivayetleri nasıl yorumladığına ve hangi usul kurallarını uygulayarak hüküm elde ettiklerine işaret edilecektir.

D. Araştırmanın Kaynakları

- 1- **Fıkıh Kaynakları:** Vitir namazı hakkında yazılan şeyler ve ihtilaf edilen meseleler hacimli olduğu için, bu konuda mezheplere ait kaynaklar çoktur. Bu sebeple, konunun araştırılmasında birçok kaynağa atıf yapılmıştır. Ancak maksadın hâsıl olması için, her mezhebin belli başlı temel eserleri sunulacaktır. Araştırmada, Hanefî mezhebine ait *el-Mebsût*, *Bedâiu’-sanâi’*, *el-Hidâye*, *el-Bahrü’r-râik*; Şafiî mezhebine ait *el-Hâvi’l-kebîr*, *el-Mühezzebe*, *Kifâyetü’n-nebîh*, *Muğni’l-muhtâc*; Mâlikî mezhebine ait *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, *Bidâyetü’l-müctehid*, *ez-Zehîra*; Hanbelî mezhebine ait *el-Muğni*, *Keşşâfü’l-kınâ*, *Kâfi*, gibi eserlerden yararlanılmıştır.
- 2- **Hadis Kaynakları:** Araştırmada müsned, mu’cem, musannef, câmi’ ve sünen tasnifi altına giren birçok hadis kaynaklarından faydalanılmıştır. Bunlar, İmam Mâlik’in *Muvatta’*’sı, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i, Şeyhayn’ın *Sahihleri*, İbn Mâce’nin *Sünen*’i, Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i, Tirmizî’nin *Câmi*’i, Nesâî’nin *Sünen*’i ve Taberânî’nin *Mu’cem*’idir. Kaynak olarak gösterilen hadislerden

farklı yorumlara elverişli olanları araştırmak için Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve diğer hadis kaynaklarının şerhlerinden faydalanılmıştır.

- 3- Diğer Kaynaklar:** Araştırmanın kapsamına giren şef', salatu'l-leyl, vitir ve kunut kavramları muğlak olduğundan dolayı sözlük olarak *Lisânü'l-Arab* ve *Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn* gibi eserlere başvurulmuştur. Bu kavramları Şâri' kullanırken, maksadına vakıf olmak için de Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân* adlı tefsirine müracaat edilmiştir. Ayrıca, *Vitir Namazının Hükmüne Dair Tartışmalar* ve *Abdülganî en-Nâblusî'nin Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr Adlı Risalesi* ve *Hanefî Mezhebi Kaynaklarında Vitir Namazının Hükmünün Hadis Rivayetleri Bağlamında Tahlili (Buhârî Örneği)* adlı makalelere başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE GENEL HATLARIYLA VİTİR NAMAZININ KILINIŞI

1.1. Vitir ve Vitirle İlgili Kavramlar

Her kavram bir manaya, her mana bir tanımlanmaya ihtiyaç duyar. Söz konusu bu kavramlar fıkıh ilimleri içerisinde yer alırsa, kelimelerin sadece lügat ve ıstılah manalarının verilmesi yeterli olmaz. Bunlarla birlikte, ayetler ve hadisler ışığında örneklendirilip konu zemininin sağlamlaştırılması, yani konunun mefhumunun iyice anlaşılması gerekmektedir. Çünkü aynı kavram birden çok manaya delalet etmektedir. Her ne kadar bu kavramlar tanımlansa da naslar ile örneklendirilmediği sürece fıkhi bağlamından kopuk olarak ele alınabilmektedir. İlerde bahsedilecek olan vitir, salâtü'l-leyl, kunut ve şef kavramlarına da bu cihetten bakılabilir. Nitekim bu kavramlarla fıkıh içerisinde farklı şeyler kast edilmektedir. Örneğin, “kunut” zikredilirken bela ve musibet anında edilen dua, sabah ve vitir namazındaki dua, namazdaki kıyam halindeki fiiller anlaşılabilir. Herhangi bir kavram kargaşasına yer vermemek için kavramlar naslar ile birlikte detaylı bir şekilde örneklendirilerek ele alınacaktır.

1.1.1. Vitir (الوتر)

Lügatte, bir ve tek sayıların tamamını, adetler bakımından çift olmayana ifade eden “vitir” kavramı “vetr, vitr ve vitir” gibi farklı vecihlerde zikredilmektedir. Kelimenin naslara intibakı bakımından, Kur’ân’ı Kerim’de şef kelimesinden hemen sonra zikredilen “vetr”,¹ tek manasına gelir. Aynı zamanda hadis-i şerifte إن الله وتر يحب الوتر “Allah tektir, teki sever”² şeklinde zikredilmektedir. Hadisin önemine binaen dilciler, “Vitr Allah’ın tek olmasıdır. Şef mahlukatın tamamıdır” demişlerdir.³ Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729), Mesrûk b. Ecda’ (ö. 63/683) ve Katâde (ö. 117/735)

¹ el-Fecr 89/3.

² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavut – Âdil Mürşid (by: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), 2/394 (No: 1225).

³ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, nşr. Neşru Edebi'l-Havzeti (Beyrut: Dâru Sâdır, 1405/1984), “vitir”, 5/273

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ “Her şeyden çift çift yarattık”⁴ ayetinden yola çıkarak, mahlukatta bulunan küfür ve iman, kötülük ve mutluluk, hidayet ve dalalet, nur ve zulmet, gece ve gündüz, güneş ve ay, soğuk ve sıcak, yaz ve kış, yeryüzü ve gökyüzü, insanlar ve cinlerin şef’i ifade ettiğini; قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ “De ki, Allah tektir”⁵ ayetinden de yola çıkarak, Allah’ın tek olmasının vitri ifade ettiği görüşüne varmışlardır.⁶

Vitir, fıkıh kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde konu ile ilgili Ebû Saîd el-Hudrî rivayeti bu hususta örnektir. Rivayete göre sahabe bir gün Hz. Peygamber’e vitir namazının vakti hakkında soru sorarlar. Cevap olarak Nebî’de (s.a.v) “أُوتِرُوا قَبْلَ” “Sabah namazından önce vitir kılın”⁷ buyurmuştur. Hz. Peygamber’in bu cümlesiyle; imsak girmeden önce çift rekât kılınan nafil namazın ardından “tek” (vitir) rekât namaz kılınması gerektiğini tavsiye etmiştir. Bundan dolayı “vitir kılın” sözü ile “tek rekâtlık namaz kılın” kastedilmektedir.

Ayet ve hadis rivayetleri değerlendirildiğinde vitir, lafzi açıdan genel olarak “teklik” anlamında kullanılır. İbadetler açısından değerlendirildiğinde ise, yatsıdan sonra tek rekât olarak kılınan müstakil bir namazı ifade etmektedir. Binaenaleyh ıstılahta “özel bir namaz” olarak tarif edilen vitr,⁸ Hz. Peygamber’in yatsı namazından sonra kıldığı müstakil namaz olarak bilinir.⁹ Genel bir şekilde tanımlanacak olunursa, Hz. Peygamber’in ehemmiyet verdiği ve sahabilerinin kılması için gerek sözlü gerek fiilî olarak teşvik ettiği,¹⁰ bir rekâttan on bir rekâta kadar kılınabileceğine dair rivayetlerin bulunduğu,¹¹ hükmü ve edası hususunda birçok açıdan mezheplerin ihtilaf ettiği müstakil olan bu namaza vitir namazı denilir.

⁴ ez-Zâriyât 51/49.

⁵ el-İhlâs 112/1.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtûbî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kurân*, thk. Kâmil el-Harrât - Mâhir Habbûş (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1467/2006), 22/259.

⁷ Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*, 17/404 (No:11302).

⁸ Muhammed b. A’lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâffü ıstılâhâtı’l-fünûn ve’l-ulûm*, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996), “vitr”, 2/1756.

⁹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), “vitr”, 606.

¹⁰ Hz. Peygamber’in teşvikiyle ilgili rivayetlere “Vitir Namazının Önemi” başlığı altında detaylarıyla değinilecektir.

¹¹ Rivayetler çerçevesinden bu konuya “Vitir Namazında Rekât Sayısı” başlığı altında detaylarıyla değinilecektir.

1.1.2. Şef' (الشفع)

Kur'ân'da vetr kelimesi ile birlikte zikredilen “şef”¹², “çift” anlamına gelmektedir. Ayetin tefsirinde, ilk insan olarak yaratılan Hz. Âdem tek başına vitir kelimesi ile, Havva validemiz ile birlikte şef' kelimesi ile nitelendirilmiştir. Umre ile birlikte yapılan kıran ve temettü haccına şef', umre olmaksızın yapılan ifrat haccına da vitir denilmiştir.¹³ Dört rekâtlı namazların ilk iki rekâtına “şef'-i evvel”, ikinci iki rekâtına şef'-i sâni denir. Üç rekâtlı namazların üçüncü rekâtı da şef'-i sâni olarak isimlendirilir.¹⁴

Hiz. Peygamber, kendisine “vitir ve şef'” in ne olduğu hakkında sorulan soru üzerine, *هِيَ صَلَاةٌ بَعْضُهَا شَفْعٌ وَبَعْضُهَا وَتَرٌ* “O, bir kısmı çift ve bir kısmı tek rekât olan bir namazdır”¹⁵ buyurarak vitir namazının ilk olarak çift rekât halinde, devamında da tek rekât olarak kılınarak eda edildiğine işaret etmiştir. Hadiste Hiz. Peygamber'e sorulan ilk başta vitir kavramı değil şef' kavramıdır. Aynı hadisin başka rivayetlerine bakıldığında yine ilk önce şef' sonra vitir sorulmuştur. Öyleyse bu rivayetten, vitir namazı kılınırken öncesinde çift rekâtlık namaz kılınması gerektiği anlaşılmaktadır. Abdullah b. Ömer tariki ile gelen hadiste bu bakış açısını teyit etmektedir. Bir adam, Hiz. Peygamber minberdeyken kendisine gece namazının durumu ve edasının keyfiyeti hakkında sorulur. Oda (s.a.v) cevaben, *مَنْتَى مَنْتَى فَإِذَا خَشِيَ الصُّبْحَ صَلَّى وَاحِدَةً، فَأَوْتَرَتْ لَهُ مَا قَدْ* “Gece namazı ikişer ikişerdir. Şayet sabah namazının yaklaşmasından endişe edersen tek rekât kılarısın. Böylece daha önceki kıldığın namaz tek olmuş olur...” buyurur.¹⁶ Söz konusu rivayetlere bakıldığında vitir namazıyla ilgili tartışmalarda şef' kelimesine çokça atıf yapılmıştır. Bunun neticesinde mezhepler kendi görüşünü temellendirmek için bu kelimenin anlamı üzerinde yorumlar yapmış ve vitrin edası üzerinde şef' kavramının etkili olduğuna işaret etmişlerdir. Mesela

¹² el-Fecr 89/3.

¹³ Kurtûbî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 22/259-260.

¹⁴ Erdoğan, “Şef'”, 522.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 33/148 (No: 19919).

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cûfî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır (by: Dâru Tavki'n-necât, 1422/2001), “Salât”, 83 (No: 472).

vitirde rekâtların karışması, imama uyma esnasında eda edilen vitir, bazı mezheplere göre vitir namazı kılınırken ilk başta ikişer rekât kılınıp selam verilmesi gibi birçok konuda şef' ifadesine çokça yer verilmiş ve mezhepler tarafından uzun uzadıya tartışılmıştır. Tüm bunlardan hareketle şef' için “Vitir namazı kılınırken öncesinde ikişer rekât kılınmakla beraber belirli bir sayı ile sınırlandırılmayan, mezheplerin kendisinde ihtilaf ettiği çift rekâtlı bir namazdır.” şeklinde bir tanım yapılabilir.

1.1.3. Gece Namazı (صَلَاةُ اللَّيْلِ)

Kelime itibariyle gece namazı anlamına gelen salâtü'l-leyl صَلَاةُ اللَّيْلِ, yatsı namazından sonra henüz uyumadan veya biraz uyuyup uyandıktan sonra kılınacak olan nafile namazdır.¹⁷ Genelde bu namaza teheccüd namazı denilmektedir.¹⁸ Allah, Peygamber'ine ve müminlere gece namazını methettikten sonra¹⁹ vahyin ilk muhatabı olan Nebi ve ashabı gece ibadetini yapmaya özen göstermişlerdir. Tabii olarak, gelen vahiyde gece namazının kaç rekât kılınacağına dair Kur'ân'da bir beyan olmadığı için sahabeler bu ibadetin rek'at sayısı ve namazın keyfiyeti gibi durumları sormak için Hz. Peygamber'e danışmışlardır. Hz. Peygamber de gece namazının nasıl kılınacağına ilişkin bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bahsi geçen mevzu teheccüd namazıyla alakalı bir durumdur. Lakin صَلَاةُ اللَّيْلِ ifadesi sadece teheccüd namazına has bir kavram değildir. Aynı zamanda vitir namazıyla da ilişkili bir kavramdır. Dolayısıyla, sahabenin teheccüd namazı ile ilgili sorularındaki hassasiyetleri bu namaz için de geçerlidir. Hz. Ömer rivayeti üzerinden değinilen “Gece namazı ikişer ikişerdir. Şayet sabah namazının yaklaşmasından endişelenirsen tek rekât kıl. O namazı, daha önce kıldığın namazla tekle” hadisi buna örnek olarak gösterilebilir. Çünkü bu rivayete dikkat edildiğinde, vitir namazı ile birlikte kılınan çift rekâtlık namazın صَلَاةُ اللَّيْلِ ile ilişkili olduğunu düşünen sahabe nasıl kılınması gerektiğini Hz. Peygamber'e sormaktadır.

¹⁷ Erdoğan, “Salâtü'l-Leyl”, 493.

¹⁸ Tehânevî, “Salâtü't-Teheccüd”, 2/1092

¹⁹ el-Müzzemmil 73/20.

Vitir namazının öncesinde kılınan çift (şef‘) rekâtlı namaza munfasıl/muttasıl olmasıyla ilgili rivayet edilen hadislerde salâtü'l-leyl ifadesi çokça zikredilmiştir.²⁰ Mezhepler, vitirin hükmünü belirlerken bu rivayetlerdeki lafızları göz önünde bulundurmuşlardır. Bu sebeple, vitir namazı ile ilgili rivayetleri değerlendirirken sözü edilen kavramı sadece teheccüd namazı olarak değerlendirmemişlerdir. Aynı zamanda vitir namazı ile birlikte kılınan başka bir namazın varlığına da işaret etmişlerdir.

1.1.4. Kunut (القنوت)

Konu hakkında yapılan araştırmalarda kunut kelimesinin birçok anlamı ihtiva ettiği görülmektedir. Bu anlamlar ayetler ve hadislerle desteklenerek uzun uzadıya sıralanmıştır. Çalışmamızda kunut teriminin daha çok vitir namazıyla ilgili olan anlamları üzerinde durulacak ve söz konusu terim ayet ve hadislerle desteklenerek izah edilecektir.

Sözlükte “itaat etmek, huşû üzere bulunmak, ibadet yapmak, kıyam üzere durmak”²¹ anlamına gelen kunut kelimesi, fıkıh terimi olarak, “belirli bir ibadete münhasır dua” ya da “her türlü dua” anlamında kullanılmaktadır. Sadece ibadetler ile ilgili kullanımlarda kunut, “vitir namazında ve bazı farz namazlarda okunan dua çeşidi” olarak tanımlanmıştır.²² Bunun dışında bahsi geçen başka bir tanımda ise, “taatte bulunmak, dua etmek ve herhangi bir şeyden kurtulmak, hayrı elde etmek için namazda Allah’a sığınmak” anlamında tarif edilmiştir.²³ Kelime, Kur’ân-ı Kerim’de birçok ayet-i kerimede zikredilmekte ve birbirine yakın anlamları ihtiva etmektedir. Bazen hal bazen emir bazen de sıfat olarak gelen bu kelime ayetlerde namaz, ibadet ve hanif dinini ikame etmek gibi farklı kavramlarla birlikte kullanılmıştır.²⁴

²⁰ Örneğin: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/371 (No: 6258); Buhârî, “Salât”, 83 (No: 990,993).

²¹ Muhsin Koçak, “Kunut”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/380.

²² Yakup Mahmutoglu-Mustafa Altan, “Dört Mezhebe Göre Namazlarda Kunût Duası Okumanın Keyfiyeti ve Hükümü”, *Darulfunun İlahiyat* 29/2 (Kasım 2018), 385.

²³ Koçak, “Kunut”, 380

²⁴ el-Bakara 2/116, 238; Âl-iİmrân 3/43; en-Nisâ 4/34; en-Nahl 16/120; er-Rûm 30/26; el-Ahzâb 33/31; 35; ez-Zümer 39/9; et-Tahrîm 66/5, 12.

Kunut kelimesinin kullanımına hadislerde de çokça rastlanır. Örneğin, كُلُّ قُنُوتٍ فِي الْقُرْآنِ فَهُوَ طَاعَةٌ²⁵ hadisinden hareketle Hz. Peygamber, Kur’ân da bulunan kunutun tamamının itaat anlamına geldiğini ifade etmiştir. Başka bir hadiste Nebi, (s.a.v) أَفْضَلُ الصَّلَاةِ طُولُ الْقُنُوتِ “Namazın en faziletlisi kunutu uzun olanıdır” buyurmuştur.²⁶ Burada kunutu uzatmakla kastedilen namazda kıraat için kıyamın uzatılmasıdır.²⁷

Söz konusu ayetler ve hadisler ışığında kunut kelimesi “itaat etme, kulluğun gereğini yerine getirme” gibi anlamları ihtiva etmektedir. Aynı zamanda belirli bir ibadete münhasır olarak yapılan müstakil duayı ifade etmektedir. Araştırmamızda belli bir ibadetten maksat ise vitir namazı olacaktır. Böylece, bu iki farklı anlam içerisinde araştırmanın seyri de müstakil bir namaz olan vitir namazını ve bu namazın bir rüknü olan kunutu incelemek yönünde olacaktır.

1.2. Vitir Namazının Önemi

Hz. Peygamber (s.a.v) bazen emir sigası kullanarak vitir namazına teşvik etmiş, bazen vitre teşvik etmek için söz konusu namazı güzel sıfatlar ile nitelemiş, bazı durumlarda ise eda edilmemesi halinde tehdit içeren ifadeler kullanmıştır. Her ne kadar rivayetlerin farklı vecihlerde gelmesi mezhepler arasında ihtilafa sebebiyet vermişse de herkes tarafından ittifak edilen nokta; Hz. Peygamber bu namazı hiç aksatmadan eda etmekle beraber ashabını da kavli ve fiili olarak teşvik etmiş olmasıdır. Bu kısımda hadisler, ifade ettiği hükümlere bakılmaksızın teşvik kavramları açısından ele alınıp değerlendirilecek ve bu yolla vitir namazının önemine işaret edilecektir.

Hz. Ali kanalıyla nakledilen bir hadiste Nebi, يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ أَوْثَرُوا فَإِنَّ اللَّهَ وَثَرٌ يُحِبُّ “Ey Kur’ân ehli, vitri kılın. Çünkü Allah tektir, teki sever” buyurmuştur.²⁸ Hadis

²⁵ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. Avdillâh b. Muhammed – Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî (Kâhire: Dâru'l-Harameyn, ts), 2/224 (No: 1808).

²⁶ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts), “Salâtü'l-Misâfirin”, 164.

²⁷ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu sahîhi müslim*, (Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, 1318), 4/200.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/443 (No: 1262); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (by: Dâru Ahyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts), “İkâme”, 114 (No: 1169); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts), “Vitir”, 1 (No: 1416).

lafız itibari ile mükellefi üç farklı açıdan vitir namazına teşvik etmektedir. Birincisi, Hz. Peygamber'in "Ey Kur'an ehli" ifadesidir. Sahabe, Kur'an'ı tasdik ettiği, Kur'an'ın emirlerini yerine getirip nehiylerinden kaçındığı için Hz. Peygamber tarafından bu kutsal kitaba izafe edilmişlerdir.²⁹ Muhatabın ise kutsal bir kitapla nitelendirilmesi ibadete teşvik edilmesi bakımından son derece manidardır. İkincisi, Hz. Peygamber'in "vitri kılın" emridir. Mezhep imamı ve şârihler, buradaki emri farklı açılardan değerlendirerek vitir namazının vücup veya müstehaplık ifade etmesi yönünde ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaf konusu ileride detayları ile açıklanacaktır. Lâkin, burada ittifak edinilen nokta; Hz. Peygamber'in muhatabını bu emirle mutlak olarak teşvik etmesidir. Sonuncusu, hadiste zikredilen "Allah tektir, teki sever" cümlesidir. Allah'ın sıfatı, zatı ve fiilleri itibari ile tek olduğunu bildiren Şari' vitir namazının tek rekât olarak kılınması ve devamında da "teki sever" sözünü zikrederek, bu namazı tek rekât kılınan mükafatlandırılacağını ve amelinin kabul edileceği yönünde teşvikte bulunmuştur.³⁰

Hz. Peygamber üç defa, *فمن لم يوتر فليس منا* "Kim vitri kılmazsa bizden değildir"³¹ diyerek vitir namazı kılmayan ashabını farklı bir üslup ile uyarmaktan geri durmamıştır. Aynı ifadeyi üç defa zikretmesi, "bizden değildir" şeklindeki tehdit içeren lafzı kullanması, Hz. Peygamber'in vitir namazına son derece önem verdiğine ve sahabenin bu konuda gaflete düşmemesi gerektiğe işaret eder

Ebû'd-Derdâ'nın rivayet ettiği bir hadiste kendisi Hz. Peygamber'i kastederek *أوصاني حبيبي صلى الله عليه وسلم بثلاث, لن أدعهن ما عشت بصيام ثلاثة أيام من كل شهر وصلاة الضحى* "Sevgili Peygamber (s.a.v) bana, yaşadığım sürece terk etmeyeceğim üç şeyi; her ay üç gün oruç tutmamı, duha namazı kılmamı ve uyumadan önce vitir kılmamı vasiyet etti" sözüyle, Hz. Peygamber'in vitir namazına verdiği öneme dikkat çekmiştir.³² Aynı zamanda bu hadis "Gece namazı ikişer ikişerdir. Sabah namazının

²⁹ Mahmûd Muhammed Hattâbu's-Subkî, *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd şerhu süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd*, thk. Emîn Mahmûd Muhammed Hattâb (Kâhire: Matbaatü'l-İstikame, 1394/1984), 8/40.

³⁰ Halil Ahmed b. Mecîd es-Sehârenfûrî, *Bezlu'l-mecdûd fî halli Ebî Dâvûd*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006), 7/226.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/127 (No: 23019).

³² Müslim, "Sâlâtü'l-Misâfirin", 85.

yaklaşmasından endişe edersen tek rekât kıl. Daha önceki kıldığın namaza tek olarak ekle” hadisi birlikte değerlendirildiğinde, mükellefin yatmadan önce vitir namazını kılması gerektiğinin önemine işaret etmektedir.

Allah, (c.c) Kur’ân’da mükellefi bir amel ile sorumlu tuttuğu vakit emir³³ ve tavsiye³⁴ ifadelerine yer vermiştir. Bazı durumlarda ise yapılması gerekeni güzel sıfatlar ile nitelemiştir.³⁵ Bu çerçevede, Hz. Peygamber de aynı usulu takip etmiştir. Müslümanları bir ibadete teşvik etmek için o ibadeti gerek dünyaya gerekse ahirete taalluk eden güzel sıfatlarla birlikte nitelemiştir. Örneğin, Hârice b. Huzâfe’den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber sahabenin yanına gelerek onlara şöyle buyurur. لقد أمدكم الله بصلاة هي خير لكم من حمر النعم قلنا: وما هي يا رسول الله؟ قال: الوتر فيما بين صلاة العشاء إلى طلوع الفجر “Allah sizleri bir namazla destekledi. O namaz sizin için kırmızı develerden daha hayırlıdır. Bizler de, nedir o namaz Ey Allah’ın Resulü? dedik. O da, yatsı ile sabah namazı arasında bulunan vitir namazıdır dedi.”³⁶ Hadiste zikredilen “kırmızı deve”, Araplar nezdinde mal bakımından diğer mallara nazaran daha değerli ve daha önemlidir. Hatta öyle ki güzel şeylerin ifadesinde ve temsil edilmesinde “kırmızı deve” kelimesi yaygınlık kazanıp örf haline gelmiştir.³⁷

Bir gece namazı hüviyeti arz ettiği için Hz. Peygamber’in vitir namazı kıldığı özellikle ailesi ve yakınları tarafından müşahede edilmiştir. Çünkü vitir namazı yatsı ile sabah namazı arasında kılındığından, bu vakit aralığındaki bir ibadeti çoğunlukla hanesinde eda ederdi. Onu müşahede edenlerin yakınlarından oluşması da pek tabiidir. Bu yakınlardan birisi de Hz. Âişe’dir. Kendisinden rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber’in gecenin her vakti vitir namazı kıldığı ifade edilmiştir.³⁸ Rivayette de

³³ el-Bakara 1/43.

³⁴ et-Tahrim 66/1.

³⁵ el-Bakara 1/265.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 39/442 (No: 23019).

³⁷ Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Rasûlân el-Makdîsî er-Remlî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, thk. Hâlid er-Ribât (Mısır: Dârü’l-Fellâh, 1437/2016), 7/49.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 40/221 (No: 24188); "من كل الليل قد أوتر رسول الله صلى الله عليه وسلم فأنتهى وتره إلى السحر" "Allah Resulü (s.a.v) gecenin her vaktinde vitir kılar. Vitri seher vaktine kadar dayanmıştı."

sarahaten zikredildiği gibi Hz. Peygamber'in gecenin her vaktinde vitri eda etmesindeki çaba ve gayreti biz müslümanları teşvik eden fiilî bir unsurdur.

Bir başka rivayette Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in vitir namazına muhabbetini ve teşvik etmeye yönelik hem fiili hem de kavî gayretini şu sözleri ile aktarır: كان النبي صلى الله عليه وسلم يصلي وأنا راقدة معترضة على فراشه فإذا أراد أن يوتر أيقظني فأوترت (s.a.v) yatağında uzanmış bir şekilde uyuyordum. Vitir kılmaya niyetlendiği zaman beni uyandırdı. Böylelikle ben de vitir namazını kıldım.”³⁹

Hız. Peygamber'in, yolculukta iken vitri eda etmesi yönünde gelen rivayetler etrafındakiler için güzel bir örnektir. Hız. Ömer ile Mekke yolunda yolculuk eden Saîd b. Yesâr'ın bineğinden inip vitir namazını kılması bu örnek kabilindendir. Bu esnada Saîd (r.a) kâfileden geri kalınca Hız. Ömer kendisine ليس لك في رسول الله صلى الله عليه وسلم Allah Resulü'nde senin için güzel bir örnek yok mu? Ben de, Allah'a yemin olsun ki elbette var dedim. O da, Allah Resulü deve üzerinde vitir kıları dedi.”⁴⁰ Bu rivayetten, Nebî'nin mukim iken vitri kılmasından ziyade sefer halinde iken de vitri kıldığı ve bu yönde ümmetine örnek olduğu anlaşılmaktadır.

1.3. Vitir Namazının Edâsı

Vitir namazı ile ilgili mezheplerin kanaatlerini delilleriyle birlikte ele almadan önce, okuyucunun zihninde genel bir fikir uyandırması için bu namazın kılınışının genel hatlarıyla kısaca zikredilmesi uygun görülmüştür.

1.3.1. Hanefi Mezhebine Göre Vitrin Edâsı

Hanefîlere göre, üç rekât olan vitir namazı bazı yönlerden akşam namazına benzetildiğinden kaynaklarda الوتر ثلاث ركعات كثلث المغرب “Vitir namazı akşam namazı gibi üç rekâttır” ifadesine sıkça rastlanılmaktadır.⁴¹ Akşam namazına benzer olması

³⁹ Buhârî, “Salât”, 101 (No: 512).

⁴⁰ Buhârî, “Vitir”, 5 (No: 999).

⁴¹ Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*, thk. Mehdî Hasan el-Kîlânî el-Kâdirî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb 1403/1983), 1/190; İbn Abbas, “Vitir akşam namazı gibidir”, الوتر كصلاة المغرب” şeklinde rivayet etmiştir. Bkz Şeybânî, *el-Hücce*, 1/197.

yönüyle; mükellef, ilk iki rekâtı kıldıktan sonra ikinci rekâta tahiyyat duasını okur ve selam vermeden üçüncü rekât için kıyama kalkar. Akşam namazından farklı olan yönü; üçüncü rekâta Fâtihâ suresinden sonra ilave bir sure okunması⁴² ve tekbir getirerek ellerin kaldırılmasıdır. Tekbir getirdikten sonra tekrar elleri bağlar⁴³ ve ardından kunut dualarını okur. Kunut duasını bitirdikten sonra üçüncü rekât için rukûya gider.⁴⁴ Üçüncü rekâtın sonunda selam vererek namazdan ayrılır.⁴⁵ Böylece kişi, akşam namazı gibi tek selamla vitir namazını bitirmiş olur.

Hanefîler'e göre vitirde A'lâ, Kâfirûn ve İhlas sureleri okunmaktadır. Belirtilen surelerin okunması sünnete uyma açısından daha uygun görülse de mükellefin bunu çok sık yapmaması gerekir. Nitekim bilgisi olmayan biri için bu durum, kesin olarak yapılması gereken bir amel olarak telakki edebilir.⁴⁶

Vitir namazının kılınışıyla ilgili bir diğer husus, mükellefin namaz esnasında hangi rekâta olduğu hususunda şüpheyne düştüğünde ne yapacağıdır. Hanefîler, bu mevzuda iki farklı duruma açıklık getirmişlerdir. İlki, ihtiyat dikkate alınarak vitrin tamamlanması halidir. Kişi, kıyam halinde olduğu sırada rekâtların tamamında şüphe ederse ve taharri⁴⁷ yapamayacak durumdaysa birinci rekâttaymış gibi hareket eder. Nitekim ilk rekâta olduğunu düşünmek ihtiyaten daha uygundur. O rekâta kunut okur ve oturur. Devamında, kalkıp iki rekât daha kılar. Bu rekâtlarda ka'de de tahiyyat duasını, kıyamda da kunut dualarını ihtiyaten tekrar okur ve selam vererek namazdan çıkar.⁴⁸ Bu sonuç ile kişi üç kunut tek selam ile namazını tamamlar. Belh imamlarına göre mükellef her rekâta kunut okumaz. Çünkü ilk iki rekâta kunut okumak bidattir.

⁴² Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Aslu'l-ma'rûf bi'l-Mebsût*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî (Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve Ulûmu'l-İslâmiyye, ts), 1/139.1/163.

⁴³ Şeybânî, *el-Asl*, 1/139.

⁴⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/199-201.

⁴⁵ Ebû Bekir Alâuddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1414/1994), 1/202.

⁴⁶ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi fî tertîbi's-şerâi* (yy. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1406/1986), 1/ 273.

⁴⁷ Taharri: İki şeyden daha layık ve uygun olanı aramaktır. Örneğin kible yönü, vakit girmesi veya çıkması gibi durumlar bu kabildendir. Bkz: Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk terimleri Sözlüğü*. s. 536

⁴⁸ Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdulazîz el-Buhârî el-Merginânî, *el-Muhîti'l-burhânî fî'l-fikhin-Nu'mânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004), 1/472.

Meseleye ihtiyat çerçevesinden bakılmış ve bu görüş zayıf kabul edilmiştir. Cevap olarak da, “Kunut vâciptir. Vâcip ile bidat arasında da tereddüt olmaz, ihtiyaten kunut okunur”⁴⁹ denilmiştir. Böylece, şüphe hali yerine yakînen kunut duası okumak da daha evladır. Böyle amel edilmesi bazı Hanefîlere göre هو الأصح olarak zikredilmiştir.⁵⁰

Hanefî mezhebinde temas edilen diğer bir mesele ise mükellefin vitir esnasında ikinci veya üçüncü rekâtta olduğu hususunda şüphe etmesidir. Şayet, mükellef kıyam halinde iken ikinci veya üçüncü rekâtta hangisini eda ettiğinde şüphe ederse ilk önce bulunduğu rekâtta kunut okur ve o rekâtı tamamlayıp oturur. Selam vermeden tekrar bir rekât daha kılmak için kalkar ve o rekâtta kunut okur. Bu rekâtı da tamamlayarak selam verir. Böylece, mükellef iki kunut tek selamla vitrini eda etmiş olur.⁵¹ Mezhep içerisinde de هو المختار kaydı zikredilerek böyle amel edilmesi tercih edilmiştir.⁵²

1.3.2. Şafî Mezhebine Göre Vitrin Edâsı

Hanefîlerde vitir namazının bazı yönlerden akşam namazına benzetildiği gibi, İmam Şafî de vitir namazını bazı yönlerden teheccüd namazına benzetmiştir.⁵³ Bu benzetme, iki namaz arasındaki rekât sayıları ve kılınma şekli ile alakalı değil, vitir ve teheccüd namazının Hz. Peygamber’e farz olması ile alakalıdır.⁵⁴

Şafî mezhebine göre vitrin en azının bir, en çoğunun on bir rekât olduğu; bir rekât halinde kılınması caiz görülse de on bir rekât kılınmasının tercih edildiğine yeri geldiğinde değinilecektir. On bir rekâta kadar kılınabilen bu namaz, Hanefîler gibi tek selamla değil iki selamla eda edilebilmektedir. Yani kişi vitir namazını kılacağı zaman ilk önce çift rekât kılıp selam verir. Ardından tek rekât daha kılıp selam vererek vitir

⁴⁹ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el Mısırî - Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdullaziz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik ve Münhetü'l-hâlik*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997) 2/73; "القنوت واجب وما تردد بين الواجب والبدعة يأتي به احتياطاً"

⁵⁰ Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *en-Nehru'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed Azve İnâye (by: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002), 1/292.

⁵¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/72.

⁵² İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, 1/292

⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 1/87.

⁵⁴ Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbü'rî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdu'l-Azîm Mahmud ed-Dîb (by: Dâru'l-Minhâc 1428/2007), 2/347.

namazını yerine getirmiş olur. Böylece üç rekât vitir namazı kılacak olan biri, ilk önce iki rekât kılıp selam verir. Peşinden bir rekât daha kılarak namazını bitirmiş olur.⁵⁵ Bazı rekât sayılarında ise tek selamla vitir namazı kılınabilir. Örneğin vitri beş rekât kılacak olan kişi sadece son rekâtta oturup selam verebilir. Yedi rekât kılacak olan kişi altıncı ve yedinci rekâtta oturur, yedinci rekâtta selam verir. Dokuz rekât kılacak olan kişi, sekizinci rekâtta oturur ve selam vermeden kalkar, son rekâtta selam verir. On bir rekâtlık namazda ise her iki rekâtta bir selam verir, daha sonra müstakil olarak bir rekât daha kılabilir.⁵⁶ Ancak, mezhep içerisinde üç rekâtlık vitir namazı hariç diğer rekâtlarda tek selamla namazın eda edilebileceği belirtilmişse de en uygun görüleni, iki rekâtta bir selam verilmesi ve peşinden müstakil olarak bir rekât daha namaz kılınmasıdır.⁵⁷ Lakin cemaat ile kılınan vitir bunun dışında tutulmalıdır. Şöyle ki; Şafîî birisi Hanefî mezhebine mensup bir imamın arkasında namaz kılsa imama uymakla mükelleftir.⁵⁸

Vitir namazının rekâtlarında şüphe edilmesi hali, Şafîî mezhebi kaynaklarında Hanefî mezhebinde olduğu gibi tartışılmamıştır. Bunun için Şafîî mezhebi, vitir veya farz namaz ayırımına gitmeden namazların rekâtlarında yanılma halini sehiv secdesi başlığında işlemiştir. Yani farzın rekâtlarında yanılma olduğunda nasıl hareket edilirse sünnetlerin rekâtlarında da aynı şey söz konusudur.⁵⁹ Vitir de Şafîîlere göre sünnet⁶⁰ olduğundan aynı durum vitir için de geçerlidir. Buna göre rekâtlar arasında yanılma olduğunda kişi ilk önce yakîn olduğu duruma üzere hareket eder ve sehiv secdesi yapar. İmam Şafîî de bu durumda “Kim namazının üçüncü veya dördüncü rekâtında olduğunu bilmeyip şüpheye düşerse, üzerine düşen emin olduğu duruma göre hareket

⁵⁵ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mehâmilî ed-Dabbî, *el-Lübâb*, thk. Abdü'l-Kerîm b. Sanîyeteni'l-Umrî (Medînetü'l-Münevvere: Dâru'l-Buhârâ, 1416/1995), 1/ 136.

⁵⁶ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Raslân el-Belkînî, *et-Tedrib*, thk. Ebû Yakub Neşet b. Kemâlî'l-Mısrî (Sûdî Arabistan: Dâru'l-Kıbleteyn, 1433/2012), 1/250.

⁵⁷ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni' elfâzi'l-Minhâc* (by: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/452.

⁵⁸ Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrân el-Yemânî, *el-Beyân*, thk. Kâsım Muhammed Nevevî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000), 2/266.

⁵⁹ Ebû'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Ensârî, *Kifâyetü'n-nebih şerhi't-Tenbîh*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bislûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009), 3/455.

⁶⁰ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr fî fikhî mezhebi'l-İmâmî's-Şafîî*, thk. Alî Muhamed Muavvid – Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), 2/278.

etmesidir” der. Aynı durum ilk iki rekât için de düşünülebilir.⁶¹ Nitekim, Hz. Peygamber etrafındakilere “Sizden biri namazında şüphelenirse, şüpheyi yok etsin ve yakîn üzere hareket etsin. Rekâtların tam olduğuna emin olduğunda sehiv secdesi yapsın”⁶² diyerek tavsiyede bulunmuştur. İmam Şafiî’nin sözü ve Hz. Peygamberin hadisinde “namaz” kelimesi nekre olarak gelmiştir. Nekre olarak gelen bir kelime bir cinsin tamamına şamil olur.⁶³ Örneğin, “kitap” denildiği zaman belirli bir kitaba değil dünyadaki bütün kitaplara şamil olur. Namaz kelimesi de nekre gelince buradan sadece farz namazlar değil bütün namazların kastedildiği anlaşılabilir. Vitir namazı da bu namazlardan biri olduğu için aynı durum vitir namazı için de geçerlidir.

Namaz esnasında kunut duasına gelince; kişi namazda kunut duası okumaya başlayacağı zaman vitrin son rekâtında rükûdan sonra eller göğüs hizasına kaldırılır ve kunut okunur.⁶⁴ Lâkin bu duanın Ramazan ayının ikinci yarısından itibaren okunmaya başlandığı unutulmamalıdır.⁶⁵

Şafiî mezhebinde de vitirde belli bir surenin okunması zorunlu olmadığı, lâkin gelen rivayetler göz önüne alınarak ilk rekâtta A’lâ, ikinci rekâtta Kâfirûn; son rekâtta ise İhlas ile birlikte Muavvizeteyn (Felak ve Nas) surelerinin okunmasının sünnete uygun olması açısından daha faziletli olur.⁶⁶

1.3.3. Mâlikî Mezhebine Göre Vitrin Edâsı

Malikî mezhebine göre tek rekât olan vitir namazını öncesinde çift rekâtlık bir namaz kılınması daha uygundur. Bunun için, vitir kılacak olan kişi tek rekât kılmadan önce iki rekât namaz kılar, ikinci rekâtta oturur ve selam verir. Müstakil olarak tek

⁶¹ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/212; "ومن شك في صلاته فلم يدر أثلثا صلى أم أربعا فعليه أن يبني على ما استيقن"

⁶² İbn Mâce, “İkâme”, 132 (No: 1210).

⁶³ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî, *Katru’n-nedâ ve bellü’s-sedâ*, nşr. Muhammed Hâdî eş-Şemrahî el-Mardîmî (Türkiye: Mektebetü Seyda, 2020), 190.

⁶⁴ en-Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb* (by: Dâru’l-Fikr, ts), 3/500.

⁶⁵ İzzüddîn Abdü’l-Azîz b. Abdisselâm es-Sülemî, *el-Ğaye fî ihtisâri’n-Nihâye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ (Beyrut: Dâru’n-Nevâdir 1437/2016, 2/123).

⁶⁶ İmrânî, *el-Beyân*, 2/267.

(bir) rekât daha kılar ve o rekâtta kunut duası okumadan⁶⁷ daha önceki kılmış olduğu namazı teklemiş olur.⁶⁸

Rekâtların tamamında belirli bir surenin okunması zorunlu olmamakla beraber sünnete uymak için ilk iki rekâtta A'lâ ve Kâfirûn surelerini, son rekâtta İhlas ve Muavvizeteyn surelerini okunabilir.⁶⁹

Vitirdeki rekâtlarda yanılma konusuna gelince: Malikîler bu mevzuya yakîn-şüphe ilişkisi açısından yaklaşmış ve sehiv secdesini gerekli görmüşlerdir. Tek rekât vitir kılan biri kıldığı rekâta bir rekât daha ekleyerek çift rekât yaparsa sehiv secdesi yapar ve bulunduğu rekât ile yetinir. İmam Mâlik bu hususta sünneti farza kıyas eder. Şöyle ki; farz namazların rekâtlarında şüphe edildiği sırada nasıl ki sehiv secdesi gerekirse, sünnetin rekâtlarında da sehiv secdesi yapılır. Vitir namazı Hz. Peygamber tarafından sünnet olarak konulmuştur. Öyleyse vitrin rekâtlarında da sehiv secdesi gerekir.⁷⁰

Teşehhüdde olan biri ikinci rekâtta mı yoksa üçüncü rekâtta mı olduğundan şüphelenirse önce selam verir, sehiv secdesi yapar, sonra kalkıp tek rekât daha kılar. İmam Malik'e neden bu şekilde yapıldığı sorulur. O da; "Çünkü o ikinci rekâta daha yakın ve üçüncü rekâtta olup olmamasında şüphe etti" der. Bu cevabından sonra İmam Malik, o kişinin şüphesini bu şekilde izale etmesi gerektiğini emreder.⁷¹ Nitekim asıl olan vitrin kalıcılığıdır.⁷² Üç rekâtlık vitir namazının tüm rekâtlarında şüphe edilirse hüküm yine yakîniyyat üzere bina edilir. Kişinin en yakın olduğu rekât da ilk rekâttır. O yüzden ilk rekâta bir rekât daha ilave eder. Sonra selam verir ve sehiv secdesi yapar.

⁶⁷ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *el-Kâfî fî fîkhi ehli'l-Mêdîne*, thk. Muhammed Ahîd (Riyad: Mektebetü'r-Riyâd, 1400/1980), 1/256.

⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sahnûn Abdisselâm b. Saîd et-Tenûhî el-Kayrevânî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (by: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/212.

⁶⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân en-Nefzî el-Kayravânî, *Metnü'r-Risâle* (by: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/34.

⁷⁰ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/212.

⁷¹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/213-214.

⁷² Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî el-Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Saîd A'râb (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1415/1994), 2/397; "إذا شك في تشهد هل هو في الشفع أو الوتر سلم" "وسجد لسهوه ثم أوتر لأن الأصل بقاء الوتر"

Ardından kalkıp bir rekât daha kılar.⁷³ Eğer vitir namazı kılar, namaz bittikten sonra gecenin ilk vaktinde daha önce vitir kıldığını hatırlarsa, kıldığı vitri şef' (çift) yapar.⁷⁴

Çift selam vererek vitir namazını eda eden biri, tek selam ile vitir namazını eda eden bir imamın arkasında cemaat olur ise imama uymalıdır. Şayet imam, sonunda bulunduğu tek rekâtı selam vermeden tekrar çift rekâta çevirerek namaza devam etse dahi bu durum aynen geçerlidir. İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden İbnü'l-Kâsım (ö. 191/806) böyle yapılmasını reddederken Malikîlerden bir grup bunu kerahetle birlikte caiz saymıştır.⁷⁵

1.3.4. Hanbelî Mezhebine Göre Vitrin Edâsı

İleride detaylandırılacağı üzere Hanbelîler'e göre vitir en az, bir en fazla on bir rekât kılınır; mezhep kaynaklarında üç rekât kılınmasının bir rekât kılınmasına nazaran efdal olacağı ifade edilir. Buna işaret etmek üzere *أدنى الكمال ثلاث ركعات* ifadesi kaynaklarda yer alır.⁷⁶ Buna göre üç rekât vitir namazı kılacak olan kişi ilk iki rekâtı kılar, ikinci rekâtta oturur ve selam verir. Ardından müstakil olarak bir rekât daha kılarak daha önceki çift rekâtı tek bir sayıya tamamlar.⁷⁷ Bu üçüncü rekâtta Fatih ve ilave sureden sonra rükûya gider. Rükûdan kalktıktan sonra ellerini göğüs hizasına kadar kaldırarak kunut duasını okur ve bulunduğu rekâtı tamamlamak için secdeye giderek namazını tamamlar.⁷⁸ İlk iki rekâtta selam verdikten sonra üçüncü rekâta başlamadan arada konuşmak müstehaptır. Çünkü Hz. Ömer'e nispet edilerek yapılan bu fiil Hanbelî mezhebine göre çift ile tek rekât arasını ayıran bir etkidir.⁷⁹

⁷³ Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî el-Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, thk. Muhammed Muhtâr es-Selâmî (by: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1429/2008), 1/781.

⁷⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân en-Nefzî el-Kayravânî, *en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulvî (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1420/1999), 1/368.

⁷⁵ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/393.

⁷⁶ Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasan Ebû'l-Hattâb el-Kalvazânî, *el-Hidâye alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel*, thk. Abdüllatîf Hemîm – Mâhir Yâsin el-Fahl (by: Müessesetü'l-Ğurâs, 1425/2004), 1/88; İbn Ebû Muhammed Muvâffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdîsî, *el-Muğnî* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968), 2/111; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 1/417.

⁷⁷ Buhûtî, *Keşşâfü'l-ginâ*, 1/417.

⁷⁸ Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ b. Sâlim b. İsâ b. Sâlim el-Hicâvî el-Makdîsî, *el-İgnâ' fî fikhi'l-İmâm-ı Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdüllatîf Muhammed Mûsâ es-Subkî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.) 1/145.

⁷⁹ Buhûtî, *Keşşâfü'l-ginâ*, 1/417.

Hanbelî mezhebinde de vitir namazında belirli bir sure okunma zorunluluğu bulunmaz. Ancak ileride işaret edileceği üzere sünnete uyma açısından ilk rekâta A'lâ, ikinci rekâta Kâfirûn, üçüncü rekâta İhlas suresinin okunması tavsiye edilir.⁸⁰

Hanbeli mezhebinde beş rekât kılınan bir vitir namazında sadece son rekâta oturulup selam verilir. Yedi rekât kılınmak istenirse çift rekâtlarda oturmak şartı ile altıncı ve yedinci rekâta da oturulur lakin sadece son rekâta selam verilir. Dokuz rekât kılınacaksa yedi rekâtlık vitirde olduğu gibi sekizinci rekâta oturulur, selam verilmeden kalkılır ve dokuzuncu rekâta oturularak selam verilir.⁸¹ On bir rekât kılınacak olan vitir namazı iki türlü kılınabilir. Şöyle ki; ilk durumda onuncu rekâta oturur, selam vermeden on birinci rekâta kalkar ve bu son rekâtı tamamlayınca selam verir. Böylece kişi tek selamla on bir rekât vitir namazı kılar. Diğer durumda her iki rekâta bir selam vererek vitri eda etme halidir. Böylece onuncu rekâta da selam verilir ve bir rekât daha müstakil bir namaz kılınır.⁸² Vitir namazı bittiği vakit üç defa سبحان الملك القدوس denilmesi müstehaptır.⁸³

Hanbeli mezhebi kaynaklarında vitrin rekâtlarında şüphe edilmesi durumu Hanefî ve Malikî mezhebine nazaran pek zikredilmemiştir. Ebu Davud'un rivayet ettiğine göre Ahmed b. Hanbel'e vitirden önce iki rekâtlık bir namazda yanılma olursa ne zaman sehiv secdesi yapılması gerektiği sorulur. İmam Ahmed cevap olarak, "ikinci rekâta selam verdiğinde" der.⁸⁴ Cemaat ile kılınan vitir namazında, cemaat muhalefet etmemek için mutlak olarak imama uymalıdır. Yani imam tek selamla vitri eda ederse de Hanbelî birinin imama uyması gerekir. Ahmed b. Hanbel'in "İkinci rekâta selam vererek vitir kılınması bana daha hoş gelir" sözü, tek selamla vitir kılana uymanın da bir beis olmayacağı izlenimini uyandırır.⁸⁵

⁸⁰ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî, *el-Kâfî fî fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* thk. Muhammed Fâris (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), 1/266.

⁸¹ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/266.

⁸² Buhûtî, *el-Keşşâf*, 1/416.

⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/122

⁸⁴ Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed rivâyetü Ebî Dâvûd es-Sicistânî*, thk. Ebû Muâz Târik b. Abdullah b. Muhammed (Mısır: Mektebetü İbn Temîm, 1420/1999), 1/80.

⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/266.

1.4. Değerlendirme

Bu bölümde vitrin klasik fıkıh kaynaklarında ve hadis literatüründe çoğunlukla hangi kavramlarla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Daha sonra bu kavramlar ayet ve hadislerle örneklendirilmiştir. Vitrin, klasik fıkıh kitaplarında çoğunlukla صلاة مخصوصة olarak kısa bir şekilde ifade edilmiştir.⁸⁶ Şef, bazı durumlarda mutlak bir namazın rekâtları için kullanılmıştır. Bu mutlaklığı ortadan kaldırmak için ayrı bir tanımlama yapıp hüküm ifade eden hadislerle desteklenerek mukayyet bir namaz kastedilmiştir. Böylece yukarıda, “vitrin namazından önce” ifadesi ile vakti mukayyet, “belli bir sayı ile sınırlandırılmayan” ifadesi ile rekât sayısı mutlak olan bir namazdan bahsedilmiştir. Aynı zamanda, şef (çift) olarak kılınan namaz gece namazı olduğu için gece namazının keyfiyeti ile şef kastedilmiştir.⁸⁷ Kunut’a gelince; kunut kelimesi de klasik fıkıh kaynaklarında ve hadis literatüründe sabah namazında ve vitrin namazında edilen dua, kıyamda bir miktar bekleyip kıraati uzatma gibi farklı anlamları ihtiva etmektedir. Bu anlam muhtevassından hareketle, sadece vitrin namazındaki kunut açıklanarak araştırmanın sınırları belirlenmiştir.

Mezheplere göre vitrin namazının eda edilmesi hususuna gelince; Hanefî mezhebi vitri akşam namazına benzeterek üç rekât olarak eda eder. Cumhur ise vitrin tek rekât kılınabileceğini, ancak öncesinde iki rekâtlik namaz kılınmasının daha uygun olacağını düşünerek bu vitri bu şekilde eda eder. Böylece Hanefîler vitri tek selam ile, cumhur ise çift selam ile eda eder. Hanefîler, kunut duasını rükûdan önce tekbir getirip tekrar elleri bağladıktan sonra okur. Şafîîler ve Hanbelîler kunutu, vitrin üçüncü rekâtında rükûdan sonra elleri göğüs hizasına kaldırarak okur. Malikîler ise vitirde kunut duası okunmadığı görüşündedirler

Hanefî ve Malikî kaynaklarında, vitrin rekâtlarında yanılma mevzuu ile ilgili detaylı bilgi mevcut iken Şafîî ve Hanbelî kaynaklarında bu söz konusu değildir. Hanefîler bu durumda temel olarak ihtiyatı esas almıştır. Yani kişi ilk üç rekatta şüphe ederse birinci rekattan, son iki rekatta şüphe ederse ikinci rekattan itibaren namazına

⁸⁶ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/66.

⁸⁷ Burada keyfiyetten kast edilen namazın rekât sayısı ve nasıl kılındığı gibi durumlardır. Hz. Peygamber'in "صلاة الليل مثنى مثنى" sözü bu kabildendir.

devam eder. Bunun yanında vitirde kunut vâcip olduğundan devam edecekleri bütün rekatlarda okurlar. Şafiîler ve Malikîler de aynı şekilde ihtiyatı esas alıp yakîn olunan rekata göre hareket etmişlerdir. İlaveten sehiv secdesini uygun görmüşlerdir. Ahmed b. Hanbel'in sehiv secdesi hakkındaki cümlesinden de ihtiyatı baz aldığı anlaşılabilir. “İkinci rekatta selam verdiği vakit sehiv secdesi yapar” dediğinde kişi zaten ikinci rekatta olduğunu bilecek duruma gelmiştir. Bu da, şüpheyi ilga edip ihtiyat ile hareket etmektir.

İKİNCİ BÖLÜM

MEZHEPLERE GÖRE VİTİR NAMAZI

2.1. Vitir Namazının Hükümü

Bu bölümde, mezheplerin vitir namazının hükmü hakkındaki görüşlerine işaret edilecek ve bu görüşlerin temellendirilmesi detaylı bir şekilde incelenecektir. Konuyla ilgili rivayetlerin cerh ve ta'dil üzerinden değerlendirilmesi yerine hadis metinleri üzerinden değerlendirilmesi yapılacaktır. Böylece mezheplerin içtihat olarak nasıl bakış açısı sergilediklerini daha net görme bir şekilde imkânımız olacaktır. Aynı zamanda araştırmanın kapsamından çıkılmaması için bu gidişat önem arz etmektedir. Çünkü cerh ve ta'dil çoğunlukla hadis ilminin konusudur. Bununla birlikte cerh ve ta'dil konusu üzerinden vitrin hükmüne dair araştırmalar mevcuttur.

2.1.1. Cumhura Göre Vitir Namazının Hükümü

Kaynaklar incelendiğinde, mezheplerin vitir namazıyla ilgili benimsedikleri görüşlerin çoğunlukla aynı delillerden beslendiği görülmektedir. Söz konusu deliller Şafî mezhebinde daha kapsamlı ve ayrıntılı şekilde ele alınırken, bu durum Malikî ve Hanbelî mezhebi için geçerli olmamaktadır. Bundan dolayı, cumhur üzerinden vitrin hükmünü temellendirirken ağırlıklı olarak Şafî mezhebi kaynaklarının, yer yer de diğer mezhep kaynaklarının verilmesi daha uygun olacaktır. Bunlarla birlikte vitrin sünnet olduğuna doğrudan ve dolaylı bir şekilde deliller ile işaret edilecektir.

Zahirî mezhebinin de içinde bulunduğu⁸⁸ cumhura göre vitir namazının hükmü sünnet-i müekkededir. İmam Muhammed ve Ebû Yusuf da bu görüştedir.⁸⁹ Öyle ki ilerde değinileceği üzere Iraklı Şafî fakih Ebû Hâmid el-İsferâyînî (ö. 406/1016) bu konuda hiç kimsenin Ebû Hanîfe'ye muvafakat etmediğini belirtir.⁹⁰ Ebû Hâmid el-

⁸⁸ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtûbî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abûlgaffâr Süleymân el-Bendârî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2003), 2/4;

⁸⁹ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/392; en-Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/19; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/265.

⁹⁰ en-Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/19.

İsferâyî'nin bu konudaki iddiasının geçerliliği, Hanefilere ait görüşler incelendiği sırada detaylı bir şekilde gözden geçirilecektir.

2.1.1.1. Beş Vakit Namaz İçerisinde Zikredilmemiş Olması

Vitir namazıyla ilgili görüşlerini temellendirirken cumhurun dayandığı delillerden en önemlisi *حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى* “*Namazları ve orta namazı koruyunuz*”⁹¹ ayetidir. Cumhur alimlerine göre vitir namazının vacip kabul edilmesi halinde mevkut namazların sayısı beşten altıya çıkacak, altı rakamının ortası da söz konusu olmayacağından bu hüküm ayetin mefhumuyla örtüşmeyecektir.

Cumhura göre vitrin vacip olmadığına işaret eden bir başka delil, miraçla ilgili Hz. Peygamber’den nakledilen rivayettir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber miraçta Allah ile buluştuğunda elli vakit namazın beş vakite düşürülme müjdesini ümmetine hediye etmiştir.⁹² Miraçta verilen bu müjdeden farz namazların sayısının beş vakit olduğu, bu durumun da ancak vitir namazı vâcip kabul edilmediği taktirde mümkün olabileceği anlaşılmaktadır. Cumhur alimleri bu görüşünden sonra söz konusu ayeti, *ما يبدل القول لدي* “*Benim katımda söz değiştirilmez*”⁹³ ayeti ile desteklemiştir.⁹⁴ Cumhurun görüşünü bu ayet ile desteklemesinin sebebine gelince; vitir namazının altıncı bir vakit olmasıyla Allah kendi vaad ettiği şeyi bozmuş olurdu. Bu yaklaşım tarzı ise ne söz konusu ayetle ne de miraç hadisesi ile örtüşürdü. Nitekim Allah, vaadini bozmaktan münezzehtir.⁹⁵

2.1.1.2. Hüküm Bakımından Farz Namazlardan Ayrı Değerlendirilmesi

Cumhur, vitri farz namazların hükmü ile ilişkilendirerek vitir namazını sünnet-i müekkede olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Yani Hz. Peygamber’in bazılarına farz namazlarını kılması gerektiğini söylediği halde vitir namazını söylememesi, cumhurun vitir namazını farz namazlar ile kıyaslayıp, vitrin farz olmayacağını, sünnet namazlar

⁹¹ el-Bakara, 2/238.

⁹² Buhârî, “Ehâdisü'l-Enbiyâ”, 6 (No: 3342).

⁹³ el-Kâf, 50/29.

⁹⁴ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtûbî eş-Şehîr bi-İbn Rüşdü'l-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mugtesid*, (Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1425/2004), 1/97; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/280; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/267.

⁹⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/279-280.

arasından bir namaz olacağı düşüncesine sevk etmiştir. Söz konusu bu rivayetler ve cumhurun rivayetler üzerinden tartıştığı mevzu şu şekildedir:

Talha b. Ubeydullah'tan şöyle rivayet edilmiştir: Necid halkından saçlı başı dağınık birisi Allah Resulü'nün yanına geldi. Bizler homurtusunu işitiyorduk. Dediği şeyleri anlamıyorduk. Nihayet İslam hakkında soru sorarken Allah Resulü'ne yaklaştı. Oda (s.a.v) cevaben: "İslam günde beş vakit namaz kılmaktır" dedi. Adam da hemen peşinden "Bunun dışında yapmam gereken bir şey var mı?" dedi. Hz. Peygamber de "Hayır. Sadece nafileler vardır" dedi. Sonra adam şunları söyleyerek arkasına dönüp gitti: "Vallahi ne eksiltirim ne de arttırırım." Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylediyse kurtulmuştur."⁹⁶

Mâverdi, bu hadisin üç farklı açıdan vitir namazının sünnet olduğuna delil teşkil ettiğini ifade eder. Birincisi, bedevi üzerine yükümlü bulunduğu şeyi sormuş. Hz. Peygamber de günde beş vakit namaz cevabını vermiştir. Vitir namazı vâcip olsaydı Hz. Peygamber'in altı vakit diye cevap vermesi gerekirdi. İkincisi, bedevi "Üzerime düşen başka bir şey var mı?" diye sorunca Hz. Peygamber "Hayır" cevabını vermiş, böylece o kişiden diğer şeylerin mükellefiyetini nehyetmiştir. Yani vitir namazının mükellefiyetini ortadan kaldırmış oldu. "Hayır" cevabının ardından "Sadece nafileler vardır" diyerek vitrin bu nafilelerden bir namaz olduğunu teyit etmiştir. Üçüncüsü, bedevi, "Vallahi ne eksiltirim ne de arttırırım" dedikten sonra Nebî, "Eğer doğru söylediyse kurtulmuştur" demiştir. Vitir namazı vâcip bir ibadet olsaydı, bedevinin bu ibadeti terk etmesine rağmen Hz. Peygamber onun kurtulduğunu müjdelemezdi.⁹⁷

Cumhurun amel ettiği delillerden bir başkası şöyledir: Abdullah b. Muhayrîz (ö. 99/718) rivayetine göre, Benî Kinâne kabilesinden el-Muhdacî adında biri Şam bölgesinde Ebû Muhammed künyesiyle bilinen bir adamın "vitir namazı vâciptir" dediğini işitti ve şöyle dedi: "Ubâde b. Sâmit'e gittim ve bu sözü ona haber verdim. Ubâde, Ebû Muhammed doğru söylememiş. Ben Resulullah'ın 'Allah'ın kullarına farz

⁹⁶ Buhârî, "İmân", 33 (No: 46).

⁹⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/279.

kıldığı namaz beş vakittir. Kim onları îfâ eder, haklarını hafife almamak suretiyle onlardan hiçbir şeyi zayi etmezse, o kişinin cennete konulması için Allah katında bir söz vardır. Kim bu farzları yerine getirmezse onun için Allah katında bir söz yoktur. Dilerse azap eder, dilerse onu cennetine koyar’ dediğini işittim.⁹⁸ Kanaatimizce rivayette üç şey vitir namazının sünnet olduğuna delalet etmektedir. İlki, Ubâde b. Sâmit’in Ebû Muhammed’i yalanlamasıdır. İkincisi, iddiasını teyit etmek için Hz. Peygamber’in hadisini öne sürmesidir. Son olarak da hadiste geçen “Kim bu farzları yerine getirirse bu amel ile Allah onların hakkında hiçbir şeyi zayi etmez” cümlesidir. Eğer vitir namazı da mükellefiyeti gerektiren ibadet olsaydı o da zikredilirdi ve yapılmaması halinde Allah’ın, haklarından bir şeyleri zayi edeceği bildirilirdi.

Abdullah b. Mes’ud’un rivayetine göre Hz. Peygamber ashabına seslenerek şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah tektir ve teki sever. Vitir kılın ey Kur’ân ehli.” Bu sözden sonra Arap asıllı birisi “Ne diyorsun?” dedi. Hz. Peygamber de ona dönerek kendisini ve çevresini bağlayıcı olmadığını ifade etmek için “Senin ve kavmin için değil” buyurdu.⁹⁹ Bu rivayete göre şayet vitir namazı vâcip bir namaz olsaydı Hz. Peygamber o kişiye “senin ve kavmin için değil” demezdi. Çünkü vitrin vâcip olması müslümanların bazılarına mükelleflik yükleyen, bazılarına da mükelleflik yüklemeyen bir durum değildir. Herkesin sorumlu bulunması gereken bir ibadet olurdu. Beş vakit farz namazlar bunun en iyi göstergesidir. Çünkü farz namazlar, mükelleflerin bir kısmının istisna edildiği bir ibadet değildir.

İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber vitir, bayram ve duha namazının kendisine farz, ümmet üzerine ise nafil olduğunu açıkça ifade etmiştir.”¹⁰⁰

⁹⁸ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 2 (No: 1420).

⁹⁹ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003), 2/657 (No: 4141); İbn Mâce, “İkâme”, 114 (No: 1170).

¹⁰⁰ Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmau’z-zevâid ve menbau’l-fevâ’id*, thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî (Kâhire: Mektebetü’l-Kudsiyye, 1414/1994), 8/264 (No: 13979); “Üç şey vardır ki bunlar benim üzerime farz, sizin üzerinize ise nafilendir. Vitir, bayram ve duhâ namazları”

Yine Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edilir: “Vitir haktır ve sünnet kılınmıştır. Vâcip değildir.”¹⁰¹ Bu hadis Şafîî kaynaklarında çokça zikredilmekle birlikte hadis kaynakların da böyle bir rivayete rastlanılmamıştır. İbn Hacer de *et-Telhîsü'l-Habîr* adlı eserinde böyle bir hadise rastlamadığını, ancak hadisın, “Vitir haktır, vâciptir” lafzıyla rivayet edildiğini söyler.¹⁰²

Cumhurun sıklıkla kullandığı delillerden biri de Hz. Ali'nin (r.a) söylediği şu sözdür: “Vitir namazı farz kılınan namazlar gibi kesin bir namaz değildir. Lakin Allah Resulü vitir kıldı. Ey Kur'ân ehli, sizler de vitir kılın. Şüphesiz Allah tektir ve teki sever”¹⁰³

Câbir b. Abdullah şöyle bir hadise nakletmektedir. “Allah Resulü Ramazan ayında bizlere sekiz rekât (teravih) namazı ile vitir kıldırıldı. Bir sonraki gün mescitte toplandık. Nebî'nin yanımıza gelmesini bekledik. Nihayet sabahladık, sonrasında Allah Resulü yanımıza geldi ve şöyle dedi: “Ey Allah'ın Resulü, mescitte toplandık ve senin bizlere namaz kıldırmanı bekledik.” O da bize, “Vitrin sizin üzerinize farz olmasından korktum” dedi.¹⁰⁴ Bu hadisten vitrin sünnet olduğuna dair iki karine elde edilebilir. Birincisi, şayet vitir vâcip bir ibadet olsaydı Hz. Peygamber bunu devamlı olarak sahabe ile kılmayı ihmal etmez ve ihmal ettirmezdi. İkincisi ise, “Vitrin sizin üzerinize farz olmasından korktum” sözüdür.

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'e şöyle sorulur. “Farz namazlardan sonra hangi namaz daha faziletlidir. Ramazan ayından sonra hangi oruç daha faziletlidir?” O (s.a.v) da cevaben şöyle buyurur: “Farz namazlardan sonra en faziletli namaz gece ortasındaki (vitir) namazdır. Ramazan ayından sonra en faziletli

¹⁰¹ İmrânî, *el-Beyân*, 2/265.

¹⁰² Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfî'i'l-kebîr*, (by: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1989), 2/37.

¹⁰³ İbn Mâce, “İkâme”, 114 (No: 1169).

¹⁰⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büsî, *el-İhsân fî takrîbi sahihi İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1998), 6/169 (No: 2409).

oruç Allah'ın ayı olan Muharrem ayı orucudur.”¹⁰⁵ Hadiste geçen “farzlardan sonra” cümlesi farzların dışında tutulduğunu beyan eden tahsis ifadesi olarak düşünülebilir. Vitir namazı bu ifadenin dışında kaldığına göre söz konusu delilden hareketle vitrin hükmü sünnet olarak değerlendirilmiştir.

Buraya kadar vitir namazının vâcip olmadığını doğrudan ifade eden hadislerle değinilmişti. Bu kısımda ise bazı hadislerle ve bu hadislerden dolayı olarak vitrin sünnet olduğu görüşünü destekleyen çıkarımlara yer verilecektir.

2.1.1.3. Sünnet Olan Gece Namazı İle Birlikte Kılınması

Daha önce “Şef” başlığı altında zikredilen Hz. Ömer'in rivayet ettiği hadis cumhurun delilleri arasında sayılmaktadır. Hatırlanacağı üzere, Hz. Peygamber vitir namazının keyfiyeti hakkında kendisine soru soran birine şöyle cevap vermişti: “ Gece namazı ikişer ikişer kılınır. Şayet sizlerden biri sabah namazının yaklaşmasından endişe ederse tek rekât kılar. Daha önceki kıldığı çift rekât olan namazını tekler (tek rekâta tamamlar).” Hadiste vitrin sünnet veya vâcip olduğuna dair açık bir ifade yoktur. Ancak cumhur şöyle bir izlenim elde etmiştir: Gece namazı ikişer rekât olarak kılınır. Eğer ki kişi son olarak vitir namazını önceki gece namazıyla tekler ise, buradan vitrin gece namazına muttasıl bir namaz olduğu anlaşılır. Gece namazı sünnet bir namaz olduğuna göre ona bağlı olan vitir namazı da sünnet olur.¹⁰⁶ Hz. Peygamber'in, “Geceleri namazlarınızın sonunu vitir yapınız”¹⁰⁷ sözünden de, vitir namazının sünnet olan gece namazına muttasıl olarak eda edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

2.1.1.4. Vitrin Binek Üzerinde Kılınabilmesi

Vitrin binek üzerinde kılınıp kılınmaması da hüküm açısından önemli bir kriterdir. Hz. Peygamber'in ve Hz. Ömer'in vitir namazlarını binek üzerinde kılması,

¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/451 (No: 1155).

¹⁰⁶ Büşra Yüzügüldü, “Hanefî ve Şâfiî Mezheplerinde Vitir Namazı”, *Diyanet İlmi Dergi* 43/4 (Aralık 2009), 70.

¹⁰⁷ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 20 (No: 151).

hadislerde farklı vecihlerde rivayet edilmiştir. Bunun sonucu olarak da söz konusu fiil Hanefîler ve cumhur tarafından çokça tartışılmıştır. Bu hadislerden birkaçı şöyledir:

Saîd b. Yesâr şöyle rivayet etmiştir: “İbn Ömer ile birlikte yolculuk yapıyorduk. Ben ondan geri kaldım. Bana ‘Nerde kaldın’ dedi. Ben de ‘vitir namazı kıldım’ dedim. Bunun üzerine bana dönerek, ‘Allah Resulü’nde senin için güzel bir örnek yok mu? Ben Allah Resulü’nü devenin üzerinde vitir kılarken gördüm’ dedi.”¹⁰⁸ Yine Abdullah b. Ömer yoluyla gelen başka bir rivayet şu şekildedir: “O, bineğinin üzerinde vitir kılıyordu. Bineği yönünü nereye çevirirse çevirsin başı ile ima ederek nafîle namazını onun üzerinde kıları.”¹⁰⁹ Hz. Ömer’in diğer rivayeti ise bizlere şu şekilde ulaşmıştır: “Allah Resulü sefer esnasında iken binek yönünü nereye çevirirse namazını o yöne doğru kıları. Farz namazlar haricinde gece namazlarını ima ederek kıları. Vitir namazını da devesinin üzerinde kıları.”¹¹⁰

Hz. Ömer’in rivayeti ile gelen üç hadis, konuyla ilgili zikredilmeyen diğer hadisleri kapsayıcı nitelikte olduğu için bu rivayetler ile yetinilmiştir. Bu hadisler üzerinden İmâm Mâlik’in açıklamaları önem arz etmektedir. İbnü’l-Kâsım (ö. 191/807) şöyle demektedir: “İmâm Mâlik’e sordum: Seferde iken yatsının sonlarına doğru vitri olan birinin kafîleden geri kalması ile bineğinin üzerinde diz çökerek vitrini eda etmesi mi, gece vakti namazını uzatması mı yoksa binek üzerinde iki rekât gece namazı kıldıktan sonra yere inip vitrini yerde kılması mı daha uygundur? O da cevaben şunları söyledi: Bana en sevimli gelen şey, kişinin bineği üzerinde iki rekât gece namazını kılmayı, sonra bineğinden inip vitir namazını yerde kılmasıdır. Dilerse nafîlelerini bineğinin üzerinde eda eder.”¹¹¹ Verilen cevap içerisinde iki şeye dikkat etmekte fayda var. İlki, şayet İmâm Mâlik yerde kılar deseydi vitrin vücbiyyetine işaret etmiş olacaktı. Yahut binek üzerinde kılar deseydi, vitrin sünnet veya nafîle bir namaz olduğuna işaret etmiş olacaktı. Oysa o ikisi arasında bir cevap vermiştir. İmâm

¹⁰⁸ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Beşşâr İvâd Ma’rûf (Beyrut: Dârü’l-Ğaribi’l-İslâmiyye, 1419/1998), “Vitr”, 14 (No: 472).

¹⁰⁹ Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut – Hasen Abdülmünim – Abdüllatîf Harzullâh – Ahmed Berhûm (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1424/2004), 2/338 (No: 1634).

¹¹⁰ Buhârî, “Vitr”, 6 (No: 1000).

¹¹¹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/213.

Mâlik'in bu ifadesinden, vitrin diğer nafile namazlardan derece bakımından daha üstün olduğu anlaşılır. İkincisi, "Dilerse nafilelerini bineğinin üzerinde eda eder" sözüdür. Bu ifadeden, vitrin nafile bir ibadet olmadığı yahut diğer nafileler gibi bir nafile ibadet olmadığı anlaşılır.

İbn Ömer hadisi ile ilgili olarak bazı tâbiîn alimleri de vitir namazının binek üzerinde edasını tecviz eden rivayetlerden hareketle vitrin hükmünün vâcip olmadığını ifade etmişlerdir.¹¹² İmameyn her ne kadar vitrin hükmünde cumhur ile aynı görüşe sahipse de binek üzerinde vitrin kılınması hususunda cumhurdan ayrılmaktadır. Onlara göre vitir namazı sünnet olsa bile deve üzerinde özür olmadığı sürece eda edilemez.¹¹³

2.1.1.5. Farz Namazlara Tabi Olması

Vitir namazı yatsı namazının sonrasında kılınan bir namazdır. Bilindiği üzere farz namazlara sünnet namazlar tabi olmaktadır. Vitir de farza tabi olduğundan sünnet-i müekkelede hükmündedir.¹¹⁴

2.1.1.6. Rekât Sayısının Net Olmaması

Farz namazların rekât sayıları muayyendir. Oysa aşağıda da belirtileceği üzere vitrin bir rekâtтан on bir rekâta kadar kılınması hususunda çokça rivayet nakledilmiş ve kaç rekât kılacağı kişinin tercihinine bırakılmıştır. Bu durumlar da vitrin sünnet olduğuna işaret etmektedir.¹¹⁵

¹¹² İbnü'r-Rifâî, *Kifâyetü'n-nebîh*, 3/312; Örneğin İbn Salâh şöyle demektedir: "Allah Resulü'nün fiiline işaret olarak; vitir namazı umumiyetle mükelleflerin üzerine vâcip olsaydı binek üzerinde edası caiz olmazdı."

¹¹³ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdillazîz el-Hüseynî ed-Dımeşkî, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr*, thk. Âdil Muhammed Abdülmevcûd – Alî Muhammed Muavvid (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2003), 2/5.

¹¹⁴ Sami Erdem, "Vitir Namazının Hükmüne Dair Tartışmalar ve Abdülganî en-Nâblusî'nin *Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr* Adlı Risalesi", *M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43 (2012), 5-39

¹¹⁵ Muhammed Hüsni Çiftçi, "Hanefî Mezhebi Kaynaklarında Vitir Namazının Hükmünün Hadis Rivayetleri Bağlamında Tahlili", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 24 (2014), 409-430.

2.1.1.5. Diğer Deliller

Bunun yanında vitir namazının kendisine ait belirli bir vaktinin, ezanının ve kametinin olmaması, cemaat ile kılınmaması, tüm rekâtlarda ilave sure okunması, inkâr edenin tekfir edilmemesi de cumhura göre vitrin sünnet alametlerindendir.¹¹⁶

2.1.2. Hanefî Mezhebine Göre Vitir Namazının Hükümü

Esasen cumhura ait kaynaklarda, vitrin vâcip olduğu görüşünü benimseyenin sadece Ebû Hanife olduğunu belirtilmiştir. Oysa İbn Mes'ûd, Huzeyfe b. Yeman gibi sahabilerin yanında; Dahhâk, İbrahim en-Nehaî, İmam-ı Şâfî'nin hocalarından Yûsuf b. Hâlid,¹¹⁷ Malikilerden İbn Sahnûn gibi alimler de¹¹⁸ vitir namazının vâcip olduğu görüşündedir. Ancak biz mezheplerin genel kanaatlerini göz önünde bulundurarak Hanefî ve Cumhur alimleri şeklinde bir ayrımla konuyu ele almayı uygun gördük.

Mezhep içinde vitrin hükmü ile ilgili Ebû Hanife'ye nisbet edilen üç farklı görüş bulunmaktadır. Hammad b. Zeyd tariki ile gelen (ö. 179/796) rivayete göre vitir namazı farzdır. İmam Züfer de bu görüştedir.¹¹⁹ Yusuf b. Hâlid es-Semtî (ö. 189/805) rivayetine göre vâcip, Nuh b. Ebî Meryem el-Mervezî (ö. 173/790) rivayetine göre ise müekked sünnettir.¹²⁰ Rivayetlerin farklılık arz etmesi Hanefîlerin ihtilafına sebep olmamıştır. Bilakis fakihler, bu rivayetleri cem ederek vitrin vâcip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Şöyle ki vitir hakkında farklı rivayetlerle kastedilenin; vitrin amelî olarak farz, itikadî olarak vâcip, sübut olarak sünnet olduğudur.¹²¹ Bu konuda en önemli dayanakları Hâlid es-Semtî'nin rivayetidir. Kendisi bir gün Ebû Hanife'ye vitir namazının hükmünü sorar ve karşılığında “vâcip” cevabını alır. Hâlid es-Semtî, verilen cevapla farzı kastettiğini ve farz namaza ilavede bulunduğunu zannederek Ebû Hanife'ye “Küfre düştün Ey Ebû Hanife” der. Bunun üzerine İmam kendisine, “Yer

¹¹⁶ Erdem, “Vitir Namazının Hükümüne Dair Tartışmalar ve Abdülganî en-Nâblusî'nin *Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr* Adlı Risalesi”, 5-39.

¹¹⁷ Çiftçi, “Hanefî Mezhebi Kaynaklarında Vitir Namazının Hükümünün Hadis Rivayetleri Bağlamında Tahlili”, 410.

¹¹⁸ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/392.

¹¹⁹ es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/201.

¹²⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 2/222.

¹²¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/66.

ve gök arasındaki fark gibi farz ile vâcip arasındaki farkı bildiğim halde tekfir etmen beni mi korkutacak” diye cevap verir ve devamında kendisine ikisi arasındaki farkı açıklar. Böylece Hâlid es-Semtî Ebû Hanife’den özür diler ve onun ilim halkasına oturur. Sonra da Basra fakihlerinin önde gelenlerinden olur.¹²² Hanefî âlimleri Ebu Hanîfe’ye nisbet edilen farklı görüşleri cem’ edip muğlaklığı ortadan kaldırdıktan sonra vitir namazının vacip oluşunu ispatlarken şu bakış açılarını öne sürmüşlerdir:

2.1.2.1. Rivayetlerdeki Emir Lafzının, زَادَ ve أَمَرَ Lafızlarının Vücûba Delalet Etmesi

Hanefî mezhebinde de vitrin vâcip olduğu kanaati pek çok rivayet ve bunların yorumlanmasıyla temellendirilmeye çalışılır. Hanefîler de cumhur gibi vitrin hükmüne doğrudan ve dolaylı olarak işaret eden ayetlere değinmişlerdir.

Hanefî mezhebinde vitrin vâcip olduğu şeklindeki yerleşik görüşün delilleri arasında ilk sırada Hz. Peygamber’den nakledilen şu hadisi zikretmek mümkündür:

Ebû Temîm el-Ceyşânî rivayet etmektedir. Amr b. As Cuma günü insanlara hitap etti. Sonra, Ebû Basra el-Gıfarî’nin kendisine şu hadisi naklettiğini haber verdi. “Şüphesiz Allah sizlere bir namaz ziyade etti. O namaz vitirdir. Vitrinizi yatısı namazı ile sabah namazı arasında kılın.” Ebû Zer, Ebû Temîm’in elinden tutarak Ebû Basra’ya gider ve onun şahitliğini almak için, “Sen, Amr b. As’ın haber verdiği Hz. Peygamber’in sözlerini işittin mi?” der. O da cevap olarak, “Ben onu Allah Resulü’nden işittim” der.¹²³

Bu hadiste vitrin vâcip olduğuna ilişkin beş karine yer almaktadır. Birincisi, “kılın” emridir. Emrin mutlak olarak gelmesi vücûba delalet eder. İkincisi “ziyade etti” lafzıdır. Bir şeyin başka bir şeye ziyade olması ancak cins birlikteliği olmasıyla mümkündür. Aynı cinsler birbirine ziyade edilirse bu durum ziyade ile değil, bağ veya yakınlık ile ifade edilir. Mesela farz namazların rekâtları bellidir. Nafîle namazların rekâtlarında ise sınır yoktur. Öyle ise ziyade olunan şey mukadder ve muayyen bir namaz olması gerekir. O namaz da farz namazlardır. Ancak gelen rivayetler kat’i değil zannî bilgiyi ifade ettiği için ziyade edilen vitir namazı farz hükmünü değil, vâcip hükmünü almış olur. Üçüncüsü, rivayette vitir kelimesinin marife olarak gelmesidir.

¹²² Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 2/225.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/271 (No: 23851).

Kelimenin marife olarak gelmesi, herkes tarafından bilindiği ve tefsirine ihtiyaç duyulmadığını gösterir. Bu, vitir namazının sahabiler arasında yaygın olduğuna işaret eder. Böylece, sünnet bir namazın yine sünnet bir namaza ziyadesi düşünülemez.¹²⁴ Dördüncüsü, Hz. Peygamber ziyade lafzını kendisine değil Allah’a izafe etmiştir. Eğer vitir sünnet olsaydı bu lafzı kendisine izafe ederdi. Çünkü sünnetler Hz. Peygamber’e izafe edilir.¹²⁵ Beşincisine gelinecek olunursa; vitir namazına özel bir vakit zikredildiği için onun nafile bir namaz olmayacağı ileri sürülmüştür. Oysa cumhur kendine ait bir vakti olmadığı için vitir namazına sünnet hükmünü vermiştir. Lakin Hz. Peygamber, “yatsı namazı ile sabah namazı arasında kılınız” buyurarak vitir namazına ait özel bir vakit zikretmiştir.

Ebû Temîm’in rivayetine benzer olan Hârice b. Huzâfe rivayeti de önemlidir. “Sabah vakti Alah Resulü yanımıza geldi ve şöyle dedi: ‘Allah sizleri bir namazla destekledi. O sizin için kızıl develerden daha hayırlıdır. Biz de kendisine ‘O namaz nedir Ey Allah’ın Resulü?’ dedik. Bize cevaben, ‘Yatsı namazı ile sabah namazı arasında kılınan vitirdir’ dedi.”¹²⁶ Bahsi geçen rivayette benzerlikler ve farklılıklar ile birlikte dikkat edilmesi gereken yerler şunlardır: Birinci hadiste ziyade (زَادَ) lafzı, ikinci hadiste destekleme (أَمَدَ) lafzı zikredildi. Her iki hadiste de vitir namazının vakti belirtilmektedir. İkinci hadiste vitir için “sizin için kızıl develerden daha hayırlıdır” denilerek teşvik ifadesi zikredilmektedir. Yine her iki hadiste de vitir kelimesi marife olarak gelmiş ve birinde “ziyade” lafzı, diğerinde “destekleme” lafzı Allah’a izafe edilmiştir.

Abdullah b. Ömer Hz. Peygamber’in “Geceleri namazının sonunu vitir yapın” diyerek emrettiğini rivayet etmektedir.¹²⁷ Ebû Saîd el-Hudrî’den gelen rivayette de Hz. Peygamber, “Sabahlamadan evvel vitir namazını kılın”¹²⁸ buyurmaktadır. İki hadiste

¹²⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 2/224.

¹²⁵ Radiyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheratü’n-neyyire* (by: el-Maktba’tü’l-Hayriyyeti, 1322/1904), 1/57.

¹²⁶ Ebû Bekr Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef fi’l-ehâdis ve’l-âsâr*, thk. Kâmil Yûsûf el-Hût (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1409/1989), 2/92 (No: 6857).

¹²⁷ Buhârî, “Vitr”, 4 (No: 998).

¹²⁸ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 20 (No: 160).

de emir sigası ile birlikte vitir namazı için bir vakit tayin etme vardır. Bu iki durum da vitrin vâcip olduğunu ortaya koyar.¹²⁹

Cumhurun kullandığı rivayetlerin bir kısmını Hanefî alimleri kendilerine ait görüşleri teyit etmek için kullanmışlardır. Rivayet şöyledir: “Vitir beş vakit namazınız gibi kesin bir namaz değildir. Lakin Allah Resulü vitir yolunu tuttu. Şüphesiz Allah tektir ve teki sever. Öyleyse sizler de vitir kılın Ey Kur’ân ehli.” Hz. Peygamber bu hadislerinde de vitir namazını emretmektedir. Emrin ise vücuba delalet ettiği daha önce zikredilmiştir. Devamında “ey Kur’ân ehli” demiştir. Bu hitapta vitir namazını bütün mükelleflerin kılması gerektiğine dair bir teşvik vardır. Abdullah b. Mes’ud’un rivayeti olan “Vitir, tüm müslümanların üzerine vâciptir”¹³⁰ hadisi söz konusu hitabı kuvvetlendirmektedir. Hasan el-Basrî, vitrin hak ve vâcip olmasında müslümanların icması olduğunu söyler. Tahavî bu hususta selefin icması olduğunu belirtir.¹³¹ Rivayete göre cumhur “beş vakit namazınız gibi kesin bir namaz değildir” sözüyle amel etmiştir. Lakin dikkat edilmesi gereken nokta vardır. Hz. Ali, farz namaz gibi kesin bir namaz olmadığını söylemekle beraber bu namaz için farz haricinde başka bir hüküm ifade ettiğini de belirtmemiştir. Yani, sabah namazının sünneti gibi bir sünnet olduğunu ya da nafile bir ibadet olduğuna dair bir şey de söylememiştir. Bu ise te’vile açık bir rivayet olduğunu gösterir.

2.1.2.2. Terkine Ceza Öngörülmesi ve Târikinin Kınanması

Abdullah b. Büreyde’nin babasından şöyle rivayet edilir: “Allah Resulü’nü üç kere ‘Vitir haktır. Kim vitir kılmazsa bizden değildir’ derken işittim.”¹³² Hadiste, vitrin terk edilmesi halinde Hz. Peygamber mükellefi tehdit etmektedir. İbadetin terki tehdidi gerektirirse ve zannî delil ile sabit ise bu, ibadetin vücûbuna delalet eder.¹³³

¹²⁹ Zafer Ahmed b. Latîf et-Tehânevî el-Osmânî, *İ’lâi’s-sünen*, thk. Muhammed Takî Osmânî (Pâkistân: Dârü’l-Kur’ân ve’l-Ulûmü’l-İslâmîyye, 1418/1997), 6/15.

¹³⁰ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid ve menbe’u’l-fevâid*, 2/240 (No: 3440).

¹³¹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 2/224; “أجمع المسلمون على أن الوتر حق واجب”

¹³² Ebû Dâvûd, “Vitr”, 2 (No: 1419).

¹³³ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 2/224.

2.1.2.3. Kendine Ait Bir Vaktinin Olması

Daha önce belirtildiği üzere, cumhur vitir namazını öncesindeki farz namaza veya iki rekâtlık teheccüd namazına tabi olarak gördüğü için sünnet demişti. Oysa Hanefîler bu bakış açısına karşılık Câbir'den gelen rivayeti öne sürer. Hz. Peygamber ahaba, “Kim gecenin sonunda kalkmamaktan korkarsa, yatmadan evvel vitir kılsın. Kim de gecenin sonunda kalkmayı arzu ederse, o gecenin sonunda vitir kılsın”¹³⁴ buyurmuştur. Oysa vitir namazı kendinden önceki teheccüd namazı gibi bir namaza tabi olsaydı Hz. Peygamber bu rivayette “yatmadan evvel teheccüd ile birlikte vitir kılsın” veya “gecenin sonunda teheccüd ile birlikte vitir kılsın” diyerek teheccüd namazını da zikrederdi.¹³⁵

2.1.2.4. Kazasının Vâcip Olması

İçlerinde Sa'd b. Ebi Vakkas, Hz. Ali, İbn Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Muaz b. Cebel'in olduğu sahabe çoğunluğu; Amr b. Şurahbil, İbrahim en-Nehaî, Ubeydetü's-Selmânî'nin de içinde bulunduğu tabînin çoğunluğu ve dört mezhep imamı vitrin kazasının kılınması gerektiğine hükmetmişlerdir. Bir şeyin kazasının vâcip olması edasının vâcip olduğunu gösterir. Öyleyse vitrin kazası vâcip ise edası da vâcip olmaktadır.¹³⁶

Ebû Saîd'den rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim vitri kılmadan uyuyakalırsa ya da vitrini unutursa hatırladığı anda hemen onu kılsın.”¹³⁷ Hadiste iki şey vâcip hükmüne delalet eder. İlki, emir ifadesidir. “Hatırladığı anda hemen onu kılsın” sözleri de vitrin kazasının emredilmiş olmasına işaret eder. Kanaatimize göre hadisteki diğer bir detay, “hatırladığında” (إذا ذكره) ifadesidir. Hz. Peygamber vitrin kazası ile ilgili burada belli bir vakit belirlememiş, mutlak bir ifade kullanmıştır. Yani vitrin kılınmadığı ne zaman hatırlanırsa o gün kaza edilebilir. Şöyle ki; mükellef vitir kılmadığını üç gün sonra da hatırlasa kerahet vakitleri hariç üçüncü günün herhangi bir vaktinde vitrini kaza edebilir. Bu durum farz olan namazların

¹³⁴ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 21 (No: 162).

¹³⁵ Tehânevî, *İ'lâi's-sünen*, 6/16.

¹³⁶ es-Subkî, *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd*, 8/41-68.

¹³⁷ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 6 (No: 1431).

kazası gibidir. Nitekim Hz. Peygamber farz namazı kastederek “Kim namazı unutursa veya namazını kılmadan uyuyakalırsa hatırladığı vakit hemen onu kılsın”¹³⁸ diyerek farzların kaza edilmesini emretmiştir. Bu hadise kıyasla vitir de kaza edilebilir lakin vitir farz namazlar gibi kat’i bir delille sabit olmadığından vâcip hükmündedir.

2.1.2.5. Hükümün Daha Sonra Konulması

Cumhura göre bedevi hadisinde “vitir” isminin zikredilmemesi vitir namazının vâcip olmadığına işaret etmektedir. Ancak cumhurun kendi görüşlerini desteklemek için kullandıkları Necidli bir bedevinin Hz. Peygamber ile olan diyaloguna Hanefiler farklı açılardan bakmaktadırlar. Onlara göre Hz. Peygamber ile Necidli bedevi aralarında geçen diyalog İslam’ın ilk zamanlarındaydı. O zaman vitrin hükmü kesin değildi.¹³⁹ Bu durum beş vakit namaza benzemektedir. Bilindiği üzere bugünkü şekli ile bilinen beş vakit namaz hicretten bir buçuk yıl önce Mi‘rac’da belirlenmiştir. Daha sonra Medine döneminde müminler için vakitleri belli bir farîza olarak Nisâ suresi 103. ayetiyle sabit olmuştur.¹⁴⁰ Binaenaleyh buradan, Mi‘rac hadisesi ile belirlenen namaz vakitlerinin gayr-ı metluv vahiy ile sabit olduğu; Nisâ suresi 103. ayet ile de metluv vahiy yoluyla sabit olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ise Hanefilerin görüşüne göre “Allah sizlere bir namaz ziyade etti” hadisi de göz önüne alınarak, vitrin sonraki dönemlerde gayri metluv vahiy ile vâcip olduğu anlaşılır. Aynı zamanda, bir şeyin zikredilmemesi o şeyin yokluğu anlamına gelmez. Mesela bu hadiste Hz. Peygamber muhatabına beş vakit namazdan sonra zekat vermesi gerektiğini söylemiştir. Bedevi kendisine, “Üzerime düşen başka bir şey var mı?” dediği vakit “Hayır” cevabını vermiştir. Oysa fitır sadakası cumhura göre farz olduğu halde Hz. Peygamber onu da zikretmemiştir.¹⁴¹

Hz. Peygamber’in Yemen’e gönderdiği Muaz b. Cebel’e yönelik nasihatleri de yukarıda geçen bedevi rivayetine benzemektedir. Şöyle ki Hz. Peygamber, Muaz’ın

¹³⁸ Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esad ed-Dârânî (Sûdi Arabistan: Dârü’l-Muğnî, 1412/2000), “Salât”, 26 (No: 1265).

¹³⁹ İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, 2/67.

¹⁴⁰ M. Kamil Yaşaroğlu, “Namaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006) 32/352.

¹⁴¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, 2/67.

Yemen halkına Allah’a şirk koşturmamalarını, beş vakit namaz kılmalarını ve zekat vermelerini bildirmesini istemiştir.¹⁴² Görüleceği üzere bu tavsiyeler arasında Hz. Peygamber Muaz’a zekat verilmesini salık verdiği halde cumhura göre farz olan fitır sadakası verilmesi gerektiğini salık vermemiştir. Hz. Peygamber’in Muaz’a söylediği sözler bedevi ile aralarındaki geçen rivayete benzerdir. Bu rivayette de cumhura göre fitır sadakası farz olduğu halde zikredilmemiştir.

2.1.2.6. Vitrin Aslen Binek Üzerinde Kılınmaması

Cumhur alimlerinin vitrin binek üzerinde eda edilmesi ile ilgili gelen rivayetlerden hareketle sünnet hükmüne ulaştığı yukarıda ifade edilmişti. Hanefîler, bu hadis ile tezat arz eden başka şu rivayetleri göz önüne alarak vitrin vâcib olduğu hükmüne varmışlardır. “Hz. Peygamber, devesi nereye dönerse onun üzerinde namaz kılar. Vitir kılmak istediğinde devesinden iner, vitir kılar.”¹⁴³ Benzer şekilde Hz. Ömer’in de bu şekilde vitir kıldığına dair rivayetler bulunmaktadır.¹⁴⁴ Cumhurun ve Hanefîlerin rivayetlerine bakıldığında hadisler arasında tearuz olduğu anlaşılmaktadır. Ebû'l-Berekât en-Neseî (ö. 710/1310) bu tearuzu ortadan kaldırmak için ilk önce hadisler arasını cem etmektedir. Şöyle ki; bilindiği üzere farz namazlar ancak bir özür sebebi ile binek üzerinde kılınabilir ve bu konuda ittifak vardır. Vitir namazı da farz olmasa da farza yakın hüküm olan vacibi ifade eder. Bundan dolayı Hz. Peygamber farz gibi vitir namazını eda edeceğinde özellikle hastalık zamanlarında veya devesinin etrafında bataklık olduğu için namazını binek üzerinde kılmıştır. Daha sonra Neseî böyle bir ihtimalin olmaması durumunda hadisler arasında nesih yöntemine başvurur. Şöyle ki; Hz. Peygamber’in vitri binek üzerinde kıldığına dair rivayetler söz konusu namazın vâcib hükmünden öncedir. Çünkü vitir namazı beş vakit namazla ilişkilendirilmez. O sonradan ortaya çıkmıştır.¹⁴⁵ Diğer bir husus şudur: Cumhur İbn

¹⁴² Buhârî, “Tevhîd”, 1 (No: 7372); “لَمَّا بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: “مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ إِلَى نَحْوِ أَهْلِ الْيَمَنِ قَالَ لَهُ: نَكَتُ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَى أَنْ يُوحِدُوا اللَّهَ تَعَالَى، فَإِذَا عَرَفُوا ذَلِكَ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ، فَإِذَا صَلَّوْا، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً فِي أَمْوَالِهِمْ

¹⁴³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannif*, 2/97 (6917).

¹⁴⁴ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, 2/162 (No: 2987); Saîd b. Cübeyr Hz. Ömer hakkında şöyle demektedir: “Nafîle ibadeti devesinin üzerinde kılar. Vitir kılmaya niyetlendiğinde devesinden iner. Böylece vitir namazını yerde kılar.”

¹⁴⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/66.

Abbas'ın rivayetine dayanarak vitrin Hz. Peygamber'e farz olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda deve üzerinde vitir kılınmasının sünnet alameti olduğunu zikrederek Hz. Peygamber'in deve üzerinde vitir kıldığına dair rivayetler ile istidlal etmiştir. Eğer vitir Hz. Peygamber'e farz ise, kendisine farz kılınan bu namazı neden deve üzerinde kılmıştır? Çünkü Nebî farz namazı devesinin üzerinde kılmazdı. Bu durum akıllara, Neseî'nin iddiasının daha tutarlı olduğunu getirir.

2.1.2.7. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yi Namaza Uyandırması

“Ben yatakta uyurken Resûl-i Ekrem, gece namazını kılıyordu. Vitir namazını kılmaya niyetlendiği zaman beni uyandırdı ve ben de vitir namazını kıldım.”¹⁴⁶ Aynî, Hz. Âişe'nin uyandırılmasında vitrin emrine yönelik bir te'kid olduğunu öne sürer.¹⁴⁷ Hz. Peygamber'in gece namazı kıldığı esnada değil de vitri kılacağı esnada Hz. Âişe'yi uyandırması dikkat çekicidir. Cumhur, her ne kadar vitri diğer sünnetlerden üstün tutsa da hüküm bakımından vitir ile gece namazına sünnet demiştir. Her iki namaz da sünnet ise Hz. Peygamber'in özellikle vitir namazı için Hz. Âişe'yi uykusundan uyandırıp, gece namazı için uyandırmaması hüküm olarak vitir namazının ayrı bir konumda olduğuna işaret eder.

2.1.2.8. Nafile Namazların Tek Rekâtlı Olmaması

“Hanefî Mezhebine Göre Vitirde Rekât Sayısı” bölümünde sadece Hanefîlerin vitir namazını üç rekât olarak kıldığına; cumhurun ise on bir rekâta kadar kılınabileceğine dair muhayyerliklerinin olduğuna değinilmiştir. Hanefîler, üç rekât olarak kılınan bu namazın nafilelerde hiçbir örneğinin bulunmayışına dikkat çekmiş ve bunun vitrin vâcib olduğuna işaret ettiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁴⁸

2.1.2.9. Diğer Deliller

Cumhur alimleri, farz namazlardan farklı olarak ezan ve kamet bulunmadığı, cemaatle kılınmadığı ve tüm rekâtlarında kıraat zorunlu olduğu için vitir namazının

¹⁴⁶ Buhârî, “Salât”, 101 (No: 512).

¹⁴⁷ Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.) 7/10.

¹⁴⁸ Sami Erdem, “Vitir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/111.

sünnet olduğu görüşünü benimsemişti. Hanefî mezhebi bu temellendirmenin isabetli olmadığı kanaatindedir. Zira onlara göre ezan, kamet ve cemaat İslam'ın şiarıdır ve mutlak farz ibadetlere has kılınmıştır. Üstelik kadınların farz namazlarında kamet getirmemesi farz hükmünü düşürmediği gibi vitrin kendine ait kametinin olmaması da sünnet hükmüne tabi olmasını gerektirmez. Bayram namazları ve kûsuf namazı da böyledir. Tüm rekâtlarında kıraatin olmasına gelince; Hanefîler burada ihtiyata göre hareket etmiştir. Vitir, mutlak farzın kapsamına girecek delillerden uzak olduğu için tüm rekâtlarında kıraatin okunması ihtiyaten daha uygun görülmüştür.¹⁴⁹

2.2. Vitir Namazının Rekât Sayısı

Hadis kaynakları incelendiğinde Hz. Peygamber'in vitir namazını bir rekâtтан on bir rekâta kadar kıldığına dair rivayetlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bununla ilgili tüm hadislerin yazılması halinde araştırmanın kapsamı dışına çıkmış olunur. Araştırmanın amacı da konu ile alakalı tüm hadisleri vermek değil, mezheplerin kendisi ile hüküm çıkardığı hadisleri vermek olacaktır.

2.2.1.1. Hanefî Mezhebine Göre Vitir Namazında Rekât Sayısı

Hanefî mezhebine göre vitir namazı tek selamla kılınan üç rekâtтан ibarettir.¹⁵⁰ Hasan el-Basrî, bu hususta müslümanların icmâsı olduğuna işaret etmiştir.¹⁵¹ Hanefîler görüşlerini temellendirirken daha çok İbn Mes'ud, Hz. Âişe ve İbn Abbas'ın rivayetleri ile delil getirmişlerdir.¹⁵² Bu rivayetler şunlardır: İbn Mes'ud'un rivayetine göre “Vitir namazı, akşam namazı gibi üç rekâtlık namazdır.”¹⁵³ Hz. Âişe şöyle söylemektedir: “Allah Resulü vitri üç rekât kıldır ve son rekâtta selam verirdi.”¹⁵⁴ Rivayette geçen “son rekâtta selam verirdi” ifadesi vitrin tek selamla kılındığına dair Hanefîler lehine delildir. İbn Abbas da aynı şekilde “Allah Resulü vitri üç rekât

¹⁴⁹ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâî*, 2/225-226.

¹⁵⁰ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Mârif, 1414/1993), 1/164.

¹⁵¹ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâî*, 2/227.

¹⁵² Kâsânî, *Bedâiü's-sanâî*, 2/227.

¹⁵³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Süflî (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), 9/282 (No: 9421).

¹⁵⁴ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/447 (No: 1140).

kıldırır¹⁵⁵ demiştir. Söz konusu rivayetler mezhebin muteber olan kaynaklarında sıklıkla kullanıldığı için ilk önce bu deliller verilmiştir. Hz. Peygamber'in üç rekât kıldığını dair aynı hadisler Übey b. Ka'b ve Hz. Ali kanalı ile de rivayet edilmiştir.¹⁵⁶

Hanefilerin görüşüne yön veren diğer delil, vitrin akşam namazına benzediğine dair gelen hadislerdir. Yukarıda zikredilen İbn Mes'ud hadisi bunlardan biridir. Bir diğeri ise İbn Ömer'in rivayet ettiği "Akşam namazı gündüzün vitridir. Öyle ise gecenin vitrini eda edin"¹⁵⁷ hadisidir. Hadiste Hz. Peygamber'in ilk önce akşam namazı ile vitir namazı arasında benzerliğe işaret ettikten sonra vitrin kılınmasını emretmesi, bu namazın akşam namazı gibi tek selamla üç rekât halinde kılınması gerektiğine dair bir karine oluşturmaktadır. Nitekim akşam namazı da tek selamla üç rekât halinde kılınmaktadır.¹⁵⁸ İbn Mes'ud'dan gelen başka rivayet bu benzerliği netleştirmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Gecenin vitri gündüzün vitri (akşam namazı) gibi üç rekâttır."¹⁵⁹ Maverdî (ö. 450/1058) *el-Hâvi'l-kebîr* adlı eserinde İbn Ömer'in rivayetini râvilerden ve hadis ehlinde kimsenin bilmediğini ifade ettikten sonra hadisin meçhul olduğunu söylemiştir.¹⁶⁰ Oysa Aynî (ö. 855/1451) *Umdetü'l-kârî* adlı eserinde hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu belirtir. Aynî, daha sonra bu görüşüne dayanak olarak İbn Ömer ile Ukbe b. Müslim arasında geçen şu diyalogu Tahavî'den nakletmektedir: "İbn Ömer'e vitri sordum. O da, 'Gündüzün vitrini biliyor musun?' dedi. Ben, 'Evet, o akşam namazıdır' dedim. İbn Ömer, 'Doğru söyledin' dedi." Yine, Aynî'nin konuyu pekiştirmek için sahabe fiilleri ile alakalı verdiği iki örnek önemlidir. Birincisi; Ebû Hâlid, Ebû'l-Âliye'ye (ö. 90/709) vitri sorar. O da sahabenin uygulamasını kastederek şöyle der: "Allah Resulü'nün ashabı bizlere, bu (akşam namazı) gündüzün vitridir, bu gecenin vitridir diye akşam namazı gibi vitir namazını öğretti." İkinci örnek; Mesûr b. Mahreme şöyle rivayet eder: "Gece vakti Ebû Bekir'i defnettik. Ömer, 'Ben vitir kılmadım' dedi. Hemen kalktı ve biz de onun arkasında safa durduk. Sadece son

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/495 (No: 2776).

¹⁵⁶ Dârakutnî, *es-Sünen*, 2/354 (No: 1659); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/58 (No: 1241).

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/456 (No: 4847).

¹⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/156.

¹⁵⁹ Dârakutnî, *es-Sünen*, 2/349 (No: 1653).

¹⁶⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/294.

rekatta selam vererek bize üç rekât vitir namazı kıldırıldı.”¹⁶¹ Tüm bu rivayetler, vitir namazının akşam namazına benzerliği yönüyle, açıkça rekât sayısı zikredilmesi yönüyle vitrin üç rekât olarak kılındığına delalet eder.

Mâverdî hadisin meçhul olduğunu ifade ettikten sonra Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği şu hadisi sunar: “Vitri üç rekât kılmayın, akşam namazına da benzetmeyin. Beş rekât veya yedi rekât vitir kılın.”¹⁶² Mâverdî’ye göre bu rivayet, vitir namazının akşam namazına benzediği yönünde gelen rivayetlerle tearuz etmektedir.¹⁶³ Aynî de tearuz konusunda Mâverdî gibi düşünür. Lakin, o Mâverdî gibi hadisi tercih yöntemi ile değil te’vil yöntemi ile ele alır ve “Vitri üç rekât kılmayın” sözünü, öncesinde çift rekât nafîle bir namaz kılmadan vitir kılınmaması gerektiğine hamleder. Öyle ise sözün asıl manası “Öncesinde hiçbir şekilde nafîle kılmadan sadece üç rekât vitir namazı kılmayın. Bilakis bu üç rekât öncesinde iki rekâtlık bir namaz ile olmalıdır.” şeklinde anlaşılmalıdır. Hadisin devamında da “Beş rekât kılın” denilmiştir. Böylece öncesinde iki rekât nafîle, sonrasında üç rekât vitir kılınıncı beş rekât vitir kılınmış olunur.¹⁶⁴

2.2.1.2. Cumhura Göre Vitir Namazında Rekât Sayısı

Şafîî ve Hanbelî mezhebine göre vitir namazı tek veya çift selam ile en az bir, en fazla on bir rekât olarak kılınabilir. Sünnet olan iki rekâtta bir selam verilmesidir. Ancak tek selam ile kılınması da caizdir.¹⁶⁵ Malikî mezhebine göre vitir namazı tek (bir) rekâttır. Ancak öncesinde iki rekât nafîle kılınması gerekir. Sünnet olan budur. İki rekât nafîle namazda selam verilmeden üçüncü rekâta kalkılması mekruhtur.¹⁶⁶ İbn Hazm, vitrin ikişer kılınan on iki rekât ve sonrasında tek rekât olarak kılınmasını tercih etmiştir. Yani kendisi vitrin on üç rekât olduğu görüşündedir.¹⁶⁷ Binaenaleyh Şafîîler ve Hanbelîlere göre vitir tek selamla eda edilebilirken Malikîler bunu mekruh olarak

¹⁶¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/7.

¹⁶² Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/446 (No: 1137).

¹⁶³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/294.

¹⁶⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/252.

¹⁶⁵ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî fikhi'l-İmâm eş-Şafîî*, thk. Muhammed ez-Zehîlî (Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 1412/1992), 1/278; Mansûr b. Yûnus b. Selâhiddîn b. Hasan b. İdrîs el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-kinâ' an metni'l-iknâ'* (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983), 1/416.

¹⁶⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/210.

¹⁶⁷ Erdem, “Vitir”, 43/112.

görür. Lakin İbn Hazm ile birlikte cumhurun ortak noktada bulunduğu yer, vitrin çift selamla kılınmasıdır.

Vitrin çift selamla kılınmasının sünnet olduğuna dair delil, “Gece namazı ikişer ikişerdir. Eğer sabah namazının yaklaşmasından endişe edersen tek rekât vitir yap” hadisi gösterilir. Bu hadis aynı zamanda Malikî mezhebinin konu ile ilgili delillerinin başında gelir ve sıklıkla bu rivayet üzerinden görüş belirtirler.¹⁶⁸

İbn Nüceym (ö. 970/1563) “Gece namazı ikişer ikişerdir” hadisinin vitrin çift selamla kılındığına delil olamayacağını ileri sürer. Çünkü hadisin mefhumundan iki ihtimale göre de amel edilebilir.¹⁶⁹ Yani Hz. Peygamber “çift selamla tek rekât vitir yap” diyerek bir kayıta bulunmamıştır. Böylece, rivayete göre kişi sabah namazı yaklaştığı sırada iki rekât namaz kılarken ikinci rekâtta selam vermeden bir rekât daha kılabilir veya ikinci rekâtta selam verip ilaveten bir rekât daha kılabilir. Lakin vitrin çift selamla kılındığına dair gelen tek rivayet bu değildir. İbn Kudâme “Gece namazı ikişer ikişerdir...” hadisinin yanında İbn Ömer’in rivayet ettiği bir başka hadisi delil olarak kullanır ve İmam Ahmed’in “Bana en sevimli geleni ikinci rekâtta selam vermektir” sözüyle mezhebin görüşünü teyit etmektedir.¹⁷⁰ Söz konusu rivayete göre bir adam Hz. Peygamber’e gelir ve vitir namazının kaç selam ile kılınması gerektiğini sorar. Peygamberimiz de ona, “İkinci rekât ile tek rekât arasını bir selam ile ayır”¹⁷¹ cevabını verir. Vitrin tek selamla caiz olduğuna dair delil ise Hz. Âişe’nin rivayeti gösterilir. Kendisi Peygamberimiz hakkında, “Nebî vitrin ikinci rekâtında selam vermezdi”¹⁷² demiştir.

Bir rekâtan on bir rekâta kadar vitrin kılınabileceği yönünde gelen rivayetler arasında en tartışmalı olan vitrin bir rekât olarak kılınmasıdır. Her ne kadar Şafîiler ve Hanbelîler bu şekilde kılınmasında bir beis görmemişlerse de diğer rivayetlere nazaran meseleyi tartışmışlardır. Bu minvalde, tek rekât kılınması ile ilgili rivayetler şunlardır.

¹⁶⁸ Örn: İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/209; Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/393.

¹⁶⁹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/68.

¹⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/266.

¹⁷¹ Dârakutnî, *es-Sünen*, 2/362 (No: 1677).

¹⁷² Taberânî, *el-Mecma'u'l-evsat*, 6/375 (No: 6661).

Sa'd b. Ebî Vakkâs, Hz. Peygamber'in mescidinde yatsının son rekâtını kılar. Sonra bir rekât vitir kılar ve üzerine de ilavede bulunmazdı. Ardından kendisine, "Sen bir rekât vitir kılıp üzerine ilavede bulunmadın mı ey Ebû İshâk" denildi. O da, "Evet. Ben Allah Resulü'nü 'Vitrini kılmadan uyumayan kimse (uyanamama tehlikesine karşı) vitrini garanti altına almıştır.' derken işittim" dedi.¹⁷³

İbn Sîrîn rivayet etmektedir. "Osman, geceyi vitir namazı olan tek bir rekât ile ihya ederdi."¹⁷⁴ Sahabe fiili hükmen merfû'dur. Bundan dolayı Sa'd b. Vakkâs ve Hz. Osman'ın vitri bir rekât olarak kılması Hz. Peygamber'in vitri bir rekât kıldığına dair karine oluşturur.

İbn Ömer Hz. Peygamber'den rivayet etmektedir. "Vitr, gecenin sonunda kılınan tek rekât namazdır."¹⁷⁵ Rivayette zikredilen teklikten kasıt bir rekât olarak kılmaktır.

Ebû Eyyûb el-Ensârî Hz. Peygamberden rivayet etmektedir. "Kim beş rekât kılmak isterse bu şekilde kılsın. Kim üç rekât kılmak isterse bu şekilde kılsın. Kim bir rekât kılmak isterse bu şekilde kılsın."¹⁷⁶ Hz. Peygamber'in bu tavsiyesinden, vitir namazını beş rekâttan bir rekâta kadar kılınmasını kişinin kendi tercihiine bıraktığı anlaşılmaktadır.

Rivayetlerden Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivayeti iki açıdan önemlidir. Birincisi; bu rivayet diğer rivayetlere nazaran Hz. Peygamber'in vitri eda edeni kaç rekât kılmak istiyorsa bu hususta muhayyer bıraktığına işaret eder. Önceki rivayetler vitrin sadece bir rekât kılınacağı vehmini uyandırmaktaydı. Söz konusu hadiste de muhayyerlik ifade edildiğine göre kişinin bir rekât kılmasında bir beis yoktur. İkincisi; Ebû Eyyûb rivayeti Şafî ve Hanbelî eserlerinde vitrin bir rekât kılınabileceğini belirtmek için

¹⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3/64 (No: 1461).

¹⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/89 (No: 6817).

¹⁷⁵ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1406/1986), "Kıyâmü'l-leyl ve tetavvu'n-nehâr" 34 (No: 1690).

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Vitr", 3 (No: 1422).

sıklıkla kullanılmıştır. Nitekim bu hadisten farklı rekâtların kılınabileceği hükmünü de çıkarmışlardır.¹⁷⁷

İbn Kudâme vitrin bir rekât kılınabileceği konusunda yukarıdaki rivayetlere ek olarak Zeyd b. Sâbit, İbn Abbâs, İbn Zübeyr, Ebû Musâ el-Eşâ'rî, Muaviye ve Hz. Âişe'ye ait rivayetlerin de olduğunu ileri sürmüştür. Aynı zamanda sahâbeden kimsenin bunu inkâr etmediğini belirtir.¹⁷⁸

Yukarıda ifade edildiği üzere Şâfiîler ve Hanbelîler hadislerle bakarak vitrin bir rekât kılınabileceğini söylemişlerse de, üç rekât kılmayı daha uygun görmüşlerdir. Bunu الكمال ثلاث ركعات, “Kemalin en altı üç rekâttır”¹⁷⁹ sözüyle ifade etmişlerdir. Dolayısıyla üç rekât vitir kılacak olan biri öncesinde iki rekât kılmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber bir hadislerinde “Gece namazı ikişer ikişerdir. Biriniz sabah namazının yaklaşmasından endişelenirse bir rekât kılsın. Daha önceki kıldığı namazla teklesin” diyerek çift rekâtı tek rekât yapmayı tavsiye etmiştir. Örneğin, çift rekâtın en azı ikidir. Vitir namazı tek sayılar halinde kılındığına göre, Hz. Peygamberin tavsiyesine nazaran iki rekâta bir rekât daha ilavede bulunmak üç rekât kılmayı gerektirir. Bu ise akla, fakihlerin الكمال ثلاث ركعات sözünü getirir.

Husayn'ın rivayetine göre, İbn Mes'ud'a Sa'd b. Ebî Vakkas'ın bir rekât kıldığına dair bir haber gelir. Bunun üzerine İbn Mes'ud, “Sadece tek rekât yeterli olmaz”¹⁸⁰ demiştir. Mâverdî, rivayetin tamamı yerine sadece İbn Mes'ud'un sözünü nakletmiş ve rivayetin Hz. Peygamber'e ait olduğunu düşünmüştür. Oysa Taberânî'nin (ö. 360/971) ve Heysemî'nin (ö. 807/1405) eserinde söz sahibinin İbn Mes'ud olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸¹ Aynı zamanda Mâverdî, “Sadece tek rekât yeterli olmaz” sözündeki kastın farz namazlar olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸² Bu şekilde düşünmesinin iki sebebi olabilir. İlki, Sa'd'ın vitir namazı kıldığı kısmının kendisine ulaşmaması;

¹⁷⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/293; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/110-111

¹⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/110.

¹⁷⁹ eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 1/278; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/266.

¹⁸⁰ Taberânî, *e-Mu'cemü'l-kebîr*, 9/283 (No: 9422).

¹⁸¹ Taberânî, *e-Mu'cemü'l-kebîr*, 9/283 (No: 9422); Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, 2/242 (No: 3457).

¹⁸² Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/294.

diğeri, Sa'd'ın vitri bir rekât kılması üzerine bu sözün söylediğinden haberinin olmaması, yani, hadisin sebab-i vürudundan haberi olmamasıdır. Diğer taraftan Mâverdî'nin sözü farz namazlara hamletmesi uzak bir te'vil olabilir. Çünkü bir şeyin yeterli olup olmaması yönündeki ifade o şeyin miktarının bilinmediğini gösterir. Farz namazların rekâtları bellidir. Binaenaleyh tüm sahabe farz namazların rekâtlarını biliyorken rekâtları kat'i olarak belirlenmiş farz namazlar hakkında İbn Mes'ud'un "yeterli olmaz" demesi düşünülemez.

Üç rekâtın kılınabileceği hususundaki diğer bir delil yukarıda zikredilen Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivayet ettiği hadistir. Daha önce geçtiği üzere hadiste bir rekâtтан beş rekâta kadar vitir kılma muhayyerliği vardır. Bu rivayet çerçevesinde hareket eden Şafiîler aynı zamanda İmam Şafî'nin görüşüne göre hareket etmişlerdir. Kendisine, "bir rekât vitir kılmak caiz midir" diye soru yöneltildiğinde "evet" cevabını vermiştir. Çünkü İmam Şafî bir rekât kılınabileceğine dair rivayetleri kabul etmiştir. Bununla beraber diğer rivayetleri de göz önünde bulundurarak on bir rekât kılınmasını daha uygun bulmuştur.¹⁸³ Buradan, İmam Şafî'nin bir rekâta nispetle üç rekât kılınmasını daha uygun gördüğü sonucu çıkarılabilir. Çünkü İmam Şafî'ye göre en uygunu on bir rekât kılınmasıydı. Bir rekât yerine on bir rekât kılmak da daha uygun olduğuna göre bir rekât yerine üç rekât kılmak da daha uygundur. Hatta Hz. Peygamberin ilk önce beş rekâtı, ardından üç rekâtı, daha sonra bir rekâtı zikretmesi manidardır. Sıralamaya dikkat edildiğinde kendisinin de öncelikle bir rekâtтан daha fazla kılınmasını tavsiye ettiği anlaşılabilir. Bu tutumu akıllara yine Şafî ve Hanbelîlerin أدنى الكمال ثلاث ركعات sözünü getirmektedir.

İbn Kudâme naklen; İmâm Ahmed: "Biz vitir namazının tek rekât olduğu görüşündeyiz. Fakat öncesinde on rekât namaz da kılınır" demiştir. İbn Kudâme bu sözü iki farklı manaya hamleder. Birincisi, öncesinde herhangi bir rekât kılınmayan, tek rekât anlamına gelen vitir. İkincisi, en azı bir, en fazlası on bir rekât anlamına gelen vitir. Daha sonra İmam Ahmed'in, "Vitri üç rekât veya daha fazla kılsa da bir beis yoktur" sözünü naklederek ikinci manayı tercih eder.¹⁸⁴ İmam Ahmed'in bu cümlesi

¹⁸³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/293.

¹⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/111.

akıllara Hz. Peygamber'in, "Kim üç rekât kılmak isterse o şekilde kılsın" hadisini getirir. Buhûtî bu ihtilaflar neticesinde mezhebin genel görüşünü yansıtacak şekilde şunları söylemiştir: "Tek (bir) rekât olarak kılınan vitrin kerahati konusunda ihtilaf edilmiştir. En faziletlisi öncesinde çift rekâtlık bir namaz kılınmasıdır."¹⁸⁵ Böylece mezhebin genel kabulüne göre, üç rekât kemalin en alt derecesi oldu.

Vitrin bir rekâttan beş rekâta kadar kılınabileceği hususunda Ebû Eyyûb hadisi daha önce zikredildi. Şimdi ise on bir rekât olarak kılınabileceği yönünde ki rivayetler verilecektir.

Ebû Hureyre nakletmektedir. "Beş rekât vitir kılın veya yedi rekât vitir kılın veya dokuz rekât vitir kılın yahut on bir rekât vitir kılın."¹⁸⁶ Hz. Âişe de "Allah Resulü on bir rekât vitir namazı kılıyordu."¹⁸⁷ diyerek vitrin on bir rekât olarak da kılındığına işaret etmiştir

Bir gün İbn Abbas Hz. Peygamber'in eşi Meymûne (İbn Abbas'ın halası) ile geceler. Gece yarısı olduğunda Nebî kalkar ve abdest alır. Devamını İbn Abbas şöyle anlatır: "İki rekât kıldı. Sonra iki rekât daha kıldı. Sonra iki rekât daha kıldı. Sonra iki rekât kıldı. Sonra iki rekât daha kıldı. Sonra bir rekât kıldı. (daha önceki kıldığı çift rekâtları tek rekât haline getirdi)"¹⁸⁸ Rivayette Hz. Peygamber'in ikişer rekât kılarak on rekâta kadar namaz kıldığı, sonra da bir rekât ile önceki ıldıği rekâtları tek rekât haline getirdiği anlaşılmaktadır. Bu rivayet akıllara "Gece namazı ikişer ikişerdir. Eğer sabah namazının yaklaşmasından endişe edersen bir rekât daha kıl. Önceki çift olarak kıldığın namazlarla tekle" hadisini getirmektedir. Hz. Peygamber'in uygulamasına şahit olan İbn Abbas şunları söylemektedir: "O (vitir) ya bir rekât, ya beş rekât, ya yedi rekât, ya da daha fazla rekâttan oluşmaktadır. Kişi dilediği şekilde tekler."¹⁸⁹

¹⁸⁵ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 1/417.

¹⁸⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/46 (No: 4816).

¹⁸⁷ Müslim "Salâtü'l-Müsâfirîn", 122.

¹⁸⁸ Buhârî, "Vudû", 36 (No: 183).

¹⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/111.

2.3. Vitir Namazında Kıraat

Kıraat, namazda kıyam halinde iken Kur’ân’dan bir miktar ayet okumaktır. Bu ayetin uzunluğu üç kısa ayet veya o uzunlukta bir ayettir. Hükümü farzdır. Hanefîlere göre Fatiha suresinin okunması vâcibken diğer mezheplere göre kıraatin en az miktarı her rekâtta Fatiha suresinin okunmasıdır.¹⁹⁰ Bu bilgi çerçevesinde; eğer vitir namazının herhangi bir rekâtında Fatiha okunmaz ise namaz geçerli olmamaktadır. Çünkü Hz. Peygamber, “Fatihayı okumayanın namazı yoktur”¹⁹¹ buyurmuştur. Buradaki “namaz” ifadesi mutlaklıdır. Yani farz veya nafile gibi bir kayıtlama olmadığından dolayı hüküm, Fatiha okunmayan bütün namazlara şamildir. Vitir bu namazlardan olduğundan dolayı aynı hükme tabidir. Binaenaleyh Ebü’l-Berekât en-Nesefî, vitir namazında kıraat, Fatiha ve surelerin hükmünü veciz bir şekilde şöyle açıklar: “Vitir namazı rekâtlarının tamamında kıraat farzdır. Tüm rekâtlarda Fatiha ile birlikte üç ayet okumak vâcibtir. Üç surenin (A’lâ, Kâfirûn, İhlas) okunması da sünnettir.”¹⁹² Cumhura göre vitir nafile bir ibadet olduğu için her rekâtta ilave sure okunması gerekir. Ancak Hanefîlere göre vitrin hükmü vâcib olsa da deliller kat’i olmadığından ihtiyata göre hareket etmişlerdir. Buna bağlı olarak, vitrin nafile olma ihtimaline nazaran bütün rekâtlarda ilave sure okunması gerektiği fikrine varmışlardır. O yüzden Nesefî cümlesinde “Tüm rekâtlarda Fatiha ile birlikte üç ayet okumak vâcibtir” demiştir.

Vitirde okunan surelere gelince; Fatiha’dan sonra her rekâtta muayyen bir sure okunma zorunluluğu yoktur. Çünkü “*Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun*”¹⁹³ ayeti ile namaz kılanın belli bir sure okuma mükellefiyeti olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Peygamberin vitir namazında okuduğu belli başlı sureler vardır. Mezhepler de bu surelerin okunmasını tercih ve tavsiye etmiştir. Fakat devamlı surette bahsi geçecek olan bu surelerin okunmasını uygun görmemişlerdir. Çünkü müslümanlardan bilgisi olmayan kişiler, vitirde bu surelerin okunmasının vâcib olduğuna kanaat getirebilir. Bundan dolayı bazı vakitler rivayetlerde zikredilecek olan sureler hariç başka surelerin

¹⁹⁰ Yüzügüldü, “Hanefî ve Şâfiî Mezheplerinde Vitir Namazı”, 82.

¹⁹¹ Buhârî, “Ezân”, 94 (No: 756).

¹⁹² İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, 2/76.

¹⁹³ el-Müzzemmil 73/20.

okunmasının daha uygun olduğu düşünülmüştür.¹⁹⁴ İmam Mâlik de bu surelerin okunması hususunda kimselere fetva vermemiş, lakin kendisi bizzat bu sureleri okumuştur.¹⁹⁵

Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre üç rekâtlık vitir namazında Fatiha suresi ile birlikte ilk rekâtta A'lâ suresi, ikinci rekâtta Kâfirûn suresi, üçüncü rekâtta İhlas suresi okunur.¹⁹⁶ Her iki mezhepte bu konuda İbn Abbas hadisi ile amel etmiştir. Bu hadisler şunlardır:

İbn Abbas rivayet etmektedir: “Allah Resulü vitirde, A'lâ, Kâfirûn ve İhlas” surelerini okudu.¹⁹⁷ İbn Abbas'tan gelen diğer rivayet şöyledir: “Allah Resulü A'lâ, Kâfirûn ve İhlas surelerini okuyarak üç rekât vitir kıldı.”¹⁹⁸

Şafîî ve Malikî mezhebi de Hanefî ve Hanbelîler ile aynı sureleri okumaktadır. Lakin son rekâtta İhlas suresine ek olarak Muavvizeteyn suresini de okumaktadırlar.¹⁹⁹ Bu görüş de Hz. Âişe'nin rivayetine dayanmaktadır.

Abdulazîz b. Cureyc Hz. Âişe'ye Hz. Peygamber'in hangi sureleri okuyarak vitir yaptığını sorar. O da cevaben, “İlk rekâtta A'lâ, ikinci rekâtta Kâfirûn, üçüncü rekâtta İhlas okurdu” demiştir.²⁰⁰ Hz. Âişe'den gelen diğer rivayet şöyledir: “Allah Resulü üç rekât vitir kıldırı. İlk rekâtta A'lâ, ikinci rekâtta Kâfirûn, üçüncü rekâtta İhlas ve Muavvizeteyn okurdu.”²⁰¹

2.4. Vitir Namazında Kunut

Mezheplerin, kunut duası hakkında yaptığı açıklamalar ve fıkıh kitaplarında uzun uzadıya bu meselelerin zikredilmesi, Hz. Peygamber'in kunuta verdiği ehemmiyeti göstermektedir. Bu önem, hem Hz. Peygamber'in etrafındakilere olan

¹⁹⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/76.

¹⁹⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/212.

¹⁹⁶ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/76; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/121.

¹⁹⁷ Tirmizî, “Vitr”, 340 (No: 462).

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/457 (No: 2725).

¹⁹⁹ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/296; Kayravânî, *Metnû'r-Risâle*, 1/34.

²⁰⁰ Tirmizî, “Vitr”, 340 (No: 463)

²⁰¹ Dârakutnî, *es-Sünen*, 2/362 (No: 1676).

sözlerinden hem de sahabelerinin yaptığı fillerden açıkça anlaşılmaktadır. Abdullah b. Mes'ud şöyle nakletmektedir: “*Vitir namazında nasıl kunut okuyor diye Nebî (s.a.v) ile geceledim. Rükûdan önce kunut okudu. Sonra annem Ümmü Ma'bed'i gönderdi. Bende ona, 'Allah Resulü'nün hanımı ile kal. İzle. Vitirde nasıl kunut okuyor? Ardından bana bildir' dedim. O da bana rükûdan önce kunut okuduğunu haber etti.*”²⁰² Bu rivayette, Abdullah b. Mes'ud'un kunutun nasıl yapılacağını öğrenmek için ilk önce kendisinin Hz. Peygamber ile geceleme, ardından Ma'bed'in annesinden haber beklemesi, sahabelerin kunuta verdiği önemin en veciz örneklerdendir. Bir başka güzel örnek ise Hz. Peygamber'in torunu Hasan (r.a) ile olan diyalogudur. “*Allah Resulü bana vitirde okuyacağım şu kelimeleri öğretti. Allah'ım! Beni hidayet ettiklerinin arasında doğru yola ilet, beni afiyet verdiklerinin arasında sağlık ve afiyet üzere kıl...*”²⁰³ Hatta bir kısım Hanefî kaynaklarında Hz. Peygamber'in bu duanın tamamını söyledikten sonra Hz. Hasan'a, “*Bu duayı vitrinde yap*” diyerek telkinde bulunduğu belirtilmiştir.²⁰⁴ Aynı zamanda fukaha, gelen rivayetleri göz önüne alarak Hz. Peygamber'in vitir esnasında kunut duasını düzenli bir şekilde ve terk etmeden yerine getirdiğini fıkıh kitaplarında المواظبة kelimesi ile sıklıkla ifade etmişlerdir.²⁰⁵ Hz. Peygamber'in muvâzebe içeren tasarrufları da o fiilin gerekliliği ile ilgili önemli bir karine olarak değerlendirilmiştir.

Kunutun önemini vurgulayan diğer bir örnek, kunut için zikredilen duaların mefhumudur. Hz. Peygamber zamanında namazlarda kunut duası kâfirlere lanet edilerek de edâ edilebiliyordu. Daha sonra böyle amel edilmesi ayet ile neshedilmiş ve bu dua af, mağfiret, rahmet gibi mefhumlardan oluşmuştur. Şöyle ki; İbn Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071), Hz. Peygamber'in, Ramazan ayında kunutta Bi'ri Maûne ahabını katleden gruba, Zekvân ve Rual kabilelerine kırk gün kadar beddua etmesi bakımından Ramazan ayında inkarcılara lanet okumanın Hz. Peygamber'e tabi olma

²⁰² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/58.

²⁰³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 3/77.

²⁰⁴ İbn Nüceym *el-Bahrü'r-râik*, 2/71.

²⁰⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/72; Ebü'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Fethu bâbi'l-inâye bi şerhi'n-Nikâye*, thk. Muhammed Nezzâr Temîm - Heysem Nezzâr Temîm (Beyrut, 1418/1997), 1/321.

açısından ilk zamanlarda yaygın olduğunu söylemiştir.²⁰⁶ Daha sonra Cebrail Hz. Peygamber'e gelerek susmasını işaret eder. Nebi hemen susar ve ona şöyle buyurur: "Ey Muhammed! Şüphesiz Allah seni sebep olarak gönderdi, lanet edici olarak değil. Şüphesiz Allah seni rahmet olarak gönderdi azap edici olarak değil." Bu telkininden sonra Allah, Peygamberine şöyle buyurur: "*Senin elinden bu iş ile ilgili bir şey gelmez. Allah, ya onların tövbelerini kabul eder ya da onlara azap eder. Çünkü onlar zalimdirler.*"²⁰⁷ Leys b. Sa'd (ö. 175/791), bu ayetin nazil olmasıyla Cebrâil Hz. Peygamber'e meşhur olan kunut dualarını öğrettiğini, bundan sonra Hz. Peygamber'in kunut duasında kâfirlere lanet okumayı terk ettiğini söyler.²⁰⁸

2.4.1. Kunutun Hükümü

2.4.1.1. Hanefî Mezhebine Göre Kunutun Hükümü

Hiz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle kunut yaptığı sahih hadislerle sabit olduğu için mezhepler kunutun meşruluğu konusunda görüş birliği içinde bulunsalar da hükümü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre vitir namazında kunut duası okumak vâcipken²⁰⁹ İmameynin de aralarında bulunduğu büyük çoğunluğa göre vitir namazında kunut okumak sünnet hükmündedir.²¹⁰

Hanefî mezhebinde bu hüküm üç delil ile açıklanmıştır. Bunlardan biri, Hz. Peygamber'in ve etrafındaki sahabelerin bu duayı vitir namazında aksatmadan yapmalarıdır. Süveyd b. Gafele'den gelen bir rivayette kendisi şöyle demektedir. "*Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin 'Allah Resulü vitir namazının sonunda kunut okudu' dediklerini duydum. Onlar da vitir namazının sonunda kunut okuyordu.*"²¹¹ Fukahâ rivayeti dikkate alarak, Hz. Peygamber'in ve dört halifenin vitirdeki kunut ibadetlerine ithafen "süreklilik ifade eden çaba ve gayret" anlamına gelen المواظبة kelimesini kullanmayı uygun görmüşlerdir. Bu bakış açısı vitir namazında kunutun terk edilemeyeceğini gösterir. Bu da vâcip olduğuna dair bir delili ifade etmektedir.²¹²

²⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/140.

²⁰⁷ Âl-i İmrân 3/128.

²⁰⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/140

²⁰⁹ eş-Şeybânî, *el-Hücce*, 1/200.

²¹⁰ Koçak, "Kunut", 380

²¹¹ Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/357 (No: 1664).

²¹² Alî el-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/321.

Bunu teyit eden bir başka örnek Enes'in (r.a) şahitliğidir. Kendisine soru sormak için gelen bir sahabeye cevaben, “Allah Resulü bir ay rükûdan sonra kunut okudu” demiştir.²¹³ Burada dikkat edilmesi gereken nokta kunutun rükûdan sonra mı önce mi olduğu değil, zaman kavramıdır. Rivayetten anlaşılan Hz. Peygamber'in sadece bir ay rükûdan sonra kunut okuduması, geri kalan zamanlarda ise rükûdan önce kunut okumasıdır. Böyle bir düşüncenin ileri sürülmesi; yani bir ay rükûdan sonra kunut duasını okuduğu, geri kalan aylarda da rükûdan önce kunut duası okuduğuna dair ileri sürülen iddia, Hz. Peygamber'in rükûdan önce kunut okuduğuna dair rivayetlerden elde edilmektedir. Söz konusu rivayetler ilerde detaylı bir şekilde zikredilecektir. Binaenaleyh tüm bu delillerden, Hz. Peygamber'in sadece bir aya mahsus kunutu duası okumadığı anlaşılır. Bu da süreklilik arz eden bir uygulamaya işaret etmektedir.

Hanefîler kunutun vâcip olduğunu sehiv secdesi ile de ilişkilendirmişlerdir. Hanefî mezhebine göre terk edilmesi halinde sehiv secdesi gerektiren fiillerin hükmü vâcip olarak belirtilmiştir. Onlar, terk edilmesi halinde sehiv secdesinin emredildiğine ilişkin rivayetlere dayanarak kunut dualarının vâcip olduğuna hükmetmişlerdir.²¹⁴

Hz. Peygamber'in Hz. Hasan'a öğretmek istediği kunut duası Hanefîlerin vâcip hükmünü temellendirdiği rivayetlerden bir diğeridir. Hz. Hasan, “Allah Resulü (s.a.v) bana vitir de okuyacağım kelimeleri öğretti” diyerek Hz. Peygamber'den öğrendiği kunut duasını sahabilere haber vermektedir.²¹⁵ Hanefîlerden bir kısmı rivayetin, “Bu duayı vitir namazında yap” şeklinde bir emir sigası ile birlikte rivayet edildiğini ifade etmiştir. Buradan hareketle, emrin vücubiyet ifade ettiğini belirterek vitir namazında kunutun vâcip olduğu hükmüne varmışlardır.²¹⁶

²¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/413 (No: 140005).

²¹⁴ Haddâd, *el-Cevheratü'n-neyyire*, 57.

²¹⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/77 (No: 2713); “اللهم اهدني فيمن هديت و عافيني فيمن عافيت و تولني في من توليت و بارك لي فيما أعطيت و قني شر ما فقبت انك تقضي و لا يقضي عليك و انه لا يذل من واليت و لا يعز من عاديت و تباركت و تعاليت” “Allah'ım, Beni hidayet ettiklerinin arasında bana da hidayet et. Beni afiyet verdiklerinin arasında bana da afiyet ver sahip çıktıklarının arasında bana da sahip çık. Bereket verdiklerinden bana da bereket ver. Beni kaza ve kaderin şerrinden koru. Sen hükmedersin. Kimse sana hükmedemez. Senin sevdiklerin zelil olmaz. Senin düşman oldukların asla aziz olmaz. Rabbimiz, sen mübarek ve yücesin.”

²¹⁶ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyet'il-mübtedî*, thk. Talâl Yûsuf (Beyrut: Dârü Ahyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/66; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/61-62.

Ancak bazı Hanefî âlimlerinin buradaki emir kipinin vücuba hamledilmeyeceği yönünde muhalefeti söz konusudur. Söz gelimi Ali el-Kârî (ö. 1014/1065) bu rivayetin vâcip hükmünü ifade etmediğini belirtmiştir. Çünkü Hz. Hasan o zamanda buluğ çağına ulaşmamıştı. Buluğ çağında olmayan birine yapılan bu emir de vücubiyet ifade etmez. Dolayısıyla Hz. Hasan'ın mükellef olmadığı bu emir, diğerleri hakkında da bir mükellefiyet ifade etmez.²¹⁷ Ali el-Kârî'nin bu bakış açısı Hz. Peygamber'in hadisi ile karşılaştırıldığında ikna edici gözükmemektedir. Kanaatimizce Ali el-Kârî'nin temellendirmesine şu açıdan bir itiraz yöneltilebilir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber, yedi yaşındaki çocuklara namazın emredilmesini ebeveynlere salık vererek şöyle buyurmaktadır: “Çocuklarınız yedi yaşına ulaştığı sırada onlara namazı emredin”²¹⁸ Bu rivayetler, çocuk henüz buluğa ulaşmamışken ona namaz kılınmasının emredilmesi gerektiğine dair tavsiye vardır. Burada çocuğun mükellef olmaması, ona emredilen namaz ibadetinin vâcip/farz olmamasının önünde herhangi bir engel teşkil etmemektedir. Tıpkı bunun gibi akıl baliğ olmayan Hz. Hasan'ın mükellef olmaması da ondan istenen kunut duasının vâcip olmadığı anlamına gelmemektedir. Yani farz namazın çocuklara emredilmesi tutarlı ise kunutun da çocuk olan Hz. Hasan'a emredilmesi tutarlıdır. Nitekim farz olan namaz kunuttan daha üst mertebededir. Daha üst mertebede olan bir ibadetin buluğ çağına ulaşmamış birine emredilmesinde bir beis olmadığı gibi ondan daha alt mertebedeki kunut duasının da buluğ çağına ulaşmamış birine emredilmesinde bir beis olmayabilir. Dolayısıyla buluğa ulaşmamış birine verilen emir ve bu emir üzerinden başkalarının da sorumlu olmayacağı fikri kıyasen tutarlı gözükmemektedir.

2.4.1.2. Şafîî Mezhebine Göre Kunutun Hükmü

Şâfiîler'e²¹⁹ ve İmâmeyn'e²²⁰ göre vitir namazında kunut duası sünnettir. Şafîîler bu görüşlerini şu iki delille temellendirmeye çalışmışlardır: Birincisi, Hz. Ömer'den gelen kunut duasının sünnet olduğuna dair bir rivayettir. İkincisi, vitir namazında kunutun sürekli yapılmadığı şeklindeki rivayet.

²¹⁷ Alî el-Kârî, *Fethu babî'l-Înâye*, 1/321.

²¹⁸ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Salât”, 26 (No: 495).

²¹⁹ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/292.

²²⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/8.

Hasan el-Basrî'den gelen bir rivayete göre Hz. Ömer Ramazan ayında insanları Übey b. Ka'b'ın arkasına topladı ve onlara yirmi rekât teravih namazı kıldırdı. Sadece Ramazan ayının son yarısında kunut okudu.²²¹ Hz. Ömer'in vitir namazında kunut duasını Ramazan ayının son yarısında okuması Şafîî mezhebinde sünnet olduğunun delilidir. Çünkü kunut her vitir namazında okunmamıştır. Dolayısı devamlılık ifade etmediği ve nadir olarak yapıldığı için sünnet kabilindendir.²²² Şafîîler hassaten bu delil ile içtihad ettikten sonra bu hususta sahabe icması olduğunu belirtmişlerdir.²²³ Hz. Ömer'in bizzat kendisinin "Ramazan ayının yarısı olduğunda vitir namazında 'Semiallahu li-men hamideh' denildikten sonra kafire lanet edilmesi sünnettir" sözü bunu teyit etmektedir.²²⁴ Bu rivayette de kunutun ihmal edilmeksizin yapıldığına ilişkin bir karine olmadığı için vitir namazı kılan biri için kunut okumak sünnettir.

2.4.1.3. Mâlikî Mezhebine Göre Kunutun Hükümü

Maliki mezhebinde vitir namazında kunutun getirilip getirilmemesi ile ilgili iki farklı görüş vardır. İlk görüşe göre vitir namazında kunut Şafîîler gibi Ramazan ayının son yarısında okunur. Maliki fakihî İbn Habîb es-Sülemî (ö. 238/853), Hz. Ömer zamanında insanların Ramazan ayında iken vitir namazında rükudan kalktıktan sonra kunut okuduğuna işaret etmiştir. Bir görüşe göre İmam Malik de bunu doğrulamaktadır.²²⁵ İmam Malik'ten Ramazan ayının son yarısında kunut okuduğu ve hiçbir vitirde kunut okumadığına dair iki rivayet zikredilmektedir.²²⁶ Mezhep içerisindeki ilk görüşün temellendirilmesi Hasan el-Basrî'nin rivayeti olan Hz. Ömer'in uygulamasına dayandığı söylenebilir.²²⁷ Bu rivayete göre Hz. Ömer Ramazan ayında insanları Übey b. Ka'b'ın etrafına toplayıp onlara yirmi rekât teravih namazı kıldırması ve sadece Ramazan ayının son yarısında kunut okumuştur. İmam Malik'in

²²¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Vitir", 5 (No: 1429).

²²² Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/292.

²²³ İmrânî, *el-Beyân*, 269.

²²⁴ Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî el-Kazvînî, *el-Azîz şeru'l-Vecîz el-ma'rûf bi-Şerhi'l-kebîr*, thk. Alî Muhammed Avde – Âdil Muhammed Abdul-Mevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997), 2/127.

²²⁵ Kayravânî, *en-Nevâdir*, 1/490.

²²⁶ Ebû'l-Kâsım Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasen b. el-Cellâb el-Basrî, *et-Tefri' fî fikhi'l-İmâm-ı Mâlik b. Enes*, thk. Seyyid Kesrevî Hasen (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007), 1/126.

²²⁷ el-Kâdî Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Alî b. Nasr el-Bağdâdî, *el-İşrâf alâ nüketi mesâli'l-hilâf*, thk. El-Habîb b. Tâhir (by: Dâru İbn Hazm, 1420/1999), 1/291.

önde gelen talebelerinden İbn Ziyâd el-Absî (ö. 183/799) de hocasının bu amel üzere olduğunu rivayet etmiştir.²²⁸

Malikî mezhebinin başka bir görüşüne göre kunut vitir namazında değil sabah namazında okunulabilir. İbn Ebi Leyla (ö. 148/765) da bu görüştedir.²²⁹ Mezhep içinde tercih edilen ve meşhur olan da bu amel üzerinden hareket edilmesidir. Çünkü Hz. Peygamber'in devrinde bu şekilde amel edilmekteydi. Bundan dolayı, bir önceki görüş şaz olarak nitelendirilmiştir.²³⁰ İmam Malik'in "Vitir namazında Ramazan'ın ilk yarısında ve son yarısında kunut okunmaz" sözü bu görüşü teyit etmektedir.²³¹

İmam Malik'ten zıt görüşlerin rivayet edilmesi, Malikî mezhebi içerisinde bu hususta ittifak olmaması Hz. Peygamber'in uygulamaları ve gelen rivayetlerin farklılık arz etmesi sebebiyledir. Hz. Peygamber'in uygulamalarına gelince ihtilafın neticesi daha da netleşmektedir. Şöyle ki, "Seferde ve mukim halde Ömer'in (r.a) arkasında namaz kıldım. Sadece sabah namazında kunut okuyordu"²³² rivayeti meseleyi daha da netleştirmektedir. Binaenaleyh Malikîler'e göre sabah namazında kunut müstehap iken, vitir namazında kunut okumak mekruh olarak kabul edilmiştir.²³³

2.4.1.4. Hanbelî Mezhebine Göre Kunutun Hükümü

Hanbelî mezhebi vitirde kunutun okunabilmesi yönünde Şafîîler ve Hanefîler ile aynı çizgide durmuş, hükmü bakımından Malikîlerden ve Hanefîlerden ayrılmıştır. Ancak Malikîler sabah namazında kunut okunabileceğini söylerken, Hanbelîler ise kunutu sadece vitir namazına has kılmıştır. Mezhep, bu hükmün temellendirmesini

²²⁸ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Beyân ve't-tahsîl*, thk. Muhammed Hacî (Beyrut: Dârü'l-Ğaribi'l-İslâmî, 1408/1988), 17/293.

²²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/114.

²³⁰ Ebû Tâhir İbrahim b. Abdissamed b. Beşîr et-Tenûhî, *et-Tenbih alâ mebdî't-tevcîh*, thk. Muhammed Belhassên (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1428/2007), 1/504.

²³¹ Alî b. Muhammed el-Arabî Ebu'l-Hasen el-Lahmî, *et-Tebşîr*, thk. Ahmed Abdülkerîm Necîb (Katar: Vizâratü'l-Evgâf ve's-Şûnü'l-İslâmiyye, 1432/2011), 2/825.

²³² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/289 (No: 3111).

²³³ Muhammed b. Muhammed b. Sâlim el-Meclisî eş-Şinkîî, *Levâmiu'd-dürer fî hetki estâri'l-Muhtasar*, thk. Dârü'r-Rıdvân, 1436/2015), 2/132; Ebû Bekr b. Hasen b. Abdillâh el-Keşnâvî, *Eshelü'l-medârik şerhu İrşâdi'l-mesâlik* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/303.

yaparken sık sık sabah namazındaki kunutun mekruhluğu üzerinde durduğu için²³⁴ “vitirdeki kunut”un hükmüne ilişkin Hanefiler ve Malikîler gibi fazla ve detaylı delil zikretmemiştir. Aynı zamanda bu meselede bazen Şafîiler ile aynı delilleri zikrettikleri söylenebilir.

Hanbelilerin delillerinden biri de şudur: Übey b. Ka’b’dan gelen rivayete göre kendisi şöyle söylemektedir. “Allah Resulü vitir namazını kılıyordu. Hemen ardından rükûdan önce kunut okuyordu.”²³⁵ Mervezî (ö. 292/905) de Ahmed b. Hanbel’in amelinin bu yönde olduğunu zikreder.²³⁶ Diğer de Hz. Ömer’in insanları Übey b. Ka’b’ın arkasına toplayıp kıldırıldığı teravih namazı rivayetidir. Ebu Davud, İbn Hanbel’e “Vitirde kunut okumak senenin tamamında mıdır?” der. O da kişinin senenin tamamında veya bir kısmında kunut okunabileceğini kast ederek, “Nasıl isterse” der.²³⁷ Özetlenecek olunursa; ilk başta zikredilen hadisten kunutun vitirdeki yeri, Hz. Ömer hadisinden ve Ahmed b. Hanbel’e sorulan sorudan kunutun yapılacağı zaman anlaşılabilir. Lakin konunun muhtevası gereği tüm bunlardan mutlak olarak anlaşılan vitir namazında kunut okunmasıdır. Bu delillerden sonra Hanbelîler sabah namazında kunut okumanın mekruh olduğunu uzun uzadıya anlatır, kunutun sadece vitirde getirildiğini ve bunun sünnet²³⁸ olduğunu belirtirler. Bu hüküm Said b. Cübeyr rivayeti ile desteklenmektedir.²³⁹ Nitekim Said b. Cübeyr, “İbn Abbas’ın ‘Sabah namazında getirilen kunut bidattır’ dediğini işittim”²⁴⁰ demektedir. Buhûtî (ö. 1051/1641) İbn Abbas’ın bu sözü üzerine şunu demektedir: “Çünkü sabah namazı farz bir namazdır. Kunut da diğer farz namazlarda olduğu gibi sabah namazında sünnet kılınmamıştır.”²⁴¹ Buhûtî burada kıyas yaparak diğer farz namazlarda kunut olmadığı gibi sabah namazında da kunut olamayacağına dikkat çeker.

²³⁴ Bkz: Ebû Dâvûd, *Mesâilü’l-İmâm Ahmed rivâyetü Ebî Dâvûd es-Sicistânî*, 1/95; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/263; Ebü’l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdîsî, *eş-Şerhü’l-kebîr alâ metni’l-Muğni’* (by: Dârü’l-Kütübî’l-Arabîyye, ts.), 1/720.

²³⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, “İkâme”, 120 (No:1182).

²³⁶ İbnü’l-Ferec, *eş-Şerhü’l-kebîr*, 1/719-720.

²³⁷ Ebû Dâvûd, *Mesâilü’l-İmâm Ahmed rivâyetü Ebî Dâvûd es-Sicistânî*, 1/95.

²³⁸ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/266.

²³⁹ İbnü’l-Ferec, *eş-Şerhü’l-kebîr*, 1/719-720.

²⁴⁰ Dârakutnî, *es-Sünen*, 2/375 (No: 1704).

²⁴¹ Buhûtî, *Keşşâfu’l-kinâ*, 1/417, 1/421.

2.4.2. Kunut Duaları

Hanefî mezhebinde, bağlayıcılık açısından kunutta belirli bir duanın okunma zorunluluğu yoktur.²⁴² Nitekim kıraat kunut duasına göre daha önemlidir. Herhangi bir namazda kıraat belirlemesi olmadığına göre kunut duasında da belirleme olmaması gerekir. Sahabelerden duaların çeşitliliği üzerine farklı rivayetlerin aktarılması da nakli olarak bu görüşü teyit etmektedir.²⁴³ İmam Muhammed'in (ö. 189/805) التوقيت في الدعاء يذهب رقة القلب "Duada belirleme yapmak kalbin inceliğini götürür" sözü, meselenin bağlayıcılığı açısından önemlidir.²⁴⁴

Hanefîler, kesin bir belirlemenin bulunmadığı böyle durumda bazı duaların okunmasını daha faziletli görmüştür. Ayrıca belirli bir dua okunmaması halinde kişinin yanılarak namazını bozma ihtimaline de dikkat çekmişlerdir. Bu ihtiyat ile hareket eden Hanefî fukahası, İmam Muhammed'in sözündeki belli bir duanın belirlenmesinin yanlışlığına ilişkin manayı hac ibadetinde yapılan dualar için sınırlı tutmuşlardır.²⁴⁵ Böylece, Hanefî mezhebinin tercih ettiği اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْنُكَ duası olmuştur. O yüzden kaynaklar da sıklıkla zikredilen فليس في القنوت دعاء موقت "Kunutta belirlenmiş bir dua yoktur." cümlesini farklı yorumlayan Hanefîler bu sözden maksatın Hz. Ömer'in rivayet ettiği اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْنُكَ haricinde belirlenmiş bir duanın olmadığı sonucuna varmışlardır.²⁴⁶

Hiz. Ömer'in rivayet ettiği kunut duasının tamamı şu şekildedir:

"اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْنُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِيْ عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ اِلَيْكَ نَعْبُدُكَ وَنَسْجُدُ وَنَسْجُدُ وَنَسْجُدُ وَنَسْجُدُ وَنَحْفِدُ نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذَابَكَ اِنَّ عَذَابَكَ بِالْكَفَّارِ لَمَلْحَقٌ"

"Allah'ım! Şüphesiz biz senden yardım ve bağışlanma diler ve senden hidayet isteriz. Sana iman eder, günahlarımıza tövbe eder, sana tevekkül ederiz. Seni bütün hayırlarla zikreder, verdiğin nimetler için sana şükrederiz. Seni asla inkâr etmeyiz. Sana isyan edenleri terk eder, kendileriyle ilişkileri keseriz. Allah'ım ancak sana ibadet ederiz. Ancak senin için namaz kılar ve sana secde ederiz.

²⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 1/165.

²⁴³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, (2/232).

²⁴⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/73.

²⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/165.

²⁴⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/232-233.

Yalnız sana koşar ve sana yaklaştıracak şeyleri kazanmaya çalışırız. Senin rahmetini ister; azabından korkarız. Muhakkak ki senin azabın kafirlere ulaşır.”²⁴⁷

Bu duanın sonunda Hz. Peygamber’in torunu Hz. Hasan’a öğrettiği **اللَّهُمَّ اهْدِنِي** duasının okunmasının da faziletli olduğu ifade edilmiştir.²⁴⁸

Hanefî kaynaklarında kunut duası okuyacak birisinin yukarıda zikredilen duaları ezberleyememesi ya da unutması halinde ne yapacağına ilişkin görüşlerde bulunmaktadır. Ebû Leys es-Semerkindî ye (ö. 373/983) göre kişi bu durumda üç defa **اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي** “Allah’ım, senden bağışlanma dilerim” diyebilir.²⁴⁹ Ali el-Kârî’ye göre kişi, **اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ** Allah’ım, beni, annemi, mümin erkekleri ve mümine kadınları bağışla.”²⁵⁰ şeklinde dua edebilir. Ancak daha faziletli olanı **ربنا آتنا** “Allah’ım, bize dünyada iyi ve güzel olanı, ahirette de iyi ve güzel olanı ihsan eyle” diye dua edilmesidir.²⁵¹

Malikîlerin vitir namazında kunut okumadığı yukarıda zikredilmiştir. Bunun için mezhebin sabah namazında **اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغِيثُكَ** duasını okuduğunu belirtmek yeterli olacaktır.²⁵²

Kunut duasındaki muhayyerlik hususunda Şafîler ve Hanbelîler, Hanefîlerle aynı görüştedir. Her iki mezhep, Hz. Ömer’in rivayet ettiği **اللَّهُمَّ عَذِّبْ كَفْرَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِكَ** “Allah’ım, senin yolundan dönen ehli kitap inkarcılarına azap et...”²⁵³ şeklindeki duanın ve Hz. Ali’nin rivayet ettiği **اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ** “Allah’ım, senin öfkenden azabına sığınırım. Senin cezandan affına sığınırım. Yine senden sana sığınırım...”²⁵⁴ duasının okunabileceği sıklıkla zikretmektedir. Lakin iki mezhep de sünnete uygunluk açısından **اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِي هَدْيِكَ**

²⁴⁷ Beyhakî, *Sünenü ’l-kübrâ*, 2/298 (No: 3142).

²⁴⁸ İbn Âbidîn, *Reddû ’l-muhtâr*, 2/442.

²⁴⁹ Ebû’l-Berekât İsmâ’il b. Sinân es-Sivâsî, *el-Ferâ’id şerhi Mülteka ’l-ebhur*, thk. Sa’d b. Sâlih b. Sa’d el-Avfî (Sûdî Arabistan, 1441/2020), 86.

²⁵⁰ Alî el-Kârî, *Fethu babi ’l-inâye*, 1/323.

²⁵¹ Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî el-Dimeşkî, *el-Lübâb fî şerhi ’l-Kitâb*, thk. Abdülkerîm el-Atâ’ (Dimeşk: Mektebetü’l-İlmi’l-Hadîs, 1423/2002), 83.

²⁵² Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/192.

²⁵³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/279; el-İmrânî, *el-Beyân*, 2/269; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/267; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/112.

²⁵⁴ el-İmrânî, *el-Beyân*, 2/270; er-Râfî, *el-Azîz*, 2/127; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/267; İbn Kudâme *el-Muğnî* 2/265.

duasını tercih etmiştir.²⁵⁵ Tirmizî bu duayı “hasen” olarak nitelendirdikten sonra “Bundan başka Allah Resulü’nden rivayet edilen daha iyi bir kunut bilmiyoruz” demektedir.²⁵⁶

2.4.3. Kunutun Keyfiyeti

Bu başlıkla kunutta ellerin dua esnasındaki durumu, kıyamda kunutun miktarı ve kunutun sıfatı (kunut duasının sesli veya sessiz okunması) kastedilmektedir. Daha önce Malikî mezhebinin vitir namazında kunut okumadığı zikredildi. O yüzden bu ve bundan sonraki kunût ile ilgili başlıklarda Malikî mezhebinden bahsedilmeyecektir.

2.4.3.1. Kunutta Elleri Kaldırma ve Kunutun Miktarı

“Sadece yedi yerde eller kaldırılır. Namaza başlarken, vitirde kunut duası okunmasından önce, bayram namazlarında, Hacerü'l-Esved'i selamlarken, Safa ve Merve'de, Arafat'ta ve Müzdelife'de Cem'de, Makameynde ve iki cemreye taş atarken”²⁵⁷ hadisi ile amel edilen Hanefî mezhebinde mükellef ilave (zammi) bir sure okuduktan sonra²⁵⁸ elleri kaldırarak tekbir getirir. Tekbir getirdikten sonra tekrar ellerini bağlar ve ardından kunut dualarını okur.²⁵⁹ Fakihlerden bazıları kunutu kıraatten ayırmak için ellerin yana salınmasını uygun görmüştür. Bazısı ise sabit olduğu üzere ellerin tekrar bağlanmasını uygun görmüştür. Çünkü kunut kıraat ile birebir aynı hükmü içermese de kıraate benzer. Bu sebeple Hanefîler kıyamın sünneti olarak elleri bağlamayı esas almıştır.²⁶⁰

Şafî mezhebinde ise ellerin kaldırılması ile ilgili üç rivayet vardır. İlk rivayete göre kunut duasında eller göğüs hizasına kaldırılır. Duanın ardından eller yüze sürülür. İkinci rivayete göre eller kaldırılmaz ve yüze sürülmez. Üçüncü rivayete göre, eller kaldırılır ve dua bitiminde eller yüze sürülmez. Üç görüş arasından Şafî mezhebinde ittifakla tercih edilen sonuncusudur. Hatta ellerin yüze sürülmesi mekruh olarak

²⁵⁵ en-Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/493; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/111

²⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/112

²⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008), 1/297.

²⁵⁸ eş-Şeybânî, *el-Asl*, 1/163.

²⁵⁹ eş-Şeybânî, *el-Asl*, 1/139.

²⁶⁰ Yüzügüldü, “Hanefî ve Şafî Mezheplerinde Vitir Namazı”, 85.

telakki edilmiştir.²⁶¹ Beyhakî (ö. 458/1066) de mesele hakkında şöyle demektedir: “Seleften biri hakkında dahi yüze mesh edilmesi hususunda hiçbir şey (amel) hatırlamıyorum.”²⁶²

Hanbelî mezhebinde ihtilaf daha çok kunut duasından sonra ellerin yüze mesh edilmesi ile ilgilidir. Mezhep içerisinde bu amel sünnet, bid’at ve mübah olarak farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Sünnet olarak kabul edenler mezhep imamı Ahmed b. Hanbel’in bu amel ile hareket ettiğine²⁶³ ve Sâib b. Yezîd’in (ö. 91/671) babasından rivayet ettiği şu hadise dayanmıştır:²⁶⁴ “Allah Resulü (s.a.v) dua ettiği zaman ellerini kaldırırdı (göğüs hizasına), elleri ile yüzünü mesh ederdi.”²⁶⁵ Hadiste “dua” kelimesi herhangi bir şeyle kayıtlanmamıştır. Böylece Hanbelîler, hadisin vitir namazındaki kunut duası içinde hüküm ifade ettiğini kanısına varmış olurlar. Muhaddis ve fıkıh alimlerinden biri olan Ebû Bekir el-Âcurrî (ö. 360/970) Sâib b. Yezîd’in rivayetini zayıf gördüğü için bu görüşü tasdik etmemiştir.²⁶⁶ Hanbelî mezhebi Hz. Ömer yoluyla gelen benzer bir rivayet ile de amel etmiştir. İbn Teymiyye bu hadisi zayıf görmüş ve şöyle söylemiştir: “Dua eden kişi elleriyle yüzünü mesh etmez. Çünkü ellerle yüzü mesh etmek, sahih delile ihtiyaç duyan bir ibadettir.” Bu bakış açısına göre ellerin yüze sürülmesi bidat olarak telakki edilmiştir. Diğer görüş ise bu amelin mübah olması üzerinedir. Hadislerin ihtilafı bir şekilde gelmesi ve farklı içtihatların ortaya çıkmasına müteakip bu hükmün verilmesi kaçınılmaz olmuştur.²⁶⁷ Lakin Hanbelîlerin çoğu Sâib b. Yezîd’in rivayeti ile amel etmesi, mezhep imamına tabi olması yönüyle de elleri yüze sürmeyi sünnet olarak kabul etmiştir.²⁶⁸ İbn Hacer (ö. 852/1449) de İbn Teymiyye’nin zayıf kabul ettiği Hz. Ömer rivayetinin hasen olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹

²⁶¹ en-Nevevî, *Hilyetü'l-ebrâr ve şî'ârü'l-ahyâr fî telhîsi'd-da'avât ve'l-ezkârî'l-müstehabbe fî'l-leyl ve'n-nehâr* (Beyrut: Mektebetü Dâri'l-Fecr, 1437/2016), 93.

²⁶² en-Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/501.

²⁶³ İshak b. Mansûr b. Behrâm Ebû Yâ'kub el-Mervezî, *Mesâilü'l-İmam-ı Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhıye'*, (Medine: İmâdetü'l-Bahsü'l-İlmî, 1425/2002), 2/820.

²⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/267.

²⁶⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Vitr”, 23 (No: 1492).

²⁶⁶ Ebû İshâk Burhaneddîn İbrahim b. Muhammed b. Adillâh b. Muhammed b. Müflih, *el-Mübdi' fî şerhi'l-Mukni'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/15.

²⁶⁷ Muhammed b. Sâlih el-Useyimî, *eş-Şerhü'l mümti' alâ Zâdi'l-müstakni'*, (by: Dâru İbü'l-Cevzî, 1428/2007), 4/40.

²⁶⁸ Ebû İshâk Burhaneddîn, *el-Mübdi'*, 2/15.

²⁶⁹ el-Useyimî, *eş-Şerhu'l-mümti'*, 4/40.

Farz ve nafilâ namazlarda kıraatin miktarı belirlendiği gibi kunutta da duanın miktarının belirlenmesi için içtihadta bulunulmuştur. Bu hususta iki görüş vardır. İlki, kunut miktarının Buruc ile İnşikak suresi kadar uzun; diğeri, Buruc veya İnşikak suresi kadar uzun olduğudur.²⁷⁰ Bu ihtilaftan tercihe şayan olan ikinci görüştür. Şeybanî ve Kerhî (ö. 340/952) bu görüştedir. Çünkü Hz. Peygamber kunutta duayı çok uzatmazdı. Böylece, kunutun Buruc ile İnşikak suresi kadar uzun olması sünnete uygun değildir. Bu bakış açısı kıyas ile desteklendiğine göre Hz. Peygamber'den rivayet edilen **اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ** ve **اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِي مَنْ هَدَيْتَ** dualarının uzunluğu Buruc suresi kadar olmalıdır. Dolayısıyla, kıyamda iken kunut miktarının da sadece Buruc suresi kadar olması daha uygundur.²⁷¹

2.4.3.2. Kunutun Sıfatı

Mezhepler arasında ve kendi içinde *kunût* duasının sesli veya sessiz okunması ile ilgili olarak; namaz kılan kişinin imam olması, tek başına kılan ya da imama tabi' olan (me'mûm) kişi olması gibi durumlarda ihtilaf edilmiştir. Hanefî mezhebi içindeki ihtilaf da bu kabildendir. Tahâvî'nin (ö. 321/933) *el-Muhtasar* adlı eserinin şârihi olarak bilinen Kadı el-İsbîcâbî (ö. 535/1141) bu mevzuyu detaylı bir şekilde açıklayarak şöyle demektedir: “Eğer namazı tek kılıyorsa burada muhayyerdir. Dilerse sesli okur, başkasına duyurur; dilerse sesli okur, sadece kendisi duyar. Veya kıraatte olduğu gibi sessizce okur. Eğer imam ise namazın kıraatindeki gibi sesli olacak şekilde okumaz. Cemaat de **إِنَّ عَذَابَكَ بِالْكَفَرِ مُلْحِقٌ** sözüne kadar imama uyar. Bundan sonra cemaat imama uyar mı uymaz mı? Bu konuda İmam Muhammed ile Ebû Yusuf arasında ihtilaf vardır. Ebû Yusuf'a göre cemaat imama uyar, kunut duasını okur. İmam Muhammed'e göre cemaat kunut duası okumaz, lakin dua bitiminde “amîn” der.²⁷² Çünkü İmam Muhammed nazarında, sahabeler kunutun Kur'ân'dan olup olmama hususunda şüphe etmiştir.²⁷³ Bazı fakihler, müslüman olmayan beldelerde imamın kunutu sesli okumasına istihsanen hüküm vermiştir.²⁷⁴ Nitekim arkadaki cemaatin kunutu bilmeme

²⁷⁰ es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/204.

²⁷¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/73.

²⁷² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî*, 2/273.

²⁷³ es-Sivâsî, *el-Ferâ'id*, 85.

²⁷⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/443.

ihtimali yüksektir. Tüm bu ihtilaflar neticesinde Hanefî mezhebinde tercih edilen görüş, imamın, cemaatin ve münferidin kıldığı namazda kunut duasını sessizce okuması yönündedir. Bu hükme varan Hanefîler ayet olarak, “*Rabbînize yalvara yakara gizlice dua edin*”²⁷⁵ ayetiyle amel ederek hüküm vermişlerdir.²⁷⁶

Sabah namazı ile vitir namazı arasında kıyas yapan Şafîîler, vitir namazında da kunutun sesli okunacağını ve bunun müstehap olduğunu savunur. Iraklıların çoğu da bu görüştedir. Aynı zamanda Şafîîler Hz. Peygamber’in musibet anlarında sesli olarak kunut okuduğunu belirtirler.²⁷⁷ İbn Abbas tarafından rivayet edilen hadise göre kendisi şöyle demektedir. “Allah Resulü birbirini takip eden sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazının arkasından son rekâta ‘semiallahu li-men hamideh’ dedikten sonra kunut okudu ve Süleym oğullarından bir grup, Ra’l, Zekvân ve Usayyeh kabilelerine beddua etti. Arkasındaki cemaat de ‘amin’ dedi.”²⁷⁸ Kanaatimize göre Hz. Peygamber’in arkasındakiler duanın sonunda “amin” diyorsa buradan duanın sesli okunduğu karinesi elde edilir. Bu hadisten anlaşılan mefhum da Şafîîlerin kavlini teyit etmektedir. İmam ile münferidin sesli okuyup okumamasına gelince; bu meselede de Şafîîler arasında قیل tarzında ihtilaflar zikredilmektedir.²⁷⁹ Mezhep içerisinde tercih edilen görüşe göre münferiden namaz kılan kunutu sessiz okur. Kişi eğer imam ise, İbn Abbas rivayetinde zikredildiği üzere kunutu sesli okur; cemaat de duanın sonunda “amin” diyerek imama iştirak eder. Eğer imam kunutu sesli okumuyorsa, imama uyan kişi diğer dualar gibi kunutu sessiz okur.²⁸⁰ Hanbeli mezhebi kaynaklarında bu hususta diğer mezhepler gibi delilleri ile birlikte detaylı bir izah zikredilmemiştir. Hanbelîlere göre ister imam ister münferid olsun kişi kunutu sesli veya sessiz okumakta muhayyerdir. Lakin en uygunu, imam ise kunutu sesli, tek olarak namaz kılıyorsa kunutu sessiz okuması yönündedir.²⁸¹ Mezhep imamı Ahmed b. Hanbel’in de münferit olarak kunutu sessiz okuduğuna dair rivayet mevcuttur.²⁸² Cemaatteki kilerin imamın kunutunu duyup

²⁷⁵ A’râf 7/55.

²⁷⁶ Merginânî, *el-Hidâye*, 1/66.

²⁷⁷ en-Nevevî, *el-Mecmû’*, 3/502.

²⁷⁸ Beyhakî, *es-Sünenü ’l-kübrâ*, 2/285 (No: 3098).

²⁷⁹ Bu kelime ile kastedilen, mezhepler arasındaki zayıf görüşlerdir.

²⁸⁰ en-Nevevî, *el-Ezkâr*, 93.

²⁸¹ Buhûtî, *Keşşâfü ’l-kınâ*, 1/418.

²⁸² Ebû İshâk Burhâneddîn, *el-Mübdi*, 2/11.

duymamasına gelince; eğer imamın kunutu cemaat tarafından duyulursa cemaat dua sonunda seslice “âmin” der.²⁸³ Eğer duyulmazsa; böyle durumda şu rivayete göre hareket edilir. Kendisine, “İmamın kunut duasını duymadığım zaman kendim dua edebilir miyim?” diye sorulduğunda İmam Ahmed “Evet” cevabını verir.²⁸⁴ Muhtemelen cemaat bu esnada da kunut duasını sessiz okur. Çünkü cemaatten her birinin kunutu sesli okuması karışıklığa sebebiyet vererek kunutun yanlış okunmasına yol açacaktır. Bu durum eda edilen ibadete zarar verecektir.

2.4.4. Kunut Duasının Mahalli ve Vakti

Hanefî mezhebinde kunut rükûdan önce okunur. Çünkü mezhebe göre kunut kıraat anlamına gelmektedir. *اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ* diye başlayan dua Übey ve İbn Mesûd’un mushaflarında Kur’ân’dan iki surenin içinde yazılmaktadır. Kıraat de rükûdan önce olduğuna göre kunut duası da rükûdan öncedir.²⁸⁵ Hanefîler bir de Übey b. Ka’b, İbn Ömer, İbn Mes’ud ve İbn Abbas yoluyla gelen hadislerle de delil getirmiştir.²⁸⁶ Bu hadisler sırasıyla şunlardır:

“Allah Resulü (s.a.v) عن أبي بن كعب "كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ قبل الركوع" rükûdan önce kunut okuyordu.”²⁸⁷

عن ابن عمر "أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يوتر بثلاث ركعات ويجعل القنوت قبل الركوع" “Nebî (s.a.v) üçüncü rekâta vitir yapıyordu ve kunutu rükûdan önce okuyordu.”²⁸⁸

“Nebî (s.a.v) عن ابن مسعود "أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يقرأ في وتره قبل الركوع" vitrinde rükûdan önce kunut okuyordu.”²⁸⁹

“Nebî (s.a.v) عن ابن عباس "أوتر النبي صلى الله عليه وسلم بثلاث وقت فيها قبل الركوع" üçüncü rekâta vitir yapardı ve o rekâta rükûdan önce kunut okurdu.”²⁹⁰

²⁸³ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/267.

²⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/113.

²⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/296.

²⁸⁶ Alî el-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/322.

²⁸⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/57 (No: 4861).

²⁸⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 8/36 (No: 7885).

²⁸⁹ Tirmizî, “Menâkıp”, 75 (No: 4057).

²⁹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/59 (No: 4866).

Yukarıda zikredilen hadislerin tamamında “rükûdan önce” ifadesinden sonra sahabilerin kunut ile ilgili herhangi bir zaman kaydı zikretmemesi kunutun senenin tamamında olacağı karinesini oluşturur.²⁹¹ Hz. Peygamber, Hz. Hasan’a vitir duasını öğrettikten sonra “bunu vitrinde yap” diye telkinde bulunması da Hanefîler açısından kunutun senenin tamamında olacağına dair delildir.²⁹² Çünkü vitir, her gün kılınan bir namazdır. Aynı zamanda Hz. Peygamber’in Hz. Hasan’a “bunu belli vakitlerde yap” dememesi kunutun her gün yapılacağı izlenimini uyandırır. Hanbelî mezhebi de bu hususta rivayetler ve rey yönünden Hanefîlerle aynı çizgide durmuştur. Mervezî’nin rivayetinde Ahmed b. Hanbel şöyle demektedir. “Ramazan’ın son yarısında kunut okunur görüşüneydim. Sonra ben’de dua ve hayır olan kunutu getirdim/okudum.”²⁹³ Hanbelî fukahası hükme mantıki çıkarım ile yaklaşarak kıyas da yapmaktadır. Nasıl ki vitrin rekâtları senenin tümünde aynı geçerliliğe haiz ise kunut da senenin tamamına haizdir. Çünkü rekât ve kunut vitir namazına muttasıldır ve vitir namazının içindendir. Dolayısıyla senenin tamamında kılınan vitrin rekâtlarında bir noksanlık söz konusu olmuyorsa, aynı şekilde kunut duasında da bir noksanlık olmaması gerekir. Onun için mezhebin kaynaklarında sıklıkla şu ifadeler geçmektedir: “Vitrin rekâtları gibi Ramazan’daki vitir namazında meşru olan kunut, Ramazan haricinde de meşrudur.”²⁹⁴

Hanefî mezhebinin aksine Şafîî mezhebinde kunut rükûdan sonra getirilir.²⁹⁵ Şafîîler bu hükme ulaşırken Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in amelinin böyle olduğunu belirtmişlerdir.²⁹⁶ Aynı zamanda vitir namazındaki kunutu sabah namazındaki kunuta kıyas etmişlerdir.²⁹⁷ Mâverdî (ö. 450/1058) de Ebû Hureyre’nin Hz. Peygamber için rükûdan hemen sonra kunut okuduğuna dair rivayetini zikrettikten sonra şöyle demektedir: “Çünkü kunut duadır. Duanın mahalli rükûdan sonradır. Öyle ise, kunutu mahallinde okumak gerekir. Ayrıca, zikirde²⁹⁸ meşru olan rükûdan önce okunmasıdır.

²⁹¹ Kâsânî, *Bedâiu ’s-sanâî*, 2/232.

²⁹² Merginânî, *el-Hidâye*, 1/66.

²⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/112.

²⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/267; Buhûtî, *Keşşâfü ’l-kınâ*, 1/417.

²⁹⁵ Şafîî, *el-Ümm*, 1/168.

²⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvi ’l-kebîr*, 2/154.

²⁹⁷ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî el-Mısırî, *Muhtasarü ’l-Müzenî*, (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife’, 1410/1990), 8/114.

²⁹⁸ Şafîîlerin namaza başladıktan sonra istiâze ile birlikte subhâneke yerine teveccüh duası okuması zikir ile ifade edilmiştir.

İstiâze ve teveccühe benzeyen zikrin mahalli de rükûdan önce olmalıdır. Kunut duası da bu zikirler gibi kıraatin öncesinde sabit olamayacağından rükû etmeden önce kunut duası okunmaz.”²⁹⁹ Özetle Maverdî, namaza başladıktan sonraki kıraatin mahallini rükûdan öncesine, kunutun mahallini de rükûdan sonrasına hamletmiştir.

İbn Süreyc (ö. 306/919) ve Şafîîlerden bir grup yukarıda zikredilen Übey b. Ka’b hadisine dayanarak kunutun rükûdan önce getirileceği kanaatine varmışlardır.³⁰⁰ Bu görüşle hareket edenler, farz ibadetler ile nafile ibadetler arasında ayırıcı unsurları göz önüne alarak kıyas yapmışlardır. Şöyle ki, Cuma namazı farzdır ve hutbe îrad edildikten sonra kılınır. Bayram namazı müekked sünnettir ve hutbe îrad edilmeden önce kılınır. Aynı durum sabah namazı ile vitir namazı için de söz konusudur. Çünkü sabah namazı farz, vitir namazı müekked sünnettir. Öyleyse, sabah namazında rükûdan sonra kunut okunuyorsa vitir namazında da rükûdan önce kunut okunur. Böylece ortaya farz ile nafileyi ayıran önemli bir kriter çıkar.³⁰¹

Hanbelî mezhebi diğer iki mezhep arasında muhayyer bir bakış açısı sergilemiş denilebilir. Mezhepte tercih edilen görüş, Ebû Hureyre rivayetine dayanılarak rükûdan sonra kunut okunulacağı yönündedir.³⁰² İbn Kudâme (ö. 620/1223) de dört halifenin amelinin bu yönde olduğunu ifade eder. Hanbelîler bu yönüyle Şafîî mezhebi ile aynı çizgidedir. Ancak Enes b. Mâlik’in rivayeti göz önünde bulundurulduğunda onlara göre rükûdan önce kunut okunulmasında da beis olmamaktadır. Tâbiînden Eyyûb es-Sehtiyânî’nin (ö. 131/749) ameli de bunun üzerinedir.³⁰³ Rivayete göre Enes b. Mâlik’e sabah namazındaki kunut hakkında soru sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Rükûdan önce ve rükûdan sonra kunut okurduk.”³⁰⁴ Daha önce zikrettiğimiz üzere, Hanbelî mezhebinde kunut yoktur. Hz. Enes rivayeti ise sabah namazı hakkındadır. Böylece, Hanbelîlerin de Şafîîler gibi vitrin kunutunu sabah namazının kunutuna kıyas ederek hüküm çıkardığı anlaşılmaktadır. Serahsî (ö. 483/1090) ise böyle bir usul

²⁹⁹ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 2/154.

³⁰⁰ Ebû İshak eş-Şirâzî, *el-Mühezzebe*, 1/279; Râfiî, *el-Azîz*, 2/127.

³⁰¹ İbnü’r-Rifâî, *Kifâyetü’n-nebîh*, 3/324.

³⁰² İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/267.

³⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/112.

³⁰⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, “İkâme”, 120 (No: 1183).

anlayışını reddeder ve delil olmadan vitirdeki kunutu sadece sabah namazındaki kunuta kıyas yapmanın makul olmadığını vurgular.³⁰⁵

Hanbelîlerin Enes b. Malik rivayeti üzerinden yaptığı ihtilafa Hanefîler bir yenisini eklemiştir. Hanefî mezhebinden İbn Nüceym meseleye yeni bir boyut kazandırarak Hz. Peygamber'in sadece bir ay rükûdan sonra kunut okuduğunu iddia etmiştir.³⁰⁶ Tâbiînden olan Âsım el-Ahvel (ö. 142/760) Hz. Enes'e Hz. Peygamber'in rükûdan önce mi sonra mı kunut yaptığını sorar. Rükûdan önce cevabını aldıktan sonra kendisine “Bir kişi bana senin bunun zıddını söylediğine dair haber verdi” deyince Enes (r.a) bunu yalanlayarak cevaben: ”Allah Resulü sadece bir ay rükûdan sonra kunut okudu” der.³⁰⁷

Hanefî ve Hanbelî mezhebinde senenin tamamında kunut okunduğu daha önce bahsedilmişti. Şafîî mezhebinde ise sabah namazı gibi senenin tamamında ve Ramazan ayının son yarısında olmak üzere iki görüş zikredilmiştir. Ebu'l-Velîd en-Nisâbü'rî (ö. 349/960) ve Ebu'l-Fadl bin Abdân'nın (ö. 433/1042) da aralarında bulunduğu Şafîîlerden bir grup birinci görüşü savunarak Hanefîlerin esas aldığı Hz. Hasan rivayeti ile amel etmiştir. Amel ettikleri diğer bir delil Übey b. Ka'b'ın rivayet ettiği şu hadistir: “Nebî (s.a.v) üçüncü rekâta vitir yapardı ve rükûdan önce kunut okurdu.”³⁰⁸ Aslen iki rivayette de senenin tamamında kunut olduğuna dair herhangi bir ifade yoktur. Ancak kanaatimize göre rivayetlerde “kunut” kelimesi bir zamanla kayıtlanmadığı için hadisteki kelime mutlak olarak değerlendirilmiştir. Böylece senenin tamamında vitir namazı var ise vitir namazının içinden olan kunutta senenin tamamında getirilebilir. Diğer bir görüş ise kunut zamanının Ramazan'ın son yarısında olduğu yönündedir. Mezhep içerisinde tercih edilen ve sünnet olan da budur. Bu görüşü ileri sürenler “Vitir Namazında Kunutun Hükümü” bölümündeki zikredilen Hz. Ömer'le ilgili hadisleri esas almışlardır. Hadislerden biri Hz. Ömer'in, “Ramazan'ın son yarısı olduğunda vitir namazında ‘Semiallahu li-men hamideh’ denildikten sonra kafire lanet edilmesi sünnettir” sözüdür. Diğer, Hz. Ömer'in Übey b. Ka'b'a teravih kıldırma hadisesidir.

³⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/296.

³⁰⁶ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/71.

³⁰⁷ Buhârî, “Meğazî”, 30 (No: 4094); Müslim, “Mesâcid”, 54 (No: 301).

³⁰⁸ en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. “Kıyâmü'l-Leyl ve Tatavvu'n-Nehâr” 37 (No: 1699).

Dolayısıyla, hükmü bu deliller ile ortaya koyan Şafîiler, Ramazan ayının son yarısı haricinde getirilen kunutun mekruh olacağı hükmüne varmıştır.³⁰⁹

Sadece Hanefî mezhebinde rükû öncesinde kunut okunduğu için, mükellefin rükû esnasında veya rükûdan sonra kunutu hatırlaması halinde yapması gereken fiil mezhep içerisinde tartışılmıştır. Mükellef kunut yapmadığını rükûda veya rükûdan kalktıktan sonra hatırlarsa, tekrar kunut yapmaya dönmez ve kunut ondan sakıt olur. Ebû Yusuf'a göre bu durumda kunut sakıt olmaz ve kunutu getirmek için geri döner. Tercih edilen görüş ile Ebû Yusuf'un görüşü arasındaki ihtilafın vechi şöyle özetlenebilir. Ebû Yusuf'a göre kunutun Kur'ân'dan olma ihtimali vardır. Öyle ise rükû halinde veya rükûdan sonra Fâtiha ve ilave (zammi) surenin okunmadığı hatırlanır ve geri dönülüp kıraatin yerine getirilmesi gerekiyorsa kunut için de aynı şey söz konusu olur. Çünkü kıraat namazı tamamlayıcı bir nitelik arz ediyorsa kunut da namazı tamamlayıcı bir nitelik arz eder. Böylece mükellef geri dönüp kunut okuduktan sonra daha önceki yaptığı rükûyu tekrar yapar. Tercih edilen görüşe göre kıraat olmadan kunuta itibar edilmez. Üstelik kıraatte bir ayet okunduktan sonra rükû yerine getirilebilir. Çünkü vitir namazını tamamlayıcı olan kunut okumak değil kıraattir. Vitir namazı hariç diğer namazlarda kunutun olmaması buna apaçık örnektir. Aynı zamanda kunut vâcip, rükû farzdır. Vacibin farzı sakıt etmesi düşünülemez. Lakin mükellef yine de geri dönüp kunut okursa tekrar rükû yapmasına gerek yoktur.³¹⁰

2.4.5. Kunutta Sehv Secdesi Gerektiren Haller

Hiz. Peygamber bir hadis-i şerifte “Sizden biri namazında bir şeyi eksik veya fazla yaptığı bir hususta yanlış olduğu zaman iki defa secde yapsın.” buyurmaktadır.³¹¹ Mezhepler bu hadis ile amel ederek namaz kılanın yanlış olması halinde sehv secdesi yapması gerektiğine ittifak etmişlerdir. Örneğin birden fazla rükû, ikiden fazla secde yapmak bu kabilden sayılabilir. Bu durumun namaz esnasındaki bütün fiiller için de geçerli olmayacağına dikkat edilmelidir. O yüzden, yanlış halinin sehv secdesini gerektirdiğini ittifakla kabul eden mezhepler, bu halin hangi fiilleri içerdiği hususunda

³⁰⁹ en-Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/12-15.

³¹⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/75.

³¹¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/479 (No: 3834).

ise ihtilaf etmişlerdir. Bu haller mezheplere göre sırası ile belirtilip daha sonra kunutta sehiv secdesine sebep olan durumlara değinilecektir.

Hanefî mezhebinde sehiv secdesi gerektiren durumlar, namazın rükünlerinden birinin tekrar edilmesidir. Yani birden fazla rükû veya secde yapmak, rükünlerden birini öne almak veya geciktirmek, kılınan rekât sayısında tereddüt yaşamak, selam verilmesi gerekirken yanılarak ayağa kalkmak ve teşehhüdün terki gibi bir vacibi terk etme durumlarıdır. Şafîîlerde sehiv secdesini gerektiren haller; namazda “eb’az” diye bilinen müekked sünnetlerden -ki kunut da bu sünnetlerdendir- birini terk etmek, rekât sayılarında şüphe etmek, kasten yapıldığı zaman namazı bozacak bir fiili yanılarak yapmak, sözlü bir rükûnün yerini değiştirmek ve eb’az sünnetlerden birini yapıp yapmamakta tereddüt etmektir. Hanbelîlerde sehiv secdesi gerektiren haller; namazda belli hususların eksik ve fazladan yapılması, namazda yapılması gereken bazı fiilleri yapıp yapmamakta tereddüt etmektir. Malikî mezhebine göre vitir namazında kunut okunmadığından dolayı, sadece mezhepteki sehiv secdesini gerektiren durumlardan bahsedilecektir. Mezhebe göre, müekked veya müekked olmayan sünnetlerden birinin ya da en az ikisinin terki, namazdan olsun veya olmasın namazı bozmayacak kadar az bir fiil ilave etmek sehiv secdesini gerektirir.³¹²

Hanefîlere göre vitir namazında kunut okumak vâciptir. Vacibin terk etmek de sehiv secdesini gerektirir. Buna göre bir kimse yanılarak kunutu terk edip rükûya giderse, rükû esnasında veya rükûdan sonra kunut okumadığını hatırlarsa kunut kendisinden sakıt olur, ancak sehiv secdesi yapması gerekir. Çünkü kunutun asli mahalli rükûdan öncedir. Mahallinden çıktığı için de yerine getirilmemiş sayılır. Bayram tekbirlerinin mahalli de rükûdan öncedir. Kişi aynı hatayı bayram tekbirinde yaptığında ise kunutun kendisinden düştüğü gibi tekbir ondan düşmez. Bilakis bayram tekbirini hemen yerine getirir. Çünkü Hanefîlere göre kunut teşehhüd menzilindedir. Yani nasıl ki teşehhüdün terki sehiv secdesini gerektiriyorsa kunut için de aynı durum söz konusudur.³¹³

³¹² Sâlim Öğüt, “Sehiv Secdesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara TDV Yayınları, 2009), 36/318-319.

³¹³ eş-Şeybânî, *el-Asl*, 1/254.

Şafîîlerde de kunutun unutulması sehiv secdesini gerektirir. Hanefî mezhebinin aksine Şafîîlere göre böyle bir unutmanın kunutu sakıt edeceği anlamına gelmez. Şöyle ki; rükûdan sonra kunut unutulması secdeye gidildiği anda namaz kılanın alını secdeye dokunmamışsa geri döner ve kunutu iade eder. Ancak kişi alını veya vücudunun geri kalan azalarını secdeye koymuşsa iade edemez ve sadece sehiv secdesi ile yetinir. Çünkü bu şekilde namazın bir rükûnu olan farza geçilmiştir. Müekked sünnet olan kunut da bu rükûnu iptal edemez.³¹⁴ Sehiv secdesini gerektiren başka bir durum ise kunut duasının zaman itibari ile yerine getirilmemesidir. Bu konuda senenin tamamında ve Ramazan'ın son yarısında kunut okuyanların görüşü olarak iki görüş vardır. Sabah namazı gibi senenin tamamında kunut okuyanlara göre herhangi bir vitir namazında kunut okunmazsa sehiv secdesi yapmak gerekir. Tercih edilen ve meşhur olan diğer görüşe göre ise sehiv secdesi Ramazan ayının son yarısında kunut okumayanlar için gerekir. Bu görüşe göre, kişi yanılarak Ramazan'ın son yarısı haricinde kunut okusa dahi sehiv secdesi yapmalıdır.³¹⁵

Hanbelî mezhebinde senenin tamamında kunut okunduğu için Şafîîler gibi bir ayırım söz konusu olmamıştır. Sehiv secdesini gerektiren unutma halinde ise farklı rivayetler vardır. Bir rivayette Ahmed b. Hanbel İbn Uleyye'ye (ö. 193/809) vitir namazında kunutu unutan kişinin sehiv secdesi yapıp yapmaması hakkında soru yöneltir. İbn Uleyye de "Üzerine bir şey gerekmez." diye cevap verir. Bunun zıddı olarak da İmam Ahmed'in "Eğer kunutu âdet edinen birisi ise sehiv secdesi yapsın" dediği rivayet edilir.³¹⁶ Her iki rivayet içinden tercih edilen görüş sehiv secdesinin yapılması yönündedir. Bu görüşün temeli, Hz. Peygamber'in azatlısı olan Sevbân'ın (ö. 54/674) rivayet ettiği "Her yanılma için secde gerekir." mealindeki hadistir.³¹⁷

³¹⁴ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî es-Sa'dî, *el-Minhâcü'l-kavîm* (by: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000), 1/130.

³¹⁵ er-Râfiî, *el-Azîz*, 2/127.

³¹⁶ Ebû Dâvud, *Mesâilü'l-İmâm-ı Ahmed rivâyetü Ebî Dâvud es-Sicistânî*, 1/102.

³¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/97 (No: 22417).

2.5. Vitir Namazının Vakti ve Kazası

Hız. Peygamber'in ve ashabının uygulamaları neticesinde vitir namazının vakti asıl vakit ve müstehap vakit olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Bu sebeple ilk olarak vitir namazının asıl vakti, daha sonra müstehap vakti detayları ile açıklanacaktır.

2.5.1. Vitir Namazının Asıl Vakti

Vitir "asıl" vakti itibariyle Ebû Hanife'ye göre yatsı namazı vaktiyle başlar, sabah namazı vaktine kadar devam eder. Hanefî mezhebine göre müftâ bih olan görüş budur.³¹⁸ Şafîî, Hanbelî mezheplerine ve İmâmeyn'e göre ise vitir namazı yatsı namazı kılındıktan sonra başlar, sabah namazı vaktinin girişi ile biter.³¹⁹ Malikîlere göre vitir namazının ihtiyârî ve ızdırârî olmak üzere iki vakti vardır. İhtiyârî olan vakit, yatsı namazı kılındıktan sonra başlar, sabah namazı vaktinin girişi ile biter. İzdırârî vakit, sabah namazı vaktinin girmesinden namazın kılınmasına kadar olan süredir. Yani sabah namazı vaktinin çıkmasına kadar olan süre denilebilir.³²⁰

Vitrin kazası üzerine ortaya çıkan ihtilaflar, hadis rivayetleri ve mezheplerin vitir namazına verdikleri hükümden kaynaklanmaktadır. Ebu Hanife'ye göre ister özür sebebi olsun veya olmasın, vitir namazının vakti geçirildiği zaman kunut ile birlikte kazası vâcip olur. Çünkü Ebû Hanife nezdinde vitir namazı ve kunut vâciptir. Vacibin terki kazasını gerektirir. Şafîî ve Hanbelî mezhebinde vitrin hükmü sünnet-i müekkede olduğu için vaktinin geçmesi kazasının vâcip olmasını gerektirmez. Hüküm olarak müstehaptır. Malikî mezhebine göre ızdırârî vakit, sabah namazı vaktinin girmesinden namazın kılınmasına kadar olduğu için, sabah namazı kılındıktan sonra vitir namazının kılınmadığı hatırlanırsa kaza edilmez. Eğer o an vakit geniş ise vitir kılınır. Malikîlere göre bu şekilde amel edilmesi, vitrin kazasını değil edasını gerektirir. İbn Hazm'a göre,

³¹⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 2/227.

³¹⁹ eş-Şirâzî, *el-Mühezzebe*, 1/279; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/119.

³²⁰ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/395.

eğer vitir namazı kasıtlı olarak terk edilmişse kaza edilemez. Ancak uyku, unutma gibi mazerete dayanan durum var ise vitir namazı kaza edilebilir.³²¹

Ebû Hanife ile Cumhur arasındaki ihtilafın diğer kaynağı hadis rivayetleridir. Hz. Peygamber'in, "Kim vitrini unutursa veya kılmadan uyuyorsa, hatırladığında hemen onu kılsın" hadisi³²² bu hususta önemlidir. Kanaatimizce bu rivayetten vitrin kazasına dair hüküm çıkarılabileceği gibi edasına dair de hüküm çıkarılabilir. Bunun sebebi, hadiste zaman mefhumunun zikredilmemiş olmasıdır. Hadiste mutlak bir zaman mefhumu zikredilmeyince, mezhepler hadisi başka rivayetlerle açıklamak istemişlerdir. Örneğin Malikîler, Sünen-i Tirmizî de zikredilen "Kim vitir namazını unutursa veya kılmadan uyursa sabah namazı vakti girdiğinde hemen onu kılsın"³²³ hadisi ile amel etmişlerdir. Bu hadise göre, sabah namazı vakti içinde kılınan namazın kazasının değil, unutma veya uyuma mazeretine binaen edasının olduğunu ileri sürmüşlerdir.³²⁴ İmâm-ı Şafîî ise şöyle söylemiştir: "Vitir namazı vakti geçmiş, sabah namazını kılmış ise vitrini kaza etmez." Çünkü vitir namazının vakti, yatsı namazının edasından sabah namazı vaktinin girişine kadardır. Maverdî'ye göre "kaza etmez" sözündeki maksat, "vâcip niyeti ile kaza etmez" anlamındadır. Böylece, kişi isterse muhayyer olarak vitir namazını kaza edebilir. Bu müstehaptır. İmâm Şafîî'nin bu şekilde ifade kullanmasının sebebi, Ebû Hanîfe'nin vâcip olarak verdiği hükme reddiye yapmak içindir.³²⁵

Cessâs (ö. 370/981), yukarıda zikredilen "Kim vitir namazını unutursa..." hadisini, "Kim namazı unutursa veya namazı kılmadan uyursa, hatırladığı vakit hemen onu kılsın" hadisi ile birlikte değerlendirerek vitrin kaza edilmesi gerektiği hükmüne varmıştır.³²⁶ Daha önce de zikredildiği üzere, hadiste "namaz" kelimesi nekre olarak

³²¹ Erdem, "Vitir", 43/113.

³²² Ebû Dâvûd, "Vitr", 6 (No: 1431).

³²³ Tirmizî, "Vitr", 11 (No: 466).

³²⁴ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/395.

³²⁵ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/288.

³²⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed – Sâid Bektaş – Muhammed Ubeydullah Hân – Zeynep Muhammed Hasen (by: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye – Dârü's-Sirrâc, 1431/2010), 1/717; Konu ile ilgili her iki hadisin metni şöyledir: "من نام عن صلاة أو نسيها فليصلها إذا ذكرها"; "وتره أو نسيه فليصله إذا ذكره" عن

geldiği için buradan farz veya vakti muayyen olan nafile namazlar anlaşılır.³²⁷ Ancak, Hanefîlerde sabah namazının sünneti hariç nafile namazların kazası olmadığı için, Cessâs'ın “namaz” ifadesini farz namazlara veya vitir gibi vakti muayyen olan vâcip olan namazlara hamlettiği anlaşılmaktadır. Çünkü hadise göre farz namazların kazası belli günlerle veya belli zamanlarla sınırlı değildir. Zikredilen vitrin kazası ile ilgili hadis için de belli bir vakit ve belli zaman tayin edilmemiştir. Öyle ise “Kim namazı unutursa” hadisine benzer olarak, “Kim vitir namazını unutursa...” hadisinden de aynı hüküm elde edilebilir. Çünkü aynı şekilde vitir hakkındaki hadiste de zaman mefhumu zikredilmemiştir. Buna ek olarak, her iki rivayette de emir ifadesi (hatırladığı vakit hemen onu kılın) vardır. Emrin vücûba delalet etme ihtimali düşünüldüğünde, vitrin kazasının vâcip olabileceği izlenimini uyandırır. Nitekim Hanefîler, daha önce emrin vücûba delalet ettiğinden bahsetmiştir.

Kâsânî meseleye ihtiyat açısından bakmıştır. Ona göre, hadis içtihadı açıktır. Çünkü Hz. Peygamber hadiste zaman belirtmemiştir. Yani hadisten, bir kişinin vitir namazını unuttuğu sırada vakit içerisinde hatırlayıp hemen eda etmesi gerektiği de anlaşılabilir. Ya da vitir namazını vakti dışında hatırlayıp hemen kazasını kılacağı da anlaşılabilir. Bu durum içtihadı açık olduğundan ihtiyat gereği vitir namazı kazasının kılınması gerekir.³²⁸

Vitrin vakti üzerine ortaya çıkan ihtilaflar da hadis rivayetleri ve mezheplerin vitir namazına verdikleri hükümden kaynaklanmaktadır. Konu, ilk olarak rivayetler çerçevesinde ele alındığında daha önce zikredilen Ebû Temîm el-Ceyşânî rivayeti önem arz etmektedir. Çünkü mezhepler sıklıkla bu rivayet ile vitir namazının vaktini tayin etmiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber ashabına şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz Allah sizlere bir namaz ziyade etti. O namaz vitirdir. Vitrinizi yatsı namazı ile sabah namazı arasında kılınız.” Ebû Temîm rivayetine benzer rivayet Hârice b. Huzâfe'nin rivayetidir. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah sizleri bir namazla destekledi. O sizin için kızıl develerden daha hayırlıdır. Bizde kendisine ‘o

³²⁷ Muhammed b. Alî b. Âdem b. Mûsa el-İtyûbî el-Velevî, *el-Bahrü'l-muhîti's-seccâc fî şerhi Sahîhi'l-İmâm-ı Müslim* (by: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1436/2015), 15/588.

³²⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 2/229.

namaz nedir Ey Allah'ın Resul'ü?' dedik. Bize cevaben, 'Yatsı namazı ile sabah namazı arasında kılınan vitirdir' dedi." İki hadis vitrin yatsı ile sabah namazı arasında eda edildiğine mutlak olarak delalet eder. İbn Ömer'in rivayet ettiği "İmsak girdiğinde tüm gece namazları ve vitir gitmiştir (artık kılınmaz). Öyle ise imsak girmeden evvel vitir namazını kılınız"³²⁹ hadisi kastedilen mefhumu teyit etmektedir. İmâmeyn, Şafîiler ve Hanbelîlere göre bu hadis vitir namazı vaktinin yatsı namazının kılınmasından sonra başladığını ifade etmektedir. Çünkü, iki şeyin arasında bulunan bir varlığın sınırları dışında olması düşünülemez. Vitir namazı da bu şekilde düşünülmüştür. Böylece vitrin yatsı ile sabah arasındaki varlığı, bu iki namazın sınırları dışına çıkamayacağına işaret etmektedir. Kâsânî'ye (ö. 587/1191) göre bu görüş isabetli değildir. Vitir, yatsı ve sabah namazı arasında olması, vaktinin yatsı namazından sonra başladığı anlamına gelmez. Bilakis vitrin vakti, yatsı namazı vaktinin başlangıcı anlamına gelmektedir.³³⁰ Binaenaleyh, İmâmeyn, Şafîiler ve Hanbelîler her iki rivayetteki Hz. Peygamber'in sözünü, "yatsı namazının edasından sabah namazı vaktine kadar kılınan vitridir" şeklinde tev'vil ederken; Hanefîler, "yatsı namazının başlangıcından sabah namazı vaktine kadar kılınan vitirdir" şeklinde te'vil etmiştir. Burada "sabah namazına kadardır" kaydı ile kastedilen, sabah namazının eda edilme vakti değil imsak vaktinin girişidir.

Malikî mezhebi söz konusu hadisleri ihtiyârî ve ızdırârî vakit olarak iki şekilde değerlendirmiştir. İhtiyârî vakti cumhur ile aynı manada kullanmıştır. ızdırârî vakit ise imsak vaktinin girmesinden güneşin doğuşuna kadar olan süredir.³³¹ Böylece, Malikî mezhebi de hadisleri ihtiyârî vakit olması açısından cumhur gibi te'vil etmiştir.

Malikî mezhebine göre ızdırârî vaktin neye göre belirlendiği hususu önemlidir. Daha önce zikredilen Ebû Saî'd el-Hudrî'nin rivayeti, ızdırârî vaktin belirlenmesinde önemli bir kriterdir.³³² İbn Rüşd (ö. 520/1126) de, sahâbilerden olan İbn Abbas, İbn Mes'ud, Ubâde b. Sâmit, Huzeyfe, Ebû'd-Derdâ ve Âişe'nin imsak girdiği halde sabah

³²⁹ Tirmizî, "Vitr", 343 (No: 469).

³³⁰ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 2/228.

³³¹ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/395.

³³² Dârakutnî, *es-Sünen*, 2/339 (No: 1637); "Kim vitir namazını kılmadan uyursa veya vitir namazını kılmayı unutursa sabah namazı vakti girdiğinde veya hatırladığında onu kılsın."

namazı kılınmamışsa vitrin kılınabileceği yönünde rivayetlerinin olduğunu söyler.³³³ İmam Malik de aynı şekilde bu hususta, “Sabah namazını kılmadığı sürece imsak girdikten sonra vitri kılar”³³⁴ demiştir.

Vitir namazının vakti ile ilgili ortaya çıkan ihtilafların kaynağı aynı zamanda mezheplerin vitir namazına verdiği hükümden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Ebû Hanife’ye göre vitrin hükmü vâciptir. Vâcip olduğu için yatsı namazına tabi değildir. Yani yatsı namazı asıl iken vitir namazı onun bir fer’i değil, tıpkı onun gibi bir asıldır. Bu yüzden yatsı namazına ait özel bir vakit olduğu gibi vitrin de kendine özel bir vakti vardır. Ancak her ne kadar vitrin kendine özel bir vakti olsa da tertip olarak özür haricinde yatsı namazından önce eda edilmesi caiz değildir. Cumhura göre ise vitrin hükmü sünnet-i müekkede olduğu için yatsı namazına tabidir. Nasıl ki öğle ve yatsı namazlarının son sünneti farzlarından önce eda edilemiyorsa, vitir de yatsı namazına bağlı bir sünnet olduğu için yatsının farzından önce eda edilemez. Vitir namazının yatsıdan önce eda edilememsi, belli bir özür hali olsun veya olmasın tüm durumlar için geçerlidir.³³⁵

Vitir namazının vakti ile ilgili ihtilafların neticesi edasına da yansımıştır. Buna göre, bir kimse farkında olmadan abdestsiz olarak yatsı namazını kılsa; bir müddet sonra abdest alıp vitir namazını kılsa; vitir namazını kıldıktan sonra yatsı namazını abdestsiz kıldığı aklına gelirse Ebû Hanife’ye göre yatsı namazını tekrar kılar, vitrini ise iade etmez. Ancak İmâmeyn ve cumhura göre yatsı ile birlikte vitir namazının da iadesi gerekir. Çünkü yatsı ile vitir arasındaki tertip unutmama mazeretinden dolayı düşmüştür (bozulmuştur). Aynı şekilde sabah namazını kılan biri vitri kılmadığını hatırlasa ve o anda vakit geniş olsa, sabah namazı iptal olur ve vitir namazını kılması gerekir. Çünkü vâcip olan vitir, farz olan yatsı namazına amel bakımından mülhaktır (bitişiktir). Öyle ise evvela vâcip ile farzın arasındaki tertibe riayet etmek gerekir. Ancak burada vaktin genişliğine de dikkat edilmelidir. Çünkü bu süre içinde vitir kılınır ve sabah namazı tekrar iade edilir. Vitir namazını sünnet görenler için bu durum

³³³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/212.

³³⁴ Lahmî, *et-Tefsira*, 2/489.

³³⁵ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 2/227.

farklıdır. Çünkü onlara göre, sünnet ile farz namazlar arasında tertibe riayet edilmesi vâcib değildir.³³⁶ İmam Malik her ne kadar vitri sünnet olarak görse de böyle bir durumda sabah namazının terk edilmesini, daha sonra vitri kılıp sabah namazının tekrar iade edilmesini müstehap olarak değerlendirmiştir. Kişi sabah namazını cemaatle kılsa dahi aynı şekilde hareket edebilir. Yine İmam Malik’e göre bir kimse Ramazan ayında cemaat ile vitir namazı kılan bir grup görse ve hemen grupla birlikte vitir namazını eda etse, namaz bittikten sonra yatsı namazını kılmadığı aklına gelirse, selam verdikten sonra vitrine bir rekât daha ilave yapmalıdır. Ardından yatsı namazını kılıp vitir namazını iade etmelidir. Eğer vitir namazına ilavede bulunmamışsa ve aradan uzun bir müddet geçmişse artık bir ilavede bulunmaz. Fakat yine de yatsı namazını kılar ve vitrini iade eder.³³⁷

2.5.2. Vitir Namazının Müstehap Vakti

Vitir namazı aynı zamanda gecenin sonunda, sabah namazına yakın bir vakitte kılınabilir. Bu, müstehap vakit olmakla birlikte mezheplere göre muttefekun aleyhtir.³³⁸ Vitrin gecenin sonunda kılınmasının müstehap olması, Hz. Peygamber’in bu namazı gecenin diğer vakitlerinde de kıldığını göstermektedir. Hz. Ali, bu duruma işaret ederek şöyle demektedir: “Allah Resulü gecenin başında, ortasında ve sonunda vitir namazı kılıyordu. Son olarak vitrini gecenin sonunda kılıyordu”³³⁹ Hz. Aişe’nin rivayeti ettiği, “Allah Resulü gecenin her vaktinde vitir kıları. Vitri seher vaktine kadar dayanmıştı”³⁴⁰ hadisi de bir önceki rivayeti desteklemektedir.

Hz. Peygamber’in “Gece namazı ikişer ikişerdir. Şayet sabah namazının yaklaşmasından endişe ederseniz tek rekât kılın” hadisi de mezhepler açısından önemli bir delildir. Rivayete göre, vitir namazı kılanın sabah namazı vaktine kadar vitrini tehir ettiği ve öncesinde ikişer rekât halinde nafil namaz kıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda hadiste geçen “endişe” kelimesinden kişinin gerek uyuyakalarak gerekse

³³⁶ Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*, 2/227-228.

³³⁷ Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, 1/213.

³³⁸ Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*, 2/229; er-Râfiî, *el-Azîz*, 2/124; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/119; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Meyyâre el-Fâsî, *ed-Dürrü’s-semîn ve’l-mevrûdü’l-muî’n*, thk. Abdullah Münşavî (Kâhire: Dârü’l-Hadîs, 1429/2008), 1/322.

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/20 (No: 580).

³⁴⁰ Buhârî, “Vitir”, 2 (No: 996).

unutarak vitrinin vaktini geçirebileceği anlaşılabilir. Yahut kişinin müstehap vakti değerlendirmek için sabah namazına yakın bir vakte kadar vitrini tehir edebileceği de anlaşılabilir. Buna göre geceleri uyanmakta zorlanan birinin uyumadan önce vitir namazını eda etmesi daha uygundur. Nitekim bir hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim gecenin sonunda kalkamamaktan endişe ederse, gecenin başında (uyumadan önce) vitir namazını kılsın. Kim gecenin sonunda kalkabileceğini düşünüyorsa gecenin sonunda vitir namazını kılsın. Şüphesiz gecenin sonundaki namaz şahitlidir ve bu en efdalidir.”³⁴¹ Sahabelerin bu konudaki ameli de bizim için önemlidir. Örneğin, Hz. Ebû Bekir önce vitir namazını kılar, sonra uyurdu. Ardından gece kalkıp teheccüd namazı kılardı. Hz. Ömer ise ilk önce uyurdu. Ardından, kalkıp ilk önce teheccüd, sonra vitir namazını kılardı. Onların bu durumu Hz. Peygamber’e ulaştığında Nebî, Hz. Ebu Bekir’e “sen güvenilir olanı seçtin” derken; Hz. Ömer’e “Sen kuvvetli olanı seçtin” demiştir.³⁴²

Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer’in ameli akıllara iki soru getirmektedir. Birincisi; gece teheccüd ile vitir namazı kılacak olan kişi ilk önce hangisini kılabilir? İkincisi; uyumadan önce vitir kılan birisi gece teheccüde kalktığı zaman tekrar vitir kılar mı? İlk sorunun cevabı olarak, “Gece, namazlarınızın sonunu vitir yapınız” hadisi gereği ilk önce teheccüd, daha sonra vitir namazının kılınması daha uygundur. Hadiste geçen “namazlarınızın sonunu”, *آخر صلاتكم* cümlesine dikkat etmek gerekir. Hz. Peygamber’in bu ifadesine göre gece kılınan bütün nafilâ namazların sonunun vitir yapılması gerektiği anlaşılabilir.

İkinci sorunun cevabına göre; bu konuda iki görüş vardır. İlk görüşe göre, kişi vitir kıldıktan sonra uyur, ardından gece teheccüd için kalkarsa vitrini tekrar iade eder. Şöyle ki; gece kalktığında daha önceki vitrine bir rekât daha ekler. Böylece o namazı çift (şef) olur. Sonra çift rekât teheccüd namazı kılar. Kıldığı teheccüd namazından sonra bir rekât daha kılarak daha önceki kılmış olduğu çift rekâtlı namazları teklemiş olur. İbn Kudâme, bu görüşte olanların “Gece, namazlarınızın sonunu vitir yapınız”

³⁴¹ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 162.

³⁴² Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*, 2/229.

hadisi ile amel etme ihtimallerinin olduğunu düşünür.³⁴³ İkinci görüşe göre, yatmadan önce vitir namazı kılan birisi, gece teheccüde kalktığı zaman tekrar vitir kılmaz. Müftâ bih olan görüş bu olmakla birlikte mezhepler arasında da ittifak vardır.³⁴⁴ Ammâr, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Âiz b. Amr, İbn Abbas, Ebû Hureyre ve Hz. Âişe'den oluşan sahabe topluluğu da bu görüştedir.³⁴⁵ Hz. Ebû Bekir'in gece kalktıktan sonra sadece teheccüdün kılması, ittifak edilen görüşü desteklemektedir. Hz. Peygamber'in, "Bir gecede iki vitir yoktur"³⁴⁶ hadisi de cumhur açısından önemli bir delildir. Böylece hadisin mefhumuna göre, kişi gece teheccüd için kalktığı sırada daha önceki vitrine bir rekât daha ilavede bulunarak çift yaptıktan sonra tekrar vitir namazı kılmaz.

2.6. Değerlendirme

Cumhur alimlerinin referans verdiği kaynaklarda, vitir ile ilgili hükümde Ebû Hanîfe'nin tek kaldığı ifade edilmişti. Fakat İbn Mes'ûd, Huzeyfe b. Yeman gibi sahabilerin; Dahhâk, İbrahim en-Nehaî, Yusûf b. Hâlid ve Sahnûn gibi âlimlerin Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olduğu anlaşılmıştır. Cumhur, vitrin hükmünü daha çok farz namazın rekâtlarının beş vakit olduğunu esas alarak açıklamış ve konu hakkında zikredilen Bakara sûresi 238. ve Kâf sûresi 29. ayetleri farz namazın beş vakit olduğunu ifade eden hadisler ile izah etmiştir. Onlara göre farz olan namaz beş vakittir. Vitrin vâcip olması söz konusu vakti altı vakit yapar. Bunun hiçbir nasta yeri yoktur. Bir diğeri de kendileri vitrin bir önceki gece namazına tabi olduğunu, ezanının, kametinin, cemaatinin, belli bir vaktinin olmadığını, rekât sayılarının farklı olduğunu öne sürmüş ve bunların müekked sünnet hükmünü ifade edebileceğini belirtmişlerdir. Hanefîler ise tüm bunlara gerek aklî gerek naklî deliller ile cevaplar vererek vitir namazının vâcip olduğunu söylemişlerdir.

Binek üzerinde vitrin kılınması, tek kişinin veya herkesin vitir kılması yönünde birbirini nakzeden hadislerin gelmesi de dikkat çekicidir. Cumhur bu rivayetlerden

³⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/120.

³⁴⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *İ'lâmu'l-enâm şerhu Bulûğu'l-merâm min ehâdîsi'l-ahkâm*, thk. Nûreddîn İtr (Dimeşk: Dârü'l-Minhâcî'l-Kâvîm, 1440/2019), 2/76.

³⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/120.

³⁴⁶ Ebû Dâvûd, "Vitr" 9, (No: 1439).

sadece sünnet hükmünün istinbat edilmesine imkan verenleri seçmiş, diğer rivayetleri cerh ve ta'dil yöntemleriyle eleştirmişlerdir. Hanefîler ise genellikle tüm hadisleri cem' ve nesih yöntemleri ile açıklayarak vitrin vâcip olduğu görüşüne varmışlardır. Hanefîlerin en önemli dayanaklarından biri de hadislerde geçen emir kipleridir. Onlar bahsi geçen emir kiplerini vitrin vâcip olduğunun göstergesi kabul etmişlerdir.

Mezheplere göre vitir namazının edasına gelince; Hanefîler vitir namazının üç rekât kılınmasına ilişkin İbn Mes'ud, İbn Abbâs Ubey b. Ka'b ve Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadislerle amel etmişlerdir. Aynı zamanda vitrin akşam namazına benzediği yönünde gelen rivayet ile ictihad etmişlerdir. Cumhur ise vitrin bir rekât kılınmasına cevaz vermekle beraber, üç rekât kılınmasının daha uygun olduğu görüşüne varmıştır. Bunlarla birlikte, vitrin bir rekâtta on bir rekâta kadar kılınabileceğine dair birçok rivayet ile amel etmiştir. Bu hadislerin kişiyi bir rekât ile on bir rekâta kadar kılma hususunda muhayyer bıraktığına değinen cumhur, rekâtlar konusunda Hanefîlerden ayrılmıştır.

Vitirde okunan sureler konusunda mezhepler arasında büyük bir ihtilaftan söz edilemez. Bütün mezhepler vitir namazı için kati' bir surenin olmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla, burada icmadan söz etmek mümkündür. Fazilet bakımından ilk üç rekâta A'la, Kâfirûn ve İhlas surelerinin okunmasında ittifak edilmiştir. Şafîîler ve Malikîler üçüncü rekâta İhlas suresine ek olarak Muvvizzateyn surelerini okurlar.

Vitrin vakti ve kazası ile ilgili ihtilaflar Ebû Hanîfe ve cumhur arasındadır. Bu ihtilafın ekseriyeti, “Şüphesiz Allah sizlere bir namaz ziyade etti. O namaz vitirdir. Vitrinizi yatsı namazı ile sabah namazı arasında kılınız” hadisinden kaynaklanmıştır. Ebû Hanîfe'ye göre hadis, vitrin yatsı namazı ile başladığını, sabah namazı vaktinin girişi ile bittiğini ifade eder. Cumhura göre ise hadis, vitrin yatsı namazının edasından sonra başladığını, imsak vaktinin girmesine kadar devam ettiğini ifade eder. Malikîler de bu hadisi baz almış ve diğer mezheplerden farklı olarak ihtiyârî vakit belirlemiştir. Sünen-i Tirmizide rivayet edilen bir başka hadis ile de ızdırârî vakti belirlenmiştir. İhtilafın diğer sebebi vitir namazının hükmünden kaynaklanmaktadır. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre vitir namazı vâcip olduğu için kendisine özel bir vakti olmasına ek

olarak kazasının da vâcip olması gerekir. Bir şeyin edasının vâcip olması kazasının da vâcip olduğunu zorunlu kılar. Cumhura göre vitrin hükmü sünnet-i müekkede olduğu için kendisine özel vakti olamaz. Dolayısıyla sünnet olan vitrin kazası da vâcip olmaz. Aynı zamanda sünnet namazların vakti, kendisine tabi olması itibari ile farz namazlara mülhaktır. İttifak edilen konu ise vitir namazının müstehap vaktidir. Mezheplere göre gecenin sonunda vitir namazını eda etmek müstehaptır. Bu konuda icma olduğu anlaşılmaktadır.

Mezheplere göre vitir namazının eda edilmesi hususuna gelince; Hanefî mezhebi vitri akşam namazına benzeterek üç rekât kılınması gerektiğini belirtmiştir. Cumhur ise vitrin tek rekât kılınabileceğini, ancak öncesinde iki rekâtlık namaz kılınmasının daha uygun olacağı görüşüne varmıştır. Böylece Hanefiler vitrin tek selam ile, cumhur ise çift selam ile eda edilmesi hükmüne varmıştır. Hanefiler, kunut duasını rükûdan önce tekbir getirip tekrar elleri bağladıktan sonra okur. Şafîiler ve Hanbeliler kunutu, vitrin üçüncü rekâtında rükûdan sonra elleri göğüs hizasına kaldırarak okur. Malikîler ise vitirde kunut duası okunmadığı hükmüne varmışlardır.

Hanefî ve Malikî kaynaklarında, vitrin rekâtlarında yanılma mevzusu ile ilgili detaylı bilgi mevcut iken Şafîî ve Hanbelî kaynaklarında bu söz konusu değildir. Hanefiler bu durumda temel olarak ihtiyatı esas almıştır. Yani kişi ilk üç rekâtta şüphe ederse birinci rekâtta, son iki rekâtta şüphe ederse ikinci rekâtta itibaren namazına devam eder. Bunun yanında vitirde kunut vâcip olduğundan devam edecekleri bütün rekâtlarda okurlar. Şafîiler ve Malikîler de aynı şekilde ihtiyatı esas alıp yakîn olunan rekâta göre hareket etmişlerdir. İlaveten sehiv secdesini uygun görmüşlerdir. Ahmed b. Hanbel'in sehiv secdesi hakkındaki cümlesinden de ihtiyatı baz aldığı anlaşılabilir. "İkinci rekâtta selam verdiği vakit sehiv secdesi yapar" dediğinde kişi zaten ikinci rekâtta olduğunu bilecek duruma gelmiştir. Bu da, şüpheyi ilga edip ihtiyat ile hareket etmektir.

Hanefilere göre vitirde kunut duası okumak vâcip iken, Şafîî ve Hanbelîlere göre bu amel sünnettir. Malikîler ise vitir namazında kunut olmayacağı kanaatindedir. Şafîiler sabah namazında ve vitir namazında kunut okurken; Hanefî ve Hanbelî

mezhebinde sadece vitir namazında kunut okunabilir. Her ne kadar bu hususta mezhepler arasında ihtilaflar var olsa da ittifak edilen nokta kunutun varlığıdır.

Hanefî mezhebinde kunutun vücubiyeti temellendirilirken bir amel üzerinde Hz. Peygamber'in ve sahabelerin çaba ve gayretlerine bakılmış, yapılan bu amelde devamlılık ve gayret olduğu görülmüş ise mükellefin de bu şekilde amel etmesi uygun görülmüştür. Hz. Hasan'a öğretilen kunut duası meselesi de önemlidir. Rivayette Hz. Peygamber'in Hz. Hasan'a "bunu vitrinde yap" diye buyurduğu emrin sübutu üzerinde duran mezhebin önde gelenleri bu hususta ihtilaf etmişlerdir. Ali el-Kârî, hadisteki emrin bağlayıcı olmadığını ifade etmiştir. Oysa Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hasan'a kunut duasını öğrettikten sonra devamında iki şey yapması beklenir. Ya bu duayı vitir namazında okumasını emreder ya da bu hususta onu muhayyer bırakır. İlk durumun gerçekleşmesi ikinci duruma göre daha kuvvetli gözükmemektedir. Çünkü herhangi bir kişi başkasına tavsiye veriyorsa, tavsiye ettiği o şeyin yapılmasını bekler. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in tavsiyesinin de bu kabilden olduğu düşünülebilir. Özetle her ne kadar aksini savunanlar bulunsa da Hanefîler'in çoğunluğuna göre burada Hz. Peygamber'in vitir namazında okunmasını tavsiye ettiği duadan, kunutun vâcib olduğu sonucu çıkartılmıştır.

Şafîî mezhebi Hanefîler gibi meseleye aynı cihetten bakarak farklı bir hükme varmıştır. Übey b. Ka'b hadisinde Ramazan'ın son yarısında kunut okunması bu amelin sıklıkla yapılmadığı izlenimini vermektedir. Şafîîler bu hadisi kullanmakla beraber rivayetin inkarının mümkün olmadığını ve sahabe icması bulunduğunu söylemişlerdir. Hz. Ömer'in "Ramazan ayının yarısı olduğunda vitir namazında 'Semiallahu li-men hamideh' denildikten sonra kafire lanet edilmesi sünnettir" sözünü delil getiren Şafîîler, sahabe beyanıyla vitirdeki kunutun sünnet olduğu kanaatine varmışlardır. Hanbelî mezhebi de Übey b. Ka'b hadisi ile amel ederek Şafîîler ile aynı hükmü vermişlerdir.

İmam Malik ve Malikî mezhebinden vitirde kunut okunup okunmayacağına dair iki görüş gelmiştir. Aslen her iki görüş de birbirleriyle uyumlu gözükmemektedir. Şöyle ki; mezhep içerisinde Übey b. Ka'b hadisi, İbn Habib es-Sülemî'nin Hz. Ömer

hakkındaki rivayeti ve Hasan el-Basrî'nin rivayeti doğrultusunda kunut dualarının okunması şeklindeki görüş ile amel edilmiştir. Ancak, Âl-i İmrân suresinin 128. ayetinin nazil olmasıyla İbn Abdilber en-Nemerî ve Leys b. Sa'd'ın görüşleri doğrultusunda amel edilmiş ve vitir namazında kunutun okunmayacağı hükmüne varılmıştır.

Vitirde okunacak olan kunut dualarına gelince; mezhepler kunutta belirli bir duanın okunmasına hükmetmemişlerdir. Buna gerekçe olarak da namaz kıraatinde belirli bir ayetin okunma zorunluluğunun bulunmayışına mukayese ederek kunut dualarında da belli bir duanın okunmaması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Çünkü kunut duası kıraat gibi hatta onun seviyesinden daha aşağıdadır. Rivayetler çerçevesinden değerlendirildiğinde; Hanefîler, Hz. Peygamber'in kunutta Hz. Ömer'in rivayeti olan اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِي الدُّعَاءِ الَّتِي أَهْدَيْتَنِي فِيهَا الدُّعَاءَ الَّتِي أَهْدَيْتَنِي فِيهَا الدُّعَاءَ الَّتِي أَهْدَيْتَنِي فِيهَا الدُّعَاءَ İNNA NASTA'İNEK duasını, Şafîîler ve Hanbelîler ise Hz. Hasan'ın rivayeti olan اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِي الدُّعَاءِ الَّتِي أَهْدَيْتَنِي فِيهَا الدُّعَاءَ İNNA NASTA'İNEK duasını tercih etmişlerdir.

Diğer bir mesele ise kunut sırasında ellerin kaldırılmasıdır. Hanefî mezhebinde tekbir alındıktan sonra tekrar ellerin bağlanıp bağlanmaması hususunda ihtilaf oluşmuştur ancak itibar edilen görüş tekbirden sonra ellerin bağlanacağı yönündedir. Şafîîler ve Hanbelîlerin kunut esnasında elleri göğüs hizasına kaldırmalarında ittifak vardır. Ancak Hanbelî mezhebi dua bitiminde ellerin yüze sürülmesini sünnet olarak ifade ederken Şafîî mezhebi bu amelin mekruh olduğunu kabul etmiştir. Kunutun sesli okunup okunmaması da ayrı bir ihtilaf konusudur. Hanefîler, kişinin imam, cemaat veya tek başına olması durumunda bir ayırım gözetmeksizin kunutun sessiz okunacağı görüşündedir. Şafîî ve Hanbelîler ise kişinin imam olması halinde sesli, cemaat olması halinde imama uyup duanın sonunda “amîn” denilmesi görüşünü benimsemektedirler. Tek başına olduğunda ise kunutu sessiz bir şekilde okur.

Kunutun mahalli ve zamanı da mezheplerin uzun uzadıya delilleri sıralayıp ihtilaf ettikleri meselelerden biridir. Hanbelî mezhebi kunutun mahallinde Şafîîlere yaklaşırken zamanında Hanefîler ile aynı hükme varmaktadırlar. Özetle, Hanefîlere ve Hanbelîlere göre vitir namazında senenin tamamında kunut okunurken Şafîî mezhebinde Ramazan'ın son yarısında kunut okunmaktadır. Diğer bir taraftan, Şafîîler

ve Hanbelîler rükûdan sonra kunut okurken Hanefîler rükûdan önce kunut okumaktadırlar. Kunutun unutulması halinde sehiv secdesinin gerekliliği hususunda tüm mezhepler ittifak etmiştir. Hanefî mezhebinde namaz kılan kişi rükuya varmadan kunutu getirirse bir beis yoktur. Ancak, rükû esnasında veya rükûdan kalktıktan sonra kunutu hatırlayacak olsa kunut ondan sakıt olur ve sehiv secdesi yapar. Şafîîler ve Hanbelîlerde de ise secdeye tam kapanıldığı sırada kunut hatırlandığında sehiv secdesi yapılır. Şafîîlerde ilave olarak, Ramazan'ın son yarısı haricinde kunut okuyan kişi sehiv secdesi yapmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VİTİR NAMAZINDAKİ İHTİLAFLARIN USÛLÎ TEMELLERİ

Mezhep içi ve mezhepler arasındaki ortaya çıkan ihtilafların temelinde, rivayet edilen delillerin sadece farklı usul kaidelerine göre değerlendirmesi yatmamaktadır. Keşmîrî'ye (ö. 1933) göre bu ihtilafların sebeplerinden bir diğeri, mezheplerin bir konu hakkındaki rivayet edilen delilleri bütüncül bir bakış açısıyla ele almamasıdır. Ona göre konu hakkındaki rivayetler bütüncül bir bakış açısıyla ele alınırsa ihtilafların minimize edilme ihtimali de olacaktır.³⁴⁷ Esasen bu başlık ve diğer başlıklar altında ortaya çıkan ihtilafların bir kısmı, mezheplerin vitir konusunda bazı meselelere bütüncül bir yaklaşım tarzı sergilememelerinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in bazı kavî ve fiili davranışlarını farklı manalara hamledip farklı tarzlarda içtihat usulü benimsemişlerdir.

Araştırmanın bu kısmına kadar mezheplere ait hükümler delilleriyle birlikte detaylı bir şekilde zikredilmiştir. Bu bölümde ise her mezhebin hangi usul kurallarına dayanarak farklı hükümler verdiği araştırılacaktır. Aynı zamanda, nasları nasıl bir bakış açısı ile yorumladıklarına değinilerek, ortaya çıkan ihtilafın kaynaklandığı usûlî kurallar incelenecektir.

3.1. Hadis ve Sünnet Teorilerindeki Farklılıklar

3.1.1. Hz. Peygamber'in Tasarruflarının Farklı Değerlendirilmesi

Hz. Peygamber'den bize gelen delillerin çoğu kavî ve fiilî tasarruflarından oluşmaktadır. Onun bu tasarrufları, bazen karşısındaki muhatabına söylediği sözlerden ibaret iken, bazen de bireysel olarak yaptığı fiillerden ibarettir. Her iki duruma da şahit olan sahabiler Hz. Peygamber'in bu tasarruflarını farklı yorumlamışlar. Daha sonraları içtihat metotlarının gelişmesiyle mezhepler bu tasarrufları detaylı bir şekilde inceleme ihtiyacı hissetmişlerdir. Sonuç olarak alimlerin bir kısmı, Hz. Peygamber'in bireysel olarak yaptığı bazı fiillerin ibadet maksadını taşıdığına, bazı fiillerinin ise ibadet

³⁴⁷ Muhammet Raşit Akpınar, *Muhammed Enver Şah el-Keşmîrî ve Fıkıh Düşüncesi*, (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 225.

maksadını taşımadığına, bilakis hastalık veya başka sebeplerden ötürü birtakım fiilî tasarruflarda bulunduğu kanaat getirmişlerdir. Bundan dolayı, vitrin farklı rekâtlar halinde kılınması da onun “fiilî/bireysel tasarrufları” açısından incelenecektir. Bir diğeri kavî tasarruflardır. Hz. Peygamber muhataplarına aynı konu üzerinden farklı tarzlarda hitap etmiştir ve bu durum onun kavî tasarruflarının farklı yorumlanmasına kapı aralamıştır. Bundan dolayı vitrin hükmü hakkında ortaya çıkan ihtilaflar da Hz. Peygamber’in “kavî tasarrufları” etrafında incelenecektir.

3.1.1.1. Farklı Muhataplara Karşı Tasarrufları

Hz. Peygamber bir taraftan İslam’ı tebliğ ederken, diğeri taraftan da kendisine yöneltilen soruları gerektiği ölçüde cevaplamaya çalışmıştır. Kendisine bir soru yöneltildiği zaman, karşısındaki muhatabının özel şartlarını gözeterek cevap vermiştir. Çünkü etrafındaki sahabilerin tamamı aynı fitrata ve anlayışa sahip değildir. O yüzden, Hz. Peygamber muhataplarının farklı durumlarını göz önünde bulundurarak sorulara cevap vermiştir. Keşmîrî bu hususa işaret ederek, şâriin bazen amele teşvik eden vaiz (müzekkir) konumunda bulunduğunu, bazense meselenin detaylarını açıklayan bir muaalim (müctehid) konumunda olduğunu belirtir.³⁴⁸ Bunun en önemli örneklerini karşısındaki muhatapları ile iletişimde görmekteyiz. Mesela, eğitim düzeyi iyi olan bir sahabiye verdiği cevap ile bedeviye verdiği cevap arasında fark vardır. Böyle durumlarda muhataplarına karşı aynı konu üzerinden farklı cevaplar verdiği zamanlar da olmuştur. Örnek olarak, “Cumhura Göre Vitr Namazının Hükmü ve Delilleri” başlığında değerlendirilen ve Abdullah b. Mes’ud tarafından rivayet edilen olaya bu açıdan bakılabilir. Rivayete göre Hz. Peygamber ashabına seslenerek, “Vitr kılın ey Kur’ân ehli” dediği vakit, bir bedevi kendisine, “Ne diyorsun” deyince Hz. Peygamber, “Senin ve kavmin için değil” diyerek bedeviyi vitir namazı kılmaktan istisna etmiştir. Belirtildiği üzere cumhura göre bedevinin vitir namazından muaf tutulması vitrin sünnet olduğuna işaret etmektedir. Cumhura göre bu yaklaşımı isabetli gözükmektedir. Çünkü ibadet herkes için bağlayıcı olacaksa bazı kişiler bu durumdan istisna edilemez. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken, Hz. Peygamber’in aynı konu üzerinden muhataplarına farklı ifadeler kullanmasıdır. Bir taraftan herkese vitri

³⁴⁸ Akpınar, *Muhammed Enver Şah el-Keşmîrî ve Fıkıh Düşüncesi*, 316.

kılmasını emrederken, diğer taraftan bedeviyi bu namazdan muaf tutmasının sebebi son derece manidardır. Bu iki farklı tutum arasında kesin bir sonuç elde etme iddiası olmasa da, Ebû Hureyre'nin rivayeti ile araştırmaya farklı bir bakış kazandırılabilir.

Hiz. Peygamber'in fiillerinde farklı durumların gözetildiği bir başka örnek, Ramazan günü orucunu bozan kimseyi kefaretle yükümlü tuttuğu şu rivayettir: Hiz. Peygamber'e telaşlı halde bir bedevi gelir ve "Ben mahvoldum" der. Hiz. Peygamber ona ne yaptığını sorunca adam, "Ramazan ayında eşimle cîma yaptım" der. Bunun üzerine adama, "Bir köle âzat edebilir misin?" diye sorunca "hayır" cevabını verir. Bu sefer, "Peş peşe altmış gün oruç tutabilir misin?" dediğinde, adam tekrar "hayır" der. Son olarak kendisine, "Altmış fakiri doyurabilir misin?" dediğinde, adam yine "hayır" cevabını verdikten sonra, Hiz. Peygamber içinde hurmaların olduğu bir sepet getirtir ve "Al bunu sadaka olarak dağıt" der. Adam, "Benden daha fakiri mi var?" diyerek bunu da yapamayacağını söyler. Bunun üzerine Allah Resulü gülümser ve "Öyle ise hurmaları ailene yedir" buyurur.³⁴⁹ Şer'i olarak, bir kişinin Ramazan ayında oruçlu iken eşi ile ilişkiye girmesi kefareti gerektirir. Kefaret, kişinin imkan varsa bir köle azat etmesi, buna gücü yetmezse peş peşe iki oruç tutması, buna da gücü yetmezse altmış fakiri doyurmasından ibarettir.³⁵⁰ Bu hüküm zimmette borç olması bakımından bütün müslümanlara şamildir. Fakat Hiz. Peygamber'in, vitir namazı konusunda bedeviyi muaf tuttuğu gibi, oruç kefareti konusunda da bedeviyi kefarete hükmünün dışında tuttuğunu görmekteyiz. Hadisin ihtiva ettiği manaya istinaden akıllara, kişinin yoksul olmasının kefareti düşüreceği gelebilir. Oysa cumhura göre bir kişinin yoksul olması kendisinden kefaretin düşmesini gerektirmez. O yüzden Hiz. Peygamber'in bu davranışından bedeviye has bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısı ile iki örnekte de Hiz. Peygamber'in herkesin sorumlu tutulduğu hükümden bu kişileri istisna etmesi, söz konusu kişilerin bedevi olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu konu üzerine Zührî (ö. 124/742) şöyle demiştir: "Bu sadece bedeviye özel bir ruhsattır. Şayet adam (cîmâ eden adamı kastederek) bu cümleleleri bugün demiş olsaydı kefareten kaçışı

³⁴⁹ Buhârî, "Kefârâtü'l-Eymân", 3 (No: 6710).

³⁵⁰ Ferhat Koca, *İbadet Esasları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 221.

olmazdı.”³⁵¹ İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240), “Kurallara riayet etmek, lafızlara riayet etmekten daha evladır”³⁵² sözü bu açıdan son derece önemlidir. Buradaki kural kefareti olan bir kişinin (bedevi gibi) fakir olması ile kendisinden kefaretin düşmeyeceğidir. Lafız ise Hz. Peygamber’in bedeviyi özel olarak bu kefaretin dışında tutmasıdır.

İbn Mes’ud ve Ebû Hureyre’nin rivayetlerinden hareketle, Hz. Peygamber’in, herkes şamil olan bağlayıcı ifade kullandıktan sonra, bir karineye binaen bazı kişileri bu ifadenin dışında tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu karine kesin olarak bilinmese de karşısındaki muhatap ile alakalı bir durumdan kaynaklanma ihtimali yüksektir. Bu muhataplar da genellikle bedevilerden oluşmaktadır. İşte, Hz. Peygamber’in farklı durumlarda farklı şekilde davranması, araştırma ile ilgili ihtilafın kaynaklandığı sebeplerden biridir.

Hiz. Peygamber’in bir hükmü uygularken hükümden muaf tuttuğu sahabiler sadece bedeviler ile sınırlı değildir. Aynı zamanda alışveriş esnasında lehine şahitlik eden Huzeyme b. Sâmit’i de herkes için bağlayıcı olan bir hükümden istisna etmiştir. Hiz. Peygamber pazarda Hâris el-Muhâsibî’den at satın alır. Onu evine kadar getirmesini ve parasını getirdikten sonra almasını söyler. Hâris bu teklifi kabul eder. Hiz. Peygamber o sırada hızlıca eve giderken Hâris arkadan yavaş yavaş gelir. İkisi arasında mesafe uzayınca Hâris’in etrafına atı satın almak için müşteriler toplanır. O sırada Hâris yeni teklifleri daha cazip görünce Hiz. Peygamber’in atı satın aldığını inkar eder. Hiz. Peygamber her ne kadar o atı satın aldığını söylese de Hâris yapılan alışverişini inkar eder ve kendisinden şahit getirmesini ister. O sırada oradan geçen Huzeyme b. Sâbit, Hiz. Peygamber’in lehine şahitlik eder. Hiz. Peygamber Huzeyme’ye “alışveriş esnasında yanımda değil iken seni şahit olmaya sevk eden şey nedir?” diye sorar. Huzeyme de cevap olarak, kendisinin dediği şeyleri doğruladığını ve haktan başka bir şey konuşmadığını söyler. Bu cevaba sevinen Hiz. Peygamber, Huzeyme’nin tek başına şahitliğini iki erkeğin şahitliğine denk olduğu haberini verir.³⁵³

³⁵¹ Abdülmecîd Mahmûd Abdülmecîd, *el-İtticâhâtü’l-fikhiyye inde ashâbi’l-hadîs fî’l-garni’s-sâlisi’l-hicrî* (Mısır: Mektebetü’l-Hâncî, 1399/1979), 1/513.

³⁵² Abdülmecîd Mahmûd Abdülmecîd, *el-İtticâhâtü’l-fikhiyye inde ashâbi’l-hadîs fî’l-garni’s-sâlisi’l-hicrî*, 1/512.

³⁵³ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 10/246 (No: 20516).

Alışveriş akdinde borç ilişkisi kurulduğu sırada taraflardan her biri erkeklerden şahit tutmak istediği vakit iki kişiyi şahit tutması gerekir.³⁵⁴ Ancak Hz. Peygamber bu hükmün ayetle sabit olmasına rağmen Huzeyme'nin şahitliğini, gösterdiği davranıştan ötürü iki erkeğin şahitliği olarak kabul etmiş ve söz konusu hükmün sadece Huzeyme için geçerli olduğunu vurgulamıştır.

Bu örneklerden hareketle, Hz. Peygamber'in herkese şamil olan, her mükellefe bağlayıcı tarzda inzâl edilen bir amelin hükümden özel olarak bazılarını muaf tutması, o amelin hükmünde herhangi bir değişikliği gerektirmez. Bundan dolayı, rivayet edilen hadislerde de Hz. Peygamber'in muhataplarına karşı vitir namazını kılması gerektiğini söylememesi veya vitir namazından muaf tutması, cumhur nazarında vitrin hükmünü belirleyici bir unsur olarak değerlendirilemez.

3.1.1.2. Bireysel Tasarrufları

Abdest, namaz ve diğer ibadetlerde mezhepler arasında ortaya çıkan ihtilafların birçok sebebi vardır. Hz. Peygamber'in aynı ibadeti farklı şekillerde eda etmesinden de kaynaklanabilmektedir. Diğer bir deyişle, ihtilafların sebebi sadece rivayet farklılıkları değildir. Örneğin Hz. Peygamber, abdest alırken her defasında sadece başının dörtte birini mesh etmemiş, bazen tamamını, bazen dörtte birinden daha az bir kısmını mesh etmiştir. Bu örnek vitir namazı için de geçerlidir. Onun bazen rükûdan önce, bazen rükûdan sonra kunut okuduğuna dair rivayetler mevcuttur. İbadetlerinin farklı şekilde edasının önemli hikmetleri bulunduğu gibi, bazen de şahsi hallerinden kaynaklanan bir durum da olabilir. Bazen her ikisi de olabilir. Hanefîler ile Şafîîler arasında tartışılan “namazda istirahat oturuşu” bu konuya örnektir.

İstirahat oturuşu (celse-i istirahat), birinci rekâtın ikinci secdesini yerine getirdikten sonra birkaç kaç saniye oturup ikinci rekâta kalkmaktır.³⁵⁵ Şafîîler, Mâlik b. El-Huveyris'in rivayeti³⁵⁶ ile amel etmiş ve istirahat oturuşunun sünnet olduğuna hükmetmiştir. Ancak Hanefîler, Hz. Peygamber'in bu oturuşunu bir hikmete binaen

³⁵⁴ el-Bakara, 2/282; “*Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun*”, “*واستشهدوا شهيدين من رجالكم*”

³⁵⁵ İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb*, 1/103.

³⁵⁶ Buhârî, “*Ezân*”, 140 (No: 823).

yapmadığını, bilakis yaşlılık veya hastalık sebebi ile yaptığını ileri sürerler.³⁵⁷ Hz. Peygamber’den vitir namazının rekât sayısı ile ilgili nakledilen farklı rivayetleri de bu bağlamda ele almak mümkündür. Onun, Allah’ın rızasını aramak için daha fazla vitir kıldığı gibi, hastalık veya yaşlılık gibi özel hallerinden dolayı bazen az miktarda vitir namazı kıldığı da düşünülebilir. Buradaki maksadımız, vitir namazının üç, beş ve yedi gibi farklı sayılar halinde kılınmasının sünnet olmadığını ifade etmek değildir. Rekâtların aynı zamanda hastalık veya yaşlılık gibi farklı sebeplerden dolayı da farklılaşabileceğini ifade etmek içindir. Bu öngörü Hz. Âişe’nin rivayeti ile sabittir. Kendisi uzun uzadıya Hz. Peygamber’in on bir rekât vitir namazı kıldığı sırada sadece dokuzuncu rekâtta selam verdiğini, son iki rekâtı ayrıdan kıldığını anlattıktan sonra şunları nakleder: “Böylece, vitir namazı on bir rekâtı yavrucuğum. Allah Resulü yaşlandığında ve bedeni ağırlaşmaya başladığın yedi rekât vitir kıldı.”³⁵⁸ Hz. Âişe’nin rivayetinden hareketle, Hz. Peygamber’in herhangi bir özür sebebinden dolayı beş, üç veya bir rekât vitir kılabilceği karinesi elde edilebilir. Böylece, bir rekâtta on bir rekâta kadar farklı rivayetlerin zikredilmesinin bir sebebi de bu olabilir.

3.1.2. Hadislerdeki Bazı Lafızların Terhib ve Terğibe Hamledilmesi

Şâri’, bazen yapılmasını istediği bir ameli veya amelin sonunu güzel sıfatlar ile nitelendirir. Böylece mükellefi amele teşvik eder. Bazen de yapılmasını istemediği bir fiil için tehdit ifadesi kullanır. Bakara suresinin 187. ayeti bu duruma örnek teşkil eder. Mesela, Ramazan ayında geceleri eşlerin birbirleri ile ilişkiye girmesi helaldir. Allah Teâlâ bunu helal kıldıktan sonra, “*Artık onlarla birleşin, Allah’ın sizin için yazdığını isteyin*” buyurarak, yapılmasını istediği bir işi tavsiye etmiştir. Buna teşvik etmek için ise söz konusu fiili şöyle vasıflandırmıştır: “*Onlar sizin için elbisedir. Siz de onlar için elbisesiniz.*” Aynı ayette, yapılmasını istemediği bir fiilden uzak tutmak için ise yasak ifadesini şöyle zikreder: “*Mescitlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın. Bunlar, Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın.*” Bir Şâr’i olarak Hz. Peygamber de muhataplarına aynı usulü uygulamıştır. Ancak, Allah Teâlâ’nın bir konudaki tehdidi veya yasağı genellikle haram hükmüne delalet

³⁵⁷ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 2/131.

³⁵⁸ Müslim, “*Salâtü’l-müsâfirîn*”, 139.

ederken; Hz. Peygamber'in tehdidi her zaman haram hükmüne delalet etmemektedir. Bu sebeple cumhur ile Hanefîler, vitrin hükmü hakkında gelen, içerisinde tehdit ve teşvik ifadeleri barındıran bir hadis hakkında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bu hadis, Abdullah b. Büreyde'nin rivayet ettiği, "Vitir haktır. Kim vitir kılmazsa bizden değildir" hadisidir. Büreyde (r.a), Hz. Peygamber'in bu tehdidi üç kere tekrarladığını söyler.

Vitir namazının vâcip olduğunu düşünenler, hadiste geçen tehdit ifadesinden vâcip hükmünü çıkarmışlardır. Cessâs, bu gibi tehdit ifadelerinin sadece vâcibin terki üzerine kullanıldığını söyler. Mesela ona göre, "Bize silah çeken, bizden değildir. Bizi aldatan, bizden değildir"³⁵⁹ hadisindeki tehdit, vitirdeki tehdide benzemektedir.³⁶⁰ Aynî, "Vitir namazı haktır" sözünü tehdit ifadesi ile birlikte değerlendirir. Ona göre, "haktır" sözünden "Vitir namazı vâciptir" anlaşılmalıdır. Çünkü hadisin devamında gelen tehdit ifadesi ve tehdidin üç defa tekrarlanması, hükmü daha da pekiştirmektedir. Bununla beraber, herhangi bir sünnetin terki hakkında gelen tehdit ifadesi için bu kadar te'kid kullanılmamıştır. Budan dolayı buradaki tehdit lafızları sünnet hükmü ile ilişkilendirilemez.³⁶¹

Son dönem Hindistan alimlerinden olan Tehânevî (ö. 1974), diğerlerine nazaran daha geniş bir açıklamada bulunur. O, bu gibi tehditlerin farz ve vâcibler için kullanıldığını iddia eder ve şöyle der: "Lafzın, tehdit için geldiği inkar edilemez. Bunun inkarı delilsiz konuşmaktır. Hangi tehdit, Peygamber'in nefyinden ve bir kişiyi cemaatinden çıkarmasından daha şiddetli olabilir ki?"³⁶² Tehânevî, tehdit ifadesinin te'kid manasına hamledilmesinin mecaz olduğuna da işaret eder. Çünkü, lafzın ilk konuluşu itibariyle akla gelen, mecaz mana değildir. Zaten bu ifade nerde kullanılırsa, hemen tehdit edilme anlamı çıkar. Böylece, mecaz olarak Hz. Peygamber'in sözünden te'kid manası çıkarmak, asıl olan bir şeyin hilafına göre hüküm vermek gibidir. Karine

³⁵⁹ Müslim, "Îmân", 164.

³⁶⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari 't-Tahâvî*, 1/718.

³⁶¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 7/11.

³⁶² Tehânevî, *Î'lâi's-sünen*, 6/4.

olmaksızın bir lafzı hakiki manadan çıkarmak ise, usul kurallarına riayet etmemektir.³⁶³

Endülüslü muhaddis ve Mâlikî fakihi İbn Abdilberr (ö.463/1071), hadisin tevile açık olduğu görüşündedir. O yüzden kesin olarak tehdit manası ile vâcip hükmünün verilmemesi kanaatindedir.³⁶⁴ Hadisin te'vile açık olmasındaki en önemli karine, farklı konular hakkında, aynı tehdit ifadeleri içeren hadislerin rivayet edilmesidir. Mesela bunlardan biri Ebû Hureyre'nin rivayeti olan şu hadistir: "Kur'ân'da tegannî yapmayan bizden değildir."³⁶⁵ Burada teganniden kasıt, Kur'ân'ı sesli okumamak veya güzel sesle okumaya gayret etmemektir. İbn Battal (ö. 449/1057) bu hadis ile vitir hadisini kıyas eder. Ona göre, teganni hadisinde Hz. Peygamber'in kişiyi cemaatinden çıkarma söz konusu olmadığı gibi, vitir hadisinde de böyle bir şey söz konusu olamaz. Böylece, söz konusu hadislerden maksat, Müslümanı bir ameli yapmaya teşvik etmektir. Öyle ise vitir için söylenilen tehdit ifadesi şu şekilde te'vil edilir: "Kim vitir kılmazsa, bize uymamıştır, yolumuzu tutmamıştır."³⁶⁶ Kirmânî (ö. 786/1384), İbn Battal gibi aynı hadis üzerinden benzer değerlendirmeler yapmaktadır.³⁶⁷ Teganni mevzusunu destekleyici nitelikte gelen diğer bir hadis, Zeyd b. Erkam'ın rivayetidir. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Bıyıklarını kısaltmayan bizden değildir."³⁶⁸ Vitir rivayetine alternatif olarak sunulan bu rivayet de Tehânevî'nin değerlendirmeleri ile örtüşmemektedir. Bununla beraber, vitrin vâcip olduğunu savunanların görüşü ile çelişmektedir. Çünkü bıyıkları kısaltmak sünnettir. Öyle ise, bıyıklarını kısaltmayan birinin vacibi terk ettiği için tehlide maruz kaldığı düşünülemez.

³⁶³ Tehânevî, *İ'lâi's-sünen*, 6/4.

³⁶⁴ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fukahâ'i'l-emsâr ve 'ulemâ'i'l-aktâr fî mâ tezammenehü'l-Muvattâ min me'ani'r-re'y ve'l-âsâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ – Muhammed Alî Muavvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/112.

³⁶⁵ Buhârî, "Tevhîd", 44 (No: 7527).

³⁶⁶ Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdülmelik b. Battâl el-Bekr el-Kurtubî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temim Yâsir b. İbrâhîm (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 2/581.

³⁶⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî fî şerhi Sâhihi'l-Buhârî* (Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1401/1981. 6/94.

³⁶⁸ Nesâî, "Tahâret", 14 (No: 13).

3.1.3. Hadislerdeki زاد ve أمد Kavramlarının Farklı Değerlendirilmesi

Naslarda yer alan, حتم, لازم, فرض, fiilleri genellikle bir amelin farz olduğuna işaret etmektedir.³⁶⁹ حرم lafzı, helallığın nefyedilmesi, kesinliğe delalet eden nehiy sigası gibi karineler de bir fiilin yapılmasının haram olduğuna delalet etmektedir.³⁷⁰ Ancak vâcip için böyle bir şeyden bahsedilmez. Çünkü vâcip, sadece Hanefîlere ait bir kavramdır. Bundan dolayı, Hanefîlere nazaran diğer mezheplerde vâcibe delalet eden özel lafızlar bulunmaz. Hanefîlere göre ise karineler yardımıyla belirli ifade kalıpları vacibe delalet edebilir. Cumhur, aksi yönde hareket eder ve böyle durumlarda lafızların, sünnete veya sünnet-i müekkedeye delalet ettiğini savunur. Vitir hakkında kullanılan emir ifadeleri bu duruma örnektir. Hanefîlerin vitir hakkında gelen emir ifadelerini karineler yoluyla vacibe, cumhurun ise sünnet-i müekkedeye hamlettiği daha önce zikredilmiştir. Binaenaleyh, Hârîce b. Huzâfe ve Ebû Temîm kanalı ile gelen rivayetler de bu duruma örnektir. Bahsi geçen rivayetler sırası ile şunlardır:

“Sabah vakti Allah Resulü yanımıza geldi ve bize şöyle dedi: ‘Allah sizleri bir namazla destekledi. O sizin için kıvılcıkların hayırlıdır. Biz de kendisine ‘O namaz nedir Ey Allah’ın Resulü?’ dedik. ‘Yatsı namazı ile sabah namazı arasında kılınan vitirdir’ dedi.”

“Şüphesiz Allah sizlere bir namaz ziyade etti. O namaz vitirdir. Vitrinizi yatsı namazı ile sabah namazı arasında kılın.”

Bu rivayetler, genel olarak vitri vâcip olarak görenlerin kullandığı bir rivayet olmakla birlikte, vitri sünnet-i müekkede olarak görenler de bu rivayeti delil olarak gösterir. Çünkü söz konusu lafızlar, diğer rivayetler ile değerlendirildiği vakit her iki hükme de işaret edebilmektedir. Bu lafızlar şunlardır: إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلَاةً, “Allah, sizlere bir namaz ziyade etti” ve إِنَّ اللَّهَ أَمَدَكُمْ بِالصَّلَاةِ, “Allah sizleri bir namazla destekledi.”

Aşağıda açıklanacağı üzere vitir namazının sünnet-i müekkede olduğunu düşünenlere nazaran ziyade lafzı, amellere ziyade, vitrin sevabına ziyade ve nafile ibadetlere ziyade olmak üzere üç farklı manaya hamledilmiştir. İbn Abdilberr,

³⁶⁹ Recep Çetintaş, *İlk Beş Asır Fıkıh Usulü Literatüründe Teklîfî Hüküm Terminolojisi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2015), 48/76.

³⁷⁰ Zekiyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrâhim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 247.

hadisteki ziyade lafzının namaz için değil, yapmış olduğumuz amellere bir ziyade olabileceğini düşünür. Böyle bir ihtimal sebebi ile, ziyade lafzının sünneti ifade ettiği görüşündedir. Görüşünü temellendirmek için Ebû Hureyre'nin vasiyet konusundaki rivayeti ile amel etmiştir. Bu hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah, sizin için mallarınızın üçte biri kadar amellerinize ziyade imkânı vermiştir.”³⁷¹ Rivayet dikkate alındığında, vasiyet sırasında ziyade olan şey malın üçte birinden fazla olması değil, amelin bizzat kendisidir. Yani amelin fazileti bakımından bir ziyade söz konusudur.³⁷² Malikilerden Ebû'l-Mutrif el-Kanâzî'ye (ö.413/1022) göre ziyade lafzından kastedilen şey, vitir namazındaki sevabın artmasıdır. Medine ehli de bu anlayıştadır. Şayet vitir namazı farz olsaydı, -ki vâcip kavramının farz olduğunu zannetmişlerdir- Hz. Peygamber, “Allah, farz namazlarınıza bir farz daha ilave etti” şeklinde bir ifade kullanırdı.³⁷³ Başka bir görüşe göre buradaki ziyadedden maksat, nafîle namazlar için yapılan ziyadelerdir.³⁷⁴ Hattabî'ye (ö. 388/998) göre rivayette zikredilen “destekleme” lafzı vitir namazının bağlayıcı (vâcip) olduğuna işaret etmez. Şayet, bu kavram bağlayıcılık ifade etseydi, destekleme lafzı yerine farklı fiiller zikredilirdi. Yani, “أَمَدَّكُمْ” lafzı yerine “فَرَضَ عَلَيْكُمْ، أَلْزَمَكُمْ” lafızları zikredilirdi.³⁷⁵

Hanefî mezhebinde bazı alimler ziyade ve destekleme fiillerini farklı şekilde yorumlamışlardır. Şöyle ki; bu fiiller Hz. Peygamber'e değil, Allah'a nispet edilmiştir. Yani her iki rivayette, “Allah Resulü sizlere bir namaz ziyade etti”, “Allah Resulü sizleri bir namazla destekledi” şeklinde gelmemiştir. Şayet, ziyade ve destekleme lafızlarını Hz. Peygamber kendisine izafe etseydi bu namaz sadece nafîle konumunda olurdu. Ancak, söz konusu fiillerin izafeti Allah'a ait olduğu için, vitrin vâcip olduğu düşünülmüştür.³⁷⁶ Cessâs gibi bazı Hanefî alimleri ise, ziyade lafzının mücerret olarak kullanılmasının vitrin vâcip olmasına engel olmayacağını ifade etmişlerdir. Bununla

³⁷¹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el- Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr – Muhammed Seyyid Câde'l-Hak (by: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 4/380.

³⁷² en-Nemerî, *el-İstizkâr*, 1/65.

³⁷³ Ebû'l-Mutarîf Abdurrahmân b. Mervân b. Abdurrahmân el-Ensârî el-Kanâzî', *Tefsîrû'l-Muvattâ*, thk. Âmir Hasen Sabrî (Katar: Dârü'n-Nevâdir, 1429/2008), 1/178.

³⁷⁴ Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrâhîm el-Mısırî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999), 5/326.

³⁷⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 7/12.

³⁷⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 7/12.

birlikte ziyade lafzının nafileler için kullanılmadığını, çünkü namazların bir nihayeti ya da belli bir miktarının olmadığını ifade etmişlerdir. Öyle ise, miktarı belli olmayan nafileler hakkında ziyade lafzının kullanılması muteber sayılamaz. Muteber olan, miktarı belli olan bir namaza ziyade yapılmasıdır. Bu namaz da vitirdir. Öyle ise vitir namazı vâciptir. Hadiste işaret edilen yerlerden biri de ziyade lafzının harf-i cer ile kullanılıp kullanılmamasıdır. Şöyle ki; vitri sünnet olarak kabul edenlere göre, hadisteki ziyade kelimesinin زادکم veya زاد لكم şeklinde gelmesi vitrin vâcip olmadığına işaret eder. Eğer vitir namazı vâcip bir ibadet olsaydı, ibare زاد عليكم olarak zikredilirdi. Çünkü, ziyade lafzının على ile kullanılması, bir işte sorumluluğu ve bağlayıcılığı ifade eder. Mesela, “*Emzirmenin tamamlanmasını isteyen için analar iki tam yıl çocuklarını emzirirler. Onların beslenme ve giyimi maruf şekilde babaya aittir.*”³⁷⁷ ayetinde على harf-i ceri, kadınların beslenme, giyinme ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamının babaya ait olduğunu ifade etmek için zikredilmiştir.³⁷⁸ Cessâs, bu kuralın her zaman geçerli olmadığı belirtilmiş ve زادکم, زاد لكم ile زاد عليكم arasında bir fark olmadığına işaret etmiştir. Nitekim ziyade lafzının geçtiği bazı ayetlerde, على harf-i ceri kullanılmadığı halde bir şeyin vucubuna işaret edilmiştir. Mesela, “*Azaplarının üzerine azap ekleriz.*”³⁷⁹ ve “*Tadin artık! Bundan sonra size arttırarak vereceğimiz şey ancak azaptır.*”³⁸⁰ ayetleri buna örnektir. İlk ayette زدناهم, ikinci ayette نزيدكم ifadeleri على harf-i ceri ile kullanılmadığı halde, Şar’ın verdiği hükmün zorunluluğuna, kesin olarak bağlayıcılığına ve vucubuna işaret eder.³⁸¹

3.2. İcma Anlayışındaki Farklılıklar

Malum olduğu üzere, fıkıh ilmine dair te’lif edilen eserlerin çoğunda bir mesele ele alındığında, o mesele hakkında “icmâ” olduğuna dair ifadeler zikredilmiştir. Bazen bu icmâ ile, fıkıh usulünün tarifine uyan ve beş şartın tamamını sağlayan bir icmâdan bahsedilebilir³⁸². Ancak, söz konusu mesele hakkında detaylı araştırma yapıldığı

³⁷⁷ Bakara, 2/233; “وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْتَزِعَهُ الرِّضَاعَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ”

³⁷⁸ Çetintaş, *İlk Beş Asır Fıkıh Usulü Literatüründe Teklîfî Hüküm Terminolojisi*, 81.

³⁷⁹ Nahl, 16/88; “زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ”

³⁸⁰ Nebe, 78/30; “فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا”

³⁸¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasarı 'ı-Tahâvî*, 1/716-717.

³⁸² Zekiyüddîn Şâban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 104-106.

zaman icmâ şartlarının oluşmadığı gözlenebilmektedir. Bu durumun örneğini vitir namazı ile ilgili ihtilaflarda görmek mümkündür. Mesela, daha önce değinildiği üzere Hasan el-Basrî vitrin üç rekât olarak kılınacağı hususunda icmâ olduğunu söylemiştir. Oysa Hanefî mezhebi hariç diğer mezhepler, vitrin bir rekâtтан on bir rekâta kadar kılınabileceğini ifade etmişlerdir.

İhtilaf edildiği halde icmâ olduğu ileri sürülen diğer bir mevzu vitir namazının vaktidir. Bazıları, vitir namazı vaktinin yatsı namazının farzından sonra başladığını, aynı zamanda cumhur-u ulemâ ile birlikte dört imamın da bu hususta ittifak ettiğini söylemiştir. Bunlardan biri de İbn Abdilberr'dir. Kendisinden, vitrin yatsının edasından sonra başladığına dair icmâ olduğu hususunda bir görüş rivayet edilmiştir.³⁸³ Oysa yukarıda da detaylı bir şekilde açıklandığı üzere, bu konu hakkında Hanefîler ile cumhur arasında belirgin bir ihtilaf söz konusudur.

Vitr namazının kaza edilmesi konusunda da icmâ olduğu söylenmiştir. Mergînânî (ö. 593/1197), vitir namazını kılmayan birisinin vitrini kaza etmesinin vâcip olduğunu ve bunun icmâ ile sabit olduğunu söyler.³⁸⁴ Ancak araştırmalar neticesinde böyle bir icmâdan bahsetmek mümkün değildir. Çünkü vitrin vâcip olduğunu düşünenler, kazasının da vâcip olması gerektiği iddia etmişlerdir. Vitrin sünnet-i müekkede makamında olduğunu düşünenler ise kazasının vâcip olmayacağını iddia etmişlerdir.

İmam Şafîî, âlimlerin icmâ anlayışındaki maksadının icmâ-ı ümmet değil, icmâ-ı ulema olduğunu ifade etmiştir. Yani ona göre her mezhebin âlimleri, sübûtu açısından zannî sayılan âhâd haberlere dayanarak kendi aralarındaki bir mesele için görüş birliği yapmışlardır. Ortak bir sonuca ulaştıklarında bunu icmâ kelimesi ile ifade etmişlerdir. İmam Şafîî bu kanaatini şöyle açıklamıştır:

“Biri, hiç kimsenin habersiz kalmayacağını düşündüğü bilgi çerçevesinde oluşan “âmmе”nin icmâı, diğeri de bilginlere münhasır bilgi çerçevesinde oluşan “hâssa”nın icmâıdır. Hatta bundan hareketle icmâ-ı ümmet ve icmâ-ı ulema ayrımının da üretilmiş olduğu söylenebilir. Topluma mâl olmuş bir

³⁸³ İbn Hacer, *İ'lâmü'l-enâm*, 2/73.

³⁸⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/66.

dinin temel değerlerinden oluşan birinci tür icmâ, dayanağı kesin nasslardan oluştuğu için yeni bir hüküm inşa etmemekte; daha çok nasslarla tesis edilmiş hükmü teyid ve te'kid etmek gibi bir işlev görmektedir. Bu noktada içeriden olan hiç kimse, temelindeki nasları inkâr etmez. Fakat icmânın diğer türü ise bundan farklı bir durum arz etmektedir. Orada ileri sürülen icmâ, kimi zaman sübûtu açısından zannî sayılan âhâd haberlere dayanmakta, kimi zaman da bu düzeyde bir dayanak bile gösterilememektedir. Görüldüğü gibi bu ikinci icmâ türü kendi içinde iki alt türe ayrılmakta ve birinci alt türü, zayıf da sayılsa bir nassa dayanmakta ve yine nassı te'kid edici bir işlev görmektedir; diğer ikinci alt tür icmâ için ise naslardan bir müstened bulunamamaktadır. Bu sebeple, bu icmâ türüne inşâî bir işlev yüklenir.”³⁸⁵

3.3. Lafız Teorilerindeki Farklılıklar

3.3.1. Mutlakın Mukayyede Hamli

Bu kısımda genel itibarı ile Hanefîler ile cumhur arasında vitir namazının vakti, kazası, kunut duasının mahiyeti ve hükmü gibi konuları mezheplerin mutlak lafzın mukayyede hamledilmesi konusunda benimsemiş oldukları yaklaşım farklılığından kaynaklanmaktadır.

Vitir namazının vakti ile ilgili rivayet, daha önce işaret edildiği üzere “Allah sizlere bir namaz ziyade etti. O namazı kılın. O namazın vaktini de yatsı namazı ile sabah namazı (imsak) arasında belirledi. O namaz vitirdir” şeklindedir. Buna göre Hanefîler vitrin vaktinin yatsı namazının başlangıcından imsak vaktine kadar olan süre olarak tayin etmişlerdir. Cumhur ulema nezdinde vitrin vakti, yatsı namazının sonrasından imsak vaktine kadardır. İki tarafın da farklı hükümlere ulaşırken aynı hadis ile istidlâl etmişlerdir. Hadise dikkat edildiği zaman, “yatsı namazı ile sabah namazı arasında belirledi” mutlak bir ifadedir. Yani bu lafızdan vitrin, yatsı namazından sonra başladığı da anlaşılabilir, yatsı namazının vakti ile aynı zamanda başladığı da anlaşılabilir. Cumhurun fetvasına bakıldığında, vitrin vaktini yatsı namazından sonrası için kayıtladığı anlaşılmaktadır. Yani cumhur mutlak lafzı takyit ederek mukayyet mana ile amel etmiştir. Hanefîler de mutlak lafzı mukayyet manaya hamlederek vitrin vaktini yatsı namazının vaktinin girişi ile kayıtlamıştır.³⁸⁶

³⁸⁵ Yüzügüldü, “Hanefî ve Şafî Mezheplerinde Vitir Namazı”, 80-81

³⁸⁶ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâî*, 2/228.

Binaenaleyh, cumhura göre mutlak lafız mukayyet manasına hamledilirse hadisin lafzı, “yatsı namazı edasından sabah namazı vaktine kadardır” şeklinde anlaşılmış olur. Hanefi mezhebine göre ise hadisin manası, “yatsı namazının asıl vaktinden sabah namazı vaktine kadardır” şeklinde anlaşılır.

Bu usul çerçevesinde ihtilaf edilen bir başka konu da kunut duasının okunma şeklidir. Hanefiler kunut duasını sessiz okurken, “*Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin*” ayeti³⁸⁷ ile amel etmişlerdir. Ayete bakıldığında “dua” kelimesinin mutlak olarak zikredildiği ve herhangi bir dua ile kayıtlanmadığı görülmektedir. Kunut duası da bir dua sayıldığı için Hanefiler kunut duasının da sessiz okunduğuna hükmetmiştir. Şafî mezhebinde ise kunut duasının sesli okunduğuna hükmedilmiştir. Şafîleri bu görüşe sevk eden delil daha önce zikredilen İbn Abbas rivayetidir. Rivayete göre, Hz. Peygamber hafız olan ashabın şehit edilme olayları gibi musibet anlarında kunut duasını sesli okumuştur. Bu rivayete bağlı olarak, Şafîlerin “musibet anında yapılan kunut duası” ile, ayette mutlak olarak zikredilen “dua”yı kayıtladığı ve bu şekilde amel ettiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Hanefî ve Hanbelîlerin kunut duasını senenin tamamında, Şafîlerin ise Ramazan ayının son yarısında okuması da bu minvalde değerlendirilebilir. Söz konusu yaklaşım tarzı “Vitr Namazında Kunut Duasının Mahalli ve Vakti” başlığı altında detaylı bir şekilde anlatıldığı için burada tekrar edilmemiştir.

Mutlakın mukayyede hamledilmesi konusundaki görüş farklılığından ortaya çıkan diğer bir ihtilaf Hanefîler ile Malikîler arasında olan “vitrin kazası” ile ilgili konuda gerçekleşmiştir. Hanefî mezhebine göre vitir namazı mekruh vakitler haricinde herhangi bir gün veya vakitte kaza edilebilir. Onları bu hükme götüren delil, “Kim vitir namazını unutursa veya vitrini kılmadan uyursa hatırladığında hemen onu kılsın” hadisindeki “hatırladığında”, إذا ذكره ifadesidir. Bu ifade mutlak olarak geldiği için vitrin kazasının herhangi bir gün veya vakit ile sınırlandırılmayacağı anlaşılmaktadır. Yani kişi vitir kılmadığını ne zaman hatırlarsa o vakit kaza edebilir. Cessâs bu anlayışı farz namazlar için zikredilen, “Kim namazı unutursa veya namazı kılmadan uyursa,

³⁸⁷ el-A'râf, 7/55.

hatırladığı vakit hemen onu kılsın,” hadisi ile desteklemiştir.³⁸⁸ Nitekim farz namaz hakkında gelen bu hadisteki إذا ذكرها ifadesi, farz namazların kazasının belli bir gün ve vakit ile sınırlı olmadığına işaret ettiği gibi, vitir hakkında gelen rivayette de aynı anlayışa işaret etmektedir. Çünkü her iki hadisteki “إذا ذكره / إذا ذكرها” ifadesi mutlak manaya hamledilmeye elverişlidir. Malikî mezhebi ise Hanefîlerin mutlak olarak amel ettiği hadisi, “Kim vitrini kılmadan uyur ise, sabah namazı vakti girdiğinde hemen onu kılsın” hadisindeki “sabah namazı vakti girdiğinde” lafzı ile kayıtlayarak mutlakı takyit etmiştir. Böylece vitrin kazasının olmadığına, vakti geçse bile ızdırârî vakit olarak sabah namazı vakti içerisinde kılınmasının mümkün olacağına, bunun da kaza değil eda sayılacağına hükmetmişlerdir.

3.3.2. Lafızların Delâleti ile İlgili Farklılıklar

Emir, fiilin ilerde yerine getirilmesi talebine delalet eden sözdür. Bu emir bazen me'mûrun bihin (emredilen şeyin) “nedb” yoluyla talep edildiğini gösterirken, bazen de onun “vâcip” yoluyla talep edildiğini gösterir. Eğer karîne, me'mûrun bihin “nedb” yoluyla talep edildiğini gösteriyorsa, emir “mendub”a ve “müstehab”a delalet eder.³⁸⁹ Aşağıda değerlendirilecek olan vitrin hükmü ile kunut duası konusundaki ihtilafların pratik sonuçlarına vâcip/mendup (sünnet) zaviyesinden bakılacaktır.

3.3.2.1. Vitrin Hükmüne Delâlet Eden Lafızlar

Hanefî mezhebi vitrin hükmünü ortaya koyarken emir ifadesi bulunan hadisler ile istidlal etmiştir. Mezhebin kaynakları incelendiğinde genel kanâtın, vitir konusunda gelen emrin vâcibe delâlet ettiği yönündedir. Bu hadisler bir bütün halinde şöyle zikrediebilir:

Ebû Temîm el-Ceyşânî: “Şüphesiz Allah sizlere bir namaz ziyade etti. O namaz vitirdir. Vitrinizi yatsı namazı ile sabah namazı arasında kılın.”

Abdullah b. Ömer: “Geceleri namazınızın sonunu vitir yapınız.”

³⁸⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari 't-Tahâvî*, 1/717

³⁸⁹ Zekiyüddîn Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 227.

Ebû Saîd el-Hudrî: “Sabah namazından önce vitir kılın.”

İbn b. Mes’ûd: “Şüphesiz Allah tektir ve teki sever. Vitir kılın ey Kur’ân ehli.”

Câbir: “Kim gecenin sonunda kalkmamaktan korkarsa, yatmadan evvel vitir kılsın. Kim de gecenin sonunda kalkmayı arzu ederse, o gecenin sonunda vitir kılsın.”

Ebû Saîd: “Kim vitri kılmadan uyuyakalırsa ya da vitrini unutursa hatırladığı anda hemen onu kılsın.”

Ebû Temîm rivayetinde ziyade, Hârîce b. Huzâfe rivayetinde destekleme³⁹⁰ lafızlarının Allah’a izafe edilmesi, İbn Mes’ûd rivayetinde hitabın umûma ait olması, bazı rivayetlerde vitri kılmanın tehdit edilmesi³⁹¹ vb. karineler Hanefîler nezdinde me’mûrun bihin vâcip yoluyla talep edildiğini teyit etmekle beraber, söz konusu karinelere aykırı bir durumun olmadığını göstermektedir.

Cumhur, hadislerdeki emir ifadelerinin çeşitli karineler yoluyla sünnete delalet ettiğini belirtmiştir. Bunlardan Nevevî, emir ifadesi bulunan hadisleri zikrettikten sonra, bedevi hadisi ile deve üzerinde vitrin kılındığına dair rivayet edilen hadisi delil göstermiş ve bu hadislerde işaret edilen karineler yoluyla emrin sünnete delalet ettiğini söylemiştir.³⁹² Bu karinelerin haricinde, Bakara suresindeki “*Namazları ve orta namazı koruyun*” ayeti, Hz. Ali’nin vitrin farz namazlar gibi hükmü kesin olmadığına dair sözü, Cabir b. Abdullah’ın “Vitrin sizin üzerinize farz olmasından korktum” rivayeti, Ebû Hureyre’nin “Farz namazlardan sonra en faziletli namaz gece ortasındaki (vitir) namazdır” rivayeti ve İbn Abbas’ın vitir namazının Hz. Peygamber’in üzerine farz, ümmetinin üzerine sünnet olduğunu naklettiği rivayeti, Hanefîlerin sıklıkla söylediği “Emir vücûba delalet eder”³⁹³ görüşünü zayıflatan diğer karinelere sayılabilir.

³⁹⁰ “إِنَّ اللَّهَ أَمَدَّكُمْ بِصَلَاةٍ”, “Allah sizleri bir namazla destekledi”

³⁹¹ “فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا”, “Vitr kılmayan bizden değildir”

³⁹² en-Nevevî, *el-Mecmû’*, 4/19-20.

³⁹³ Hanefî kaynaklarında vitrin kılınmasını emreden hadisler verildikten sonra, Hanefîler konu ile ilgili genel olarak “emir vücûba delalet eder” sözünü söylemişlerdir. Bu sözde de kastedilen emrin genel

3.3.2.2. Kunutun Hükümüne Delâlet Eden Lafızlar

Emrin delâletnin tartışıldığı konulardan bir Hz. Peygamber'in Hz. Hasan'a vitrinde kunut duası okumasını emrettiğini ileri sürmüş ve bu emrin vacibe delalet ettiğini belirtmiştir. Ancak Ali el-Kârî, Hz. Hasan'ın buluğ çağına ulaşmamasının emrin vacibe delalet etmesine engel olduğunu düşünmüştür. Bu karineden hareketle Hz. Hasan'a emredilen kunutun vacip yoluyla değil mendup yoluyla emredildiğini ifade etmiştir. Çünkü buluğ çağına ulaşmamış birisi ile ilişkilendirilen me'mûrun bih ancak tavsiye niteliğindedir. Bu yolla verilen tavsiye de sorumluluk ifade etmez. Hanefîler ise söz konusu emrin kunutun vâcibine delalet ettiğini iddia etmiş ve Ali el-Kârî'ye itiraz mahiyetinde ortaya konulan “Çocuklarınız yedi yaşına ulaştığı sırada onlara namazı emredin” rivayeti ile vacip hükmünü belirlemişlerdir. Nitekim hadise göre bir çocuğun farz namazla mükellef olmaması, ona emredilen namaz ibadetinin vâcip/farz olmaması yönünde herhangi bir engel yoktur. Öyle ise küçük yaşta olan Hz. Hasan'ın mükellef olmaması da ondan istenen kunut duasının vâcip olmadığı anlamına gelmemektedir. Hanefîlerin bu görüşünü destekleyen diğer karine, Hz. Peygamber'in ve etrafındaki sahabelerin bu duayı vitir namazlarında aksatmadan yapmalarıdır. Dolayısıyla tüm bu karinelere hareketle Hanefîlere nezdinde burada emrin vâcibe delalet etmesinin önünde herhangi bir karine bulunmamaktadır.

3.3.3. Âmmın Delâleti

Mezhepler vitrin hükmü hakkında gelen bazı rivayetlere âm manası vererek müslümanların tamamına, hâs manası vererek de belirli kişilere delalet edecek şekilde değerlendirip hüküm vermişlerdir. Eğer vitrin hükmünün tüm herkes için geçerli olacağı şeklinde umumi bir mana ihtiva ediyorsa vitir namazının hükmü vâcip olarak benimsenmiştir. Ancak karineler hâssa delalet ediyorsa, hüküm olarak vitrin sünnet olduğu görüşüne varılmıştır. Cumhurun delil olarak ileri sürdüğü ve hâssa delalet etmesi bakımından vitrin sünnet olduğuna işaret eden hadislerden biri Hz. Peygamber'in bedevi olan birisine “senin ve kavmin için değil” demesidir. Daha önce

olarak tüm konularda vücûba delalet ettiği değil, sadece vitrin hükmü ile ilgili konularda emrin vücûba delalet kastedilmektedir.

söylendiği üzere, vâcip bir hükmün müslümanların tamamını kapsaması gerekir. Bir kısmının sorumlu olduğu, diğer bir kısmının sorumlu olmadığı bir ibadet vâcip hükmü ile ilişkilendirilemez. Maverdî de bu rivayeti değerlendirerek şunları söyler: “Şayet vitir namazı vâcip olsaydı, beş vakit namaz gibi vucûbiyeti tüm insanları kapsardı.”³⁹⁴ Lakin Hz. Peygamber’in bedeviyi bu hükümden neden istisna ettiğine dair fikir yukarıda detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu başlık altında ele alınabilecek bir başka rivayet, Hz. Peygamber’in vitir namazının kendisine farz, diğerlerine nafil kılındığını haber vermesidir. Hz. Peygamber’in verdiği bu habere istinâden, âmma şamil olan vitir namazı nafil olarak isimlendirilmiştir. Bir taraftan da Hz. Peygambere hâss olan bu namaz bizzat kendisine farz olarak isimlendirilmiştir.

Hanefîlerin delil olarak kullandığı ve hitabın umumiliğine delalet etmesi bakımından vitrin vâcip olduğuna işaret eden rivayet ise “vitir kılın ey Kur’ân ehli” hadisidir. Bazıları ise bu lafızdan vitrin sünnet olduğu hükmünü çıkarmıştır.³⁹⁵ Çünkü “Kur’ân ehli” ifadesi hafızlar gibi sadece belirli müslümanlara işaret etmektedir. Oysa Cessâs bu ifadenin sadece belirli bir müslüman kesime işaret etmediğini, bilakis söz konusu hitaptan kastedilenin müslümanların tamamı olduğunu ayetler ile şöyle izah etmektedir: “*Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe edin...*”³⁹⁶ ayetinde her ne kadar “müminler” ifadesi geçse de Allah Teâlâ “hepiniz” ifadesi ile hem müminleri hem de kafirleri tövbeye davet etmiştir. Çünkü tövbe tüm insanların yapması gereken bir şeydir. Yani Allah ayette hem müminleri hem de kafirleri tövbeye davet ettiği gibi, Hz. Peygamber de Kur’ân ehli ifadesiyle müslümanların tamamına hitap etmektedir. Aynı şekilde, “Kur’ân ehli” ifadesinden Kur’ân’a iman eden ve Kur’ân’ın sıhhatine inanan kişiler anlaşılmaktadır. Nitekim “*Ey ehli kitap...*”³⁹⁷ ayetinde kastedilen mana sadece kitabı okuyan ve ezberleyen kişiler değil, bilakis kitaba iman eden kişilerin tamamıdır.³⁹⁸ “Allah sizlere bir namaz ziyade etti...” cümlesi de âmm/hass konusu içerisinde değerlendirilebilir. Çünkü “size” ifadesinden müslüman olan herkesi

³⁹⁴ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 2/280.

³⁹⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, 1/714-715.

³⁹⁶ en-Nûr 24/31.

³⁹⁷ el-Maide 5/68.

³⁹⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, 1/714-715.

kastettiği anlaşılır. Velew ki o anda bu sözü etrafındakilere söylese de, hitabın tüm müslümanlara hamledileceğine dair aksine bir karine bulunmamaktadır.

3.4. Nesih Teorisindeki Farklılıklar

Şer'i delilleri neshetme hususunda nâsîh ile mensûh arasındaki ilişki önemlidir. Kaide itibari ile bir nassı ancak onun kuvvetindeki veya ondan daha kuvvetli bir nass neshedebilir. Bu kaideden hareketle, mütevatir bir haberi yine başka bir mütevatir haber neshedebilir. Hanefîlere göre ise mütevatir haberi meşhur haber de neshedebilir. Aynı şekilde âhâd bir haber başka âhâd bir haber ile veya meşhur ve mütevatir bir haber ile neshedilebilir. Söz konusu kaide Kur'ân nasları için de geçerlidir. Şayet Kur'ân'ın nasları delalet bakımından birbirine eşitse veya mütevatir bir sünnet mevcut ise nesh gerçekleşebilir. Hanefîler bu hususta da meşhur sünnetin Kur'ân nassını neshedebileceğini belirtir.³⁹⁹

3.4.1. Farz Namazı Vakitlerinin Neshi

Hanefî mezhebi ile cumhurun bu hususta ihtilafa düştüğü hususlardan biri vitir namazının hükmüdür. Cumhurun sıklıkla kullandığı deliller arasında şunlar vardır: Bakara sûresi “*Namazları ve orta namazı koruyunuz*” ayeti, Kâf sûresi “*Benim katımda söz değiştirilmez*” ayeti ve Talha b. Ubeydullah'ın rivayet ettiği, Necidli bir bedevinin Hz. Peygamber'e İslam'ın ne olduğunu sorduğu ve İslam'ın şartlarını konu edinen hadis. Bir diğer delil de, Hz. Peygamber'in Yemen'e vali olarak Muaz b. Cebel'e yaptığı beş vakit namaz tavsiyesidir.⁴⁰⁰

Cumhurun görüşüne göre, zikredilen bu kat'i delillere rağmen, vitir namazı hakkındaki zan ifade eden deliller ile bu namazın vâcip olduğunu savunmak beş vakit namazın altı vakte çıkması demektir. Bu durum da nesih anlamına gelmektedir. Oysa burada zikredilen ayetlerin ve meşhur sünnetlerin, delil olarak ileri sürdüğü âhad haberler ile neshedilmesi usul kurallarına aykırıdır.⁴⁰¹

³⁹⁹ Zekiyüddîn Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 224/229.

⁴⁰⁰ Buhârî, “Zekât”, 1 (No: 1395); “Onları, Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Resul'ü olduğuma davet et. Bunları kabul ettiklerinde, onlara, Allah'ın kendilerini bir günde beş vakit namazla sorumlu tuttuğunu bildir...”

⁴⁰¹ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâî*, 2/223.

3.4.2. Vitrin Rekâtlarının Neshi

Hanefî mezhebi içerisinde, vitrin rekâtları hususunda da nesih ile ilgili bir düşünce söz konusudur. Cumhur, vitrin on bir rekâta kadar kılınabileceğini iddia etmiş ve kişinin bu hususta muhayyer olduğunu vurgulamışlardır. Hanefîlerden Kâsânî ise bu muhayyerliğin vitir namazının kesin olarak emredilmesinden önce olduğuna işaret etmiş, vitrin emredilmesinden sonra üç rekât olarak kılındığını ve bu amel üzere sabit olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasın İbn Mes'ud, İbn Abbas, Hz. Âişe'nin rivayetleri ve Hasan el-Basrî'nin icma hakkında söylediği söz ile temellendirir.⁴⁰²

3.4.3. Kunut Mahallinin Neshi

Neshin olduğu yönündeki düşüncelerden bir diğeri kunut duasının mahallidir. Cumhur, birtakım delillere dayanarak vitir namazında kunutun mahallinin rükûdan sonra olacağını ileri sürmüştür. Bu deliller sırası ile şunlardır: Sabah namazı esnasında rükûdan sonra kunut okunduğu için vitir namazında da bu şekilde amel edilmesi, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in rükûdan sonra kunut okuması ve “rükûdan sonra kunut okuduk” rivayeti. Hanefî mezhebinden İbn Nüceym ise cumhur alimlerinin ortaya koyduğu delillerin Hz. Enes'in naklettiği “Allah Rasulü sadece bir ay rükûdan sonra kunut okudu” hadisi ile neshedildiğini, diğer zamanlarında rükûdan önce kunut duası okuduğunu ifade etmiştir.⁴⁰³

3.4.4. Kunutta Kâfirlere Bedduâ/Lânet Edilmesinin Neshi

Nesih ile ilgili değinilmesi gereken diğer bir konu kunutta kafirlere beddua edilmesidir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber Bi'r-i Maûne ashabını katleden gruba, Zekvân ve Rual kabilelerine kırk gün kadar beddua etmişti.⁴⁰⁴ Daha sonra Cebrail Hz. Peygamber'e gelerek susmasını işaret eder ve kendisinin bir rahmet Peygamberi olarak gönderildiğini, kafirler hakkında verilecek hüküm konusunda Hz. Peygamber'in ve müslümanların herhangi bir müdahalesinin bulunamayacağını, hükmün sadece Allah'a mahsus olacağını haber verir. Ardından “(Resulüm!) Bu işte senin yapacağın

⁴⁰² Kâsânî, *Bedâiü's-sanâî*, 2/227.

⁴⁰³ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/71.

⁴⁰⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/140.

bir şey yok. Allah ya onların tövbelerini kabul eder veya onları cezalandırır. Çünkü onlar zalimlerdir.” ayeti nâzil olmasıyla kunut duasında kâfirlere beddua etme eylemi neshedilir. Bu ayetin nazilinden sonra, Hz. Peygamber vitir ve diğer namazlarda kunut duasında kâfirlere beddua etmemiştir. Mâlikilerin bu içtihadına göre, daha önce sünnet olan bir uygulama ayet ile neshedilmiştir.

3.5. Teklîfî Hüküm Teorisindeki Farklılıklar (Farz/Vâcip)

Buraya kadar mezheplerin delilleri anlamada ve bu delilleri usul kurallarına göre değerlendirirken yaptığı içtihatlarla değinildi. Fakat önemli bir nokta vardır ki, o da mezheplerin ilk önce kendilerine ait bir kavramı inşa etmeleri ve daha sonra bu kavramlar üzerinden bazı hükümleri ortaya koymalarıdır. Örneğin, vâcip kavramı bu açıdan değerlendirilir. Cumhur alimleri beşli tekli hüküm taksimini benimsemişken Hanefî alimleri vâcip ve takrîmen mekruh kategorilerini de ilave ederek yedili hüküm taksimini esas almışlardır. Bu durum, birtakım meselelerde mezhepler arasındaki anlaşmazlıkları da beraberinde getirmektedir. Bu anlaşmazlıkları incelemek için ilk önce farz ile vacibin tanımı yapılacaktır. Sonrasında farzın Hanefîlere göre kendi içindeki ayrımı incelenecek, diğer mezheplerde de böyle bir ayrımın olup olmadığına değinilecektir.

Mezheplerin teşekkül ettiği ilk zamanlarda, Hanefîler bir meselenin hükmüne vâcip dediği zaman, diğer mezhepler tarafından o meselenin hükmü farz olarak algılanmıştır. Vitir namazı hakkında ortaya çıkan ihtilaflar da böyledir. Mesela cumhuru temsil eden bazı âlimler, Hanefîlerin hükmüne karşı vitrin sünnet olduğunu savunurken, bir taraftan da bu ibadetin farz olmadığını vurgulamışlardır. Onların bu ifadeleri, Hanefîlerin vâcip olarak kastettiği bir hüküm farz olarak anlamalarından ileri gelmektedir. Bunun örneğini Ebû Hanîfe ile talebesi olan Hâlid es-Semtî arasında geçen konuşmada görmek mümkündür. Daha önce de değinildiği gibi, Hâlid Ebû Hanife’ye vitrin hükmünü sorduğunda “vâcip” cevabını alınca, Ebû Hanife’yi küfür ile itham eder. es-Semtî’nin küfür ile itham etmesi ve sonrasında Ebû Hanife’nin kendisine vâcip ile farz arasındaki ayrımı anlatması, Hanefîlerin ortaya koyduğu vâcip kavramının bazı âlimler tarafından henüz bilinmediğinin veya kendi usul kuralları gereği bu kavramı kabul etmediklerinin bir göstergesidir. Bu sadece Hâlid es-Semtî

rivayeti ile sınırlı değildir. Bazı âlimlerin vitrin sünnet olduğunu belirtirken kullandığı ifadeler de buna için örnektir. Mesela Malikîlerden Ebû'l-Hasan el-Lahmî' (ö. 478/1086), Hz. Peygamber ile Necidli bedevi arasında geçen diyaloga işaret ederek şöyle söyler: “Şayet vitir namazı vâcip olsaydı, Allah Resulü altı vakit namaz derdi.”⁴⁰⁵ *Kifâyetü'n-nebih* müellifi Şafîî fakihi İbnü'r-Rifâî (ö. 710/1310) Bakara suresinin 238. ayetine işaret ederek şöyle der: “Şayet vitir namazı vâcip olsaydı, orta namaz olmazdı. Çünkü altı vakit namazın ortası yoktur.”⁴⁰⁶ Kâsânî de cumhura ait görüşü naklederken, onlara ait şu argümanı zikreder: “Şayet vitir vâcip bir ibadet olsaydı, farz olan bu namazlar altı vakit olurdu.”⁴⁰⁷ Bu örneklerden hareketle, vitrin sünnet olduğunu savunanların kullandığı bu tarz ifadeler, Hanefîlerin vâcip kavramının bazı âlimler arasında kabul edilmediğine veya kavramın tam olarak anlaşılmadığına işaret etmektedir.

Farz, Şari'nin yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiildir. Yani Şari', mükelleften yapmasını istediği bir fiili bağlayıcı tarzda talep ederse, bu talepte delaleti kat'i olan Kur'ân ayeti, mütevatir veya meşhur hadis ile sabit olursa, bu talebe “farz” denilir. “*Namazları ve orta namazı koruyunuz*” ayet ile sabit olan beş vakit namaz buna örnektir. Vâcip, Şari'nin mükelleften yapmasını istediği bir fiili bağlayıcı bir tarzda istediği, fakat hakkındaki bağlayıcılığın zannî delil ile sabit olduğu fiildir. Kurban ibadeti buna örnek olarak verilebilir. Çünkü kurban ibadetinin hükmü ayetler ile veya mütevatir ve meşhur sünnetler gibi kat'i bir deliller ile değil, zanni deliller ile sabit olmuştur.⁴⁰⁸ İşte Hanefîlerin vitir namazı hakkında benimsedikleri hüküm de bu şekilde vâcip hükmündedir.

Hanefîler farzı, amelî ve ilmî, sonra da îtikadî olarak ikiye ayırdıkları için vitir namazını da bu kategori içinde değerlendirmişlerdir. Bu ayrımı net olarak İbn Âbidî'nin *Reddû'l-muhtâr* adlı eserinde ve Nâblusî'nin vitir namazına özel kaleme aldığı *Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr* adlı risalesinde görmek mümkündür. Bu değerlendirmeye ilk olarak Nâblusî'nin ortaya koyduğu bakış açısı ile başlayacağız.

⁴⁰⁵ Lahmî, *et-Tefsira*, 1/485.

⁴⁰⁶ İbnü'r-Rifâî, *Kifâyetü'n-nebih*, 3/312.

⁴⁰⁷ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâî*, 2/223.

⁴⁰⁸ Zekiyüddîn Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 237.

Nâblusî farzı, ameli ve itikâdî olarak ikiye ayırır. Amelî farzı inkar edenin kafir olmayacağını, itikâdî farzı inkar edenin kafir olacağını söyler. Çünkü amelî farz, bir fiilin sadece yapılmasının gerekliliğine bağlı olarak bu şekilde isimlendirilmiştir. Yani bir ibadetin farz olduğuna inanılması, zorunluluğu ve bağlayıcılığı ifade eden bir farz cihetinden değerlendirilmez. Böylece Nablûsî, vitir namazının da itikâdî bir farz olarak gerekli şartları taşımadığı için inkar edeni kişiyi küfre götürmeyeceğine, ancak hakkında ortaya konulan delillere nazaran mutlaka yerine getirilmesi gereken amelî bir farz olduğuna işaret eder.

Nablûsî, farzı ikiye ayırıp açıkladıktan sonra, abdest örneği ile konuyu daha da somutlaştırmaktadır. Bilindiği üzere Mâide suresi 6. ayete⁴⁰⁹ nazaran abdestin farzları, kollarla beraber elleri, yüzü, ayakları yıkamak ve başı meshetmekle beraber dördtür. Ancak mezhepler bu dört farz haricinde abdeste ait başka farzları da saymışlardır. Örneğin Şafiîler niyet ve tertibin; Mâlikiler ovalamanın (delk); Hanbelîler mazmaza, istinşak ve besmelenin abdestte farz olduğunu söylemişlerdir. Oysa bunların farz olduğuna dair kesin ve kat’i bir delil bulunamaz. Çünkü ayetlerde farz olan şeyler açıklanmıştır.⁴¹⁰ Eğer bunlarda farz olsaydı Şâri’ mezheplerin ileri sürdüğü bu şartı ayette zikrederdi. İşte vitrin sünnet olduğunu savunan cumhur da aynı söylemleri kullanmış ve vitrin kesin ve kat’i deliller ile sabit olmadığını iddia etmiştir. Mesela Necidli bedevi ile Hz. Peygamber arasında geçen rivayeti, fikirlerini savunmak kullanmıştır. Onlar da, “eğer vitir namazı farz/vâcip olsaydı Hz. Peygamber Necidli bedeviye beş vakit namaz yerine altı vakit namaz olacağını söylerdi” veya “eğer vitir namazı farz/vâcip olsaydı Şâri’ ayette beş vakit namazın altı vakit olacağını zikrederdi” şeklinde benzer ifadeler söylemişlerdir. Oysa Hanefîler tarafından abdest ayeti üzerinden aynı söylem ve iddialar kendilerine yöneltilebilir.

Binaenaleyh burada anlatılmak istenen, mezheplerin abdestin farzlarına ek olarak ileri sürdüğü farzların itikâdî değil, amelî farz olduğunu beyan etmektir. Her ne kadar böyle bir ayırım sadece Hanefîlerde görülse de diğer mezheplerde de böyle bir

⁴⁰⁹ “Ey iman edenler! Namazı kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin; ayaklarınızda topuk kemiklerine kadar (yıkayın).”

⁴¹⁰ Erdem, “Vitir Namazının Hükümüne Dair Tartışmalar ve Abdülganî en-Nâblusî’nin *Keşfü’s Sitir an Farziyyeti’l-Vitr* Adlı Risalesi”, 19.

ayrımın pratik sonuçları görülmektedir. Bu karşılaştırmaya göre, vitir namazının inkarı küfür gerektirmediği gibi, mezheplerin abdestin farzına ek olarak zikrettiği diğer farzların inkarı da küfrü gerektirmez. Aynı zamanda bu farzlar, itikâdî olarak farziyeti konusunda icmâ bulunan dört farza ilave olarak “amelî farzlar” olduğu gibi, vitir namazı da itikâden farziyeti konusunda icmâ bulunan beş vakit namaza ilave olarak “amelî farzdır.”⁴¹¹

Amelî farz meselesinin başlarında her ne kadar konu tartışmalı olsa da, bazı net olmayan yönleri bulunmakla beraber genel kabul edilen anlayışa göre böyle bir ayrım benimsenmiştir. Bununla birlikte İbn Âbidîn de konuyu Nâblusî gibi benzer şekilde ele almış, meseleyi daha teferruatlı anlatmıştır. Konunun meramı yeterince anlaşıldığı için kendisine ait açıklamalarda yüzeysel olarak verilecektir. İbn Âbidîn diğer âlimlerin aksine, vitir konusunda *Reddû'l-muhtâr* adlı eserinde “Vitir amelî olarak farzdır” ifadesi ile giriş yapmıştır. Diğer âlimler konuya vitrin vâcib olduğunu söyleyerek başlamışlardır. Daha sonra Nâblusî gibi farzı “amelî ve ilmî” ve “sadece amelî” farz olarak taksim etmiştir. Buna ek olarak vâcibi de ikiye ayırmıştır. İlki, vitir namazı ve başın dörtte bir meshinde olduğu gibi “kat’i olmayan farz”. Diğeri ise amelî farzdan daha aşağı seviyede olan, müekked sünnetten de daha üst mertebede sayılan “vâcib” kavramıdır. Aslında her ikisi de vâcib olarak ele alınır ancak ikinci tür vacibin terk edilmesiyle kendisine bağlanan sonuçlar tamamen ortadan kalkmaz. Mesela vitirde okunan kunut duası ve bayram namazındaki tekbirler bunlara örnektir.⁴¹² Böylece İbn Âbidîn, başı meshetme esnasında miktar belirlemedeki içtihatların, mezheplerin zanni delillerine dayandığını söyler. Buna ek olarak, her ne kadar zanni delil olarak isimlendirilse de, öne çıkan bir mesele olması yönüyle kuvvet kazanarak kat’iye yakın bir anlam kazandığına işaret eder. Dolayısı ile “kat’i olmayan farz” kavramının “amelî farz” kavramına dönüştüğünü belirterek, vitir namazının da bu şekilde değerlendirilmesi gerektiğine işaret eder.⁴¹³

⁴¹¹ Erdem, “Vitir Namazının Hükümüne Dair Tartışmalar ve Abdülganî en-Nâblusî’nin *Keşfü’s Sitr an Farziyyeti’l-Vitr* Adlı Risalesi”, 19.

⁴¹² İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/438.

⁴¹³ Erdem, “Vitir Namazının Hükümüne Dair Tartışmalar ve Abdülganî en-Nâblusî’nin *Keşfü’s Sitr an Farziyyeti’l-Vitr* Adlı Risalesi”, 19.

3.6. Değerlendirme

Vitrin hükmünün belirlenmesi konusunda Hz. Peygamber'in muhataplarına karşı farklı durumlarda farklı bir davranış sergilemesinin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bazen bir ameli herkesin yapması için genele hitap ederken, bazen de bu hitabını başkalarından istisna etmiştir. Genelde bu durumun bedevî müslümanlar ile ilişkili olduğu görülmüştür. Oruç kefaretime kıyas ile, vitir namazından istisna edilen bedevinin durumu böyledir. Bazen bedenen yorgun veya kendisinde yaşlılık emarelerinin bulunması ibadetlerinin edasına yansımıştır. Şâfiî mezhebinde yapılan "istirahat oturuşu" ile vitrin farklı rekâtlarda kılınması ile ilgili Hz. Âişe'nin rivayeti buna örnektir. Aynı durum, yani ihtilafın kaynaklandığı sebepler Hz. Peygamber'in lafızlarının te'vile açık olmasından da kaynaklanmaktadır. Vitrin sünnet olduğunu kabul edenler, hadislerde geçen tehdit ifadesinin mecaz olduğu ve bu mecazın sünnete işaret ettiğini beyan etmişlerdir. Vitrin sünnet olduğunu kabul ettikleri için vitir ile ilgili hadislerde geçen, "sizlere ziyade etti" ve "sizleri destekledi" lafızlarını, "sünnet namazlarla destekleme", "vitrin sevabına ziyade" manası içinde değerlendirmişlerdir. Vitir namazını vâcip kabul edenlere gelince; hadislerde geçen tehdit ifadesinin ve "sizlere ziyade etti" ve "sizleri destekledi" lafızlarının bağlayıcılığı ifade ettiği kanaatine varmışlardır.

Bu bölümde vitirdeki ihtilafların usûlî temelleri üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki icmâ konusudur. Gerek vitrin rekâtları, gerekse vitrin vakti konusunda icmâ fikrinin ileri sürülmesinin altında icmâ-ı ümmet değil, icmâ-ı ulema olduğu anlaşılmıştır. Bir diğeri metlûv vahiy ve gayr-ı metlûv vahiydir. Cumhur metlûv vahiyden (Kur'ân) yola çıkarak vitrin sünnet olabileceği hükmüne varmıştır. Aksi söz konusu olması halinde delaleti zannî olan rivayetlerin Kur'ân'ı nesh edeceğini, bunun ise doğru bir ictehad olmadığını savunmuştur. Hanefiler ise gayr-ı metlûv vahiy ile amel ederek böyle bir neshin olmayacağını iddia etmektedir. Çünkü gayr-ı metlûv vahiy ile var olan beş vakit namazın hükmünün ortan kalkması gibi bir durum söz konusu değildir. Vitrin hükmü hakkında sunulan rivayetler zannî delil ifade ettiğinden farz değil, vâcip hükmüne delalet etmektedir. Bu ikisi ayrı hükümlerdir. Ancak ilk zamanlarda, Hanefîlerin vâcip kavramı ile farz kavramı diğerler âlimler tarafından

aynı kefede tutulmuştur. Diğer bir mevzu âmm-hâss ve mutlak-mukayyed ilişkisi üzerinden yapılan ihtilaftır. Hanefîler umum ifade eden hadisleri delil olarak vitrin hükmünün herkese karşı bağlayıcı olduğunu ileri sürmüştür. Cumhur ise, husus ifade eden hadisleri delil olarak, vitir namazının herkes için bağlayıcı olmadığına işaret etmiştir. Mutlak-mukayyed açısından Hanefî mezhebi vitrin kazasını hakkında gelen rivayeti mutlağa hamlettiği için her vakitte kazasının kılınabileceğini düşünmüştür. Ancak Cumhur rivayetleri mukayyede hamlettiği için vitrin kazasını belli bir vakitle sınırlandırmıştır. Kunutun hükmü, duası ve vitrin vakti gibi konularda da mutlak-mukayyed kaidesi üzerinden ihtilaflar gerçekleşmiştir. Son olarak, vitrin hükmü konusunda âlimlerin üzerinde en çok durduğu konu emir-nehiy ilişkisidir. Vitir namazının vâcip kabul edenler, vitrin kılınması konusunda emir ifadesi olarak gelen rivayetlerin vacibe delalet ettiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak diğerleri ise, bu emrin vacibe değil tavsiyeye delalet ettiğini ileri sürmüşlerdir.

SONUÇ

Mezheplere göre vitir namazını ele aldığımız bu çalışmada, vitir namazı ile ilgili mezheplerin görüşleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Vitirdeki ihtilafın kaynaklandığı usûlî temeller bakımından değerlendirilecek olunursa; mezhepler vitir namazı ile ilgili görüşlerini temellendirirken hemen hemen bütün usûl-ü fıkıh kaidelerini kullanmışlardır.

Hiz. Peygamber vitir namazına ziyadesiyle ehemmiyet vermiştir. Vitir namazı hakkında gerek hadis kaynaklarında rivayet edilenler, gerekse mezheplerin bizzat kendi kaynaklarında istidlal ettiği hadisler incelendiğinde, Hiz. Peygamber'in bu namazı terk ettiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Onun (s.a.v) bu namazı farklı zamanlarda on bir, dokuz, yedi, beş, üç ve bir rekât olarak kılması, bir rekât dahi olsa bile bu namazı eda ettiği sonucuna götürmektedir.

Mezhepler kendi görüşlerini rivayetlerle temellendirmeye çalışırken muhalif görüşlerin dayanağı olan rivayetleri ta'n etmiştir.

Vitir namazı ile ilgili meselelerde çok fazla ihtilaf olduğu, neredeyse hiçbir mezvzuda görüş birliğinin bulunmadığı ifade edilebilir. Mezheplerin icmâ olduğu ileri sürdüğü hususlardaki icmân ise İmam Şafî'nin ifadesi ile, bir mezhebin kendi alimlerinin görüş birliğine varması anlamında kullanılan icmâ-ı ulemâ olduğu görülecektir.

Cumhur âlimleri nezdinde vitir namazı sünnet-i müekkede olarak belirlenmiştir. Hanefî mezhebinde vitrin vâcip olduğu görüşünü sadece Ebû Hanîfe savunmuş; İmâmeyn, İmâm Züfer ve cumhur alimleri vitrin sünnet-i müekkede olduğunu savunmuşlardır. Ancak Hanefî mezhebinin sistemleşme döneminde telif edilen eserler incelendiğinde müftâ bih olan görüşün Ebû Hanîfe'ye ait olduğu anlaşılmıştır.

Cumhur, Hanefiler'de olduğu gibi farz-vâcip ayrımı gözetmediklerinden vitir namazının hükmünü sünnet-i müekkede olarak belirlemişlerdir.

Cumhur vitir namazının sünnet-i müekkede olduğunu savunurken aynı zamanda farz namazlarının dışında ekstra hiçbir şey yapmasının gerekmediğine ilişkin Hz. Peygamber’den onay alan bedevi rivayeti ile, ayrıca Hz. Alî, İbn Abbâs, Câbir b. Abdullah, Ebû Hureyre, Muaz b. Cebel ve Hz. Ömer’in rivayetleri ile amel etmiştir. Cumhura karşılık Hanefîlerde Ebû Temîm el-Ceyşânî, Hârice b. Huzâfe. Abdullah b. Büreyde’nin babası, Hz. Ali, Abdullah b. Ömer, Ebû Saîd el-Hudrî ve Hz. Âişe, rivayetleri ile amel etmişlerdir.

Mezheplerin görüşlerine dayanak teşkil eden bazı rivayetlerin birbirleriyle tearuz ettiği görülmüştür. Cumhur-u ulema Hz. Peygamber’in vitir namazlarını binek üzerinde kıldığına dair rivayetleri esas alarak bu namaza sünnet hükmünü vermiştir. Hanefîler ise, Hz. Peygamber’in binekten inip vitir namazı kıldığı yönünde nakledilen rivayetleri ve binek üzerinde vitir namazı kıldığı yönünde gelen rivayetleri cem ederek bu namaza vâcip hükmünü vermiştir.

Hanefî ve cumhura ait kaynaklara bakıldığında, bazı rivayetlerin ilk kısmının delil olarak kullanıldığı, diğer kısmının ise mezhebe ait kaynaklarda zikredilmediği görülmüştür. Örneğin bu rivayet, “Vitir namazı farz kılınan namazlar gibi kesin bir namaz değildir. Lakin Allah Resulü vitir kıldı. Ey Kur’ân ehli sizler de vitir namazı kılın. Şüphesiz Allah tektir ve teki sever” rivayetidir. Cumhur bazı kaynaklarında bu hadisin, “Vitir namazı farz kılınan namazlar gibi kesin bir namaz değildir” kısmını almış; Hanefîler de “Şüphesiz Allah tektir ve teki sever. Vitir kılın ey Kur’ân ehli” kısmını almıştır.

Şafîîler, Hanbelîler ve İmâmeyn kunutun sünnet olduğu hükmüne varırken, bu yöndeki sahabi sözlerini, Hasan el-Basrî’nin Übey b. K’ab ile ilgili rivayetini ve Hz. Peygamber’in vitir namazında her zaman kunut getirmediği yönündeki bilgileri esas almışlardır. Hanbelîler sabah namazında kunut getirmemektedir. Böylece sabah ve vitir namazlarında kunut getirenlerin sadece Şafîîler olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kunutun bir amel olarak varlığı konusunda görüş birliği (icmâ) bulunan nadir konulardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber'in, gerek karşısındaki muhatabına göre farklı davranış biçimleri sergilemesi, gerekse bireysel olarak aynı ibadeti farklı şekillerde eda etmesi, mezheplerin rivayet edilen hadis lafızlarını farklı şekillerde izah etmesine sebebiyet vermiştir. Örneğin, bir taraftan vitir namazı kılınması için herkese hitap ederken, aynı anda bir bedeviyi bu namazdan muaf tutması; kendisine İslam'ı anlatması için gelen bedeviye farz namazları kılmasını emrederken vitir namazı kılması gerektiğini söylememesi gibi durumlar cumhurun bu namaza sünnet hükmünü vermesinde etkili olmuştur. Oysa Hanefiler Hız. Peygamber'in bazı tasarruflarının sadece belirli kişilere has bir durum olduğunu ve bunun umuma hamledilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Örneğin, oruçlu iken eşiyle cîmâ eden bedevinin durumu, Huzeyme b. Sabit'in örnek davranışından dolayı şahitliğinin iki kişinin şahitliği yerine geçmesi gibi hususlar, Hız. Peygamber'in bazı durumlarda belirli kişilere özel hüküm verebileceğine işaret etmektedir.

Hız. Peygamber'in bir ibadeti farklı şekillerde edâ etmesi yönündeki tasarrufları da önemlidir. Kendisinin bazen vitir namazı kılarken farklı rekâtlar halinde kılmasının teabbudî bir sebebi olabileceği gibi, hastalık, yaşlılık vb. bireysel sebeplerden dolayı bu şekilde kılabilmesi anlaşılmıştır.

Kunut duasında kâfirlere beddua etmenin “(Resulüm!) Bu işte senin yapacağın bir şey yok. Allah ya onların tövbelerini kabul eder veya onları cezalandırır. Çünkü onlar zalimlerdir.” ayetinin nazil olmasıyla neshedildiği ifade edilmiştir

Bu araştırmanın en önemli sonuçlardan biri de, cumhurun öne sürdüğü delillere muhalif tutumlar sergilendiği yönünde bir kanaate ulaşılmıştır. Cumhur, ayet gibi kat'i bir delil bulunurken zanni delil ile ibadetlere ziyade yapılamayacağını, aksi halde ayetin hükmünün neshedileceğini ifade etmişlerdir. Oysa Hanefiler açısından düşünülecek olunursa; cumhur da, kat'i delil ile sabit olan abdestin farzlarına ek olarak delk, tertibe riayet etmek, niyet etmek, gibi zanni deliller ile ilavede bulunmuştur. Buradan Hanefiler gibi cumhurun da bazen vâcip kavramıyla hüküm verdiğini, fakat bunu farz olarak isimlendirdiğini ve zanni deliller ile - ki bu deliller cumhur nazarında

kat'idir - ibadete ilavede bulundukları halde, vâcîp kavramını kabul etmedikleri anlaşılmaktadır.

ANA HATLARIYLA VİTİR NAMAZINDAKİ İHTİLAFLAR

İHTİLAFLAR	HANEFÎLER	ŞÂFÎÎLER	MÂLİKÎLER	HANBELÎLER
Kunutun Hükümü	Vâcip	Sünnet	Mekruh	Sünnet
Kunut Duaları	اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ	اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِي مَن هَدَيْتَ	اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ Sabah Namazında	اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِي مَن هَدَيْتَ
Kunutta Elleri Kaldırma	Sadece Tekbir İçin Kaldırılır	Göğüs Hizasında		Göğüs Hizasında/Dua Bitiminde Eller Yüze Sürülür
Kunutun Miktarı	Buruc/İnşıkak Sûresi Kadar			
Kunutun Mahalli	Rükûdan Önce	Rükûdan Sonra		Rükûdan Sonra
Kunutun Vakti	Senenin Tamamında	Ramazanın Son Yarısında		Senenin Tamamında
Kunutun Sıfatı	Sessiz	Sesli		Sessiz
Vitir Namazının Hükümü	Vâcip	Sünnet-i Müekkeke	Sünnet-i Müekkeke	Sünnet-i Müekkeke
Vitir Namazının Kazası	Vâcip	Müstehap	İzdirârî Vakitte Kılınır	Müstehap
Vitir Namazının Asıl Vakti	Yatsı Vaktinin Başlangıcından İmsağa Kadar	Yatsı Namazının Sonrasından İmsağa Kadar	Yatsı Namazının Sonrasından İmsağa Kadar	İhtiyârî Vakit:Yatsı Namazının Sonrasından İmsağa Kadar
Vitir Namazının Müstehap Vakti	Gecenin Sonu/Sabah Namazına Yakın	Gecenin Sonu/Sabah Namazına Yakın	Gecenin Sonu/Sabah Namazına Yakın	Gecenin Sonu/Sabah Namazına Yakın
Rekât Sayısı	Tek Selam 3 Rekât	Çift Selam 1-11 Rekât	Çift Selam 3 Rekât	Çift Selam 1-11 Rekât

VİTİR NAMAZININ EDÂSI

REKATLAR	HANEFÎLER	ŞAFİİLER	HANBELÎLER	MALİKÎLER
1	*	Tek Selam İle	Tek Selam İle	Tek Selam İle
1-3	Tek Selam İle	Çift Selam İle 2+1	Çift Selam İle 2+1	Çift Selam İle 2+1
1-5	*	Tek Selam İle	Tek Selam İle	*
1-7	*	Tek Selam İle	Tek Selam İle	*
1-9	*	Tek Selam İle	Tek Selam İle	*
1-11	*	Çift Selam İle 2+2+2+2+2+1	Çift Selam İle 2+2+2+2+2+1	*

Not: 1- Cumhura göre, 1 rekât haricindeki kılınan diğer rekâtlar tek selam ile edâ edilebilse dahi, iki rekâtta bir selam verilerek kılınması daha uygundur.

2- Tek selamdan maksat, iki rekâtta bir oturmak, sadece son rekâtta selam vermektir.

3- Çift selamdan maksat, her iki rekâtta bir selam vermektir.

KAYNAKÇA

- Abdülmeccid Mahmûd Abdülmeccid, *el-İtticâhâtü'l-fikhiyye inde ashâbi'l-hadîs fî'l-garni's-sâlisi'l-hicrî*. Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1399/1979.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavut – Âdil Mürşid. 45 Cilt. by: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Akpınar, Muhammet Raşit. *Muhammed Enver Şah el-Keşmîrî ve Fıkah Düşüncesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Alî el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Fethu bâbi'l-inâye bi şerhi'n-Nikâye*. thk. Muhammed Nezzâr Temîm - Haysem Nezzâr Temîm. 3 Cilt. Beyrut, 1418/1997.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahihi'l-Buhârî*. 25. Cilt. Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Aynî. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrâhîm el-Mısırî. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999.
- Bağdâdî, el-Kâdî Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Alî b. Nasr. *el-İşrâf alâ nüketi mesâli'l-hilâf*, thk. El-Habîb b. Tâhir. 2 Cilt. by: Dâru İbn Hazm, 1420/1999.
- Belkînî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Raslân el-Belkînî. *et-Tedrîb*. thk. Ebû Ya'kub Neşe't b. Kemâli'l-Mısırî. 4 Cilt. Sûdî Arabistan: Dâru'l-Kibleteyn, 1433/2012.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye. 3. Basım, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cûfî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. by: Dâru Tavgi'n-Necât, 1422/2001.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Selâhiddîn b. Hasan b. İdrîs. *Keşşâfu'l-ginâ'an Metni'l-Egnâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*. thk. İsmetullâh

- İnâyetullâh Muhammed – Sâid Bektaş – Muhammed Ubeydullah Hân – Zeynep Muhammed Hasen. 8 Cilt. by: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye – Dârü's-Sirrâc, 1431/2010.
- Cüveynî, Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdu'l-Azîm Mahmud ed-Dîb. 20 Cilt. by: Dârü'l-Minhâc, 1428/2007.
- Çetintaş, Recep. *İlk Beş Asır Fıkah Usulü Literatüründe Teklîfi Hüküm Terminologisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2015.
- Çiftçi, Muhammed Hüsnü. “Hanefî Mezhebi Kaynaklarında Vitir Namazının Hükümünün Hadis Rivayetleri Bağlamında Tahlili”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 409-430. http://isamveri.org/pdfdrq/D02533/2014_24/2014_24_CIFTCIMH.pdf.
- Dârakutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut – Hasen Abdülmüni'm – Abdüllatîf Harzullâh – Ahmed Berhûm. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Dârimî, Ebü Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esad ed-Dârânî. 4 Cilt. Sûdi Arabistan: Dârü'l-Muğnî, 1412/2000.
- Deniz, Gürbüz. “Vahiy Olgusu”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, cilt/2 (Temmuz 2017), 115-193. <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/29303>.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Mesâilü'l-İmâm-ı Ahmed rivâyetü Ebî Dâvûd es-Sicistânî*. thk. Ebû Muâz Târik b. Avdullah b. Muhammed. Mısır: Mektebetü İbn Temîm, 1420/1999.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed . uhyiddîn Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû İshâk Burhaneddîn, İbrahim b. Muhammed b. Adillâh b. Muhammed b. Müflih. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Ebü'l-Ferec, Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdîsî. *Şerhü'l-kebîr alâ metni'l-Muğni'*. 4 Cilt. by: Dârü'l-Kütübü'l-Arabî, ts.
- el-Haddâd, Radıyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed. *el-Cevheratü'n-neyyire*. by: el-Maktba'tü'l-Hayriyyeti, 1322/1904.

- Erdem, Sami. “Vitr Namazının Hükümüne Dair Tartışmalar ve Abdülğanî en-Nâblusî’nin *Keşfü’s-Sitr an Farziyyeti’l-Vitr* Adlı Risalesi”. *M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43 (2012), 5-39. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/162819>.
- Erdem, Sami. “Vitr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/111-113. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Erdoğan, Mehmet. *Fukh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Hâkim en Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1411/1990.
- Heysemî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma’u’z-zevâid ve menba’u’l-fevâ’id*. thk. Hüsâmuddîn el-Kudsî. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetü’l-Kudsiyye, 1414/1994.
- Heytemî, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa’dî. *el-Minhâcü’l-kavîm*. by: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1420/2000.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstizkârü’l-câmi’ li-mezâhibi fukahâ’i’l-emsâr ve ‘ulemâ’i’l-aktâr fîmâ tezammenehü’l-Muvattâ min me’ani’r-re’y ve’l-âsâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ – Muhammed Alî Muavvid. 9 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdillazîz el-Hüseynî ed-Dîmeşkî. *Reddü’l-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr şerhu Tenvîri’l-ebâr*. thk. Âdil Muhammed Abdülmevcûd – Alî Muhammed Muavvid. 6 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1423/2003.
- İbn Battâl, Ebü’l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekr el-Kurtubî. *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannefî’l-ehâdis ve’l-âsâr*. thk. Kâmil Yûsûf el-Hût. 7 Cilt. Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1409/1989.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *İ'lâmü'l-enâm şerhu Bulûğu'l-merâm min ehâdîsi'l-ahkâm*. thk. Nûreddîn İtr. 4 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Minhâcû'l-Kâvîm, 1440/2019.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfî'l-kebîr*. by: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1989.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtûbî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. thk. Abülgaîffâr Süleymân el-Bendârî. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425/2003.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-İhsân fî takrîbi sahihi İbn Hibbân*. thk. Şuayb Arnavut. 18. Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1998.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî. *Katru'n-nedâ ve bellü's-sedâ*. nşr. Muhammed Hâdî eş-Şemrahî el-Mardînî. Türkiye: Mektebetü Seyda, 2020.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvâffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî, *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvâffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî, *el-Kâfî fî fikhi'l-İmâmı Ahmed b. Hanbel* thk. Muhammed Fâris. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. by: Dâru Ahyâi'l-Kütübü'l-Arabiyyeti, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem İbn Manzûr. *Lisânü'l-'arab*. nşr. Neşru Edebi'l-Havzeti. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım. 1405/1984.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el Mısırî - Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdullaziz el-Hüseynî ed-Dimaşkî. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik ve Münhetü'l-hâlik*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-

- Kurtûbî eş-Şehîr bi-İbn Rüşdü'l-Hafîd. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mugtesid*. 4 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1425/2004.
- Sahnûn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdisselâm b. Saîd et-Tenûhî el-Kayrevânî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. by: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbnü'l-Cellâb, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasen b. el-Cellâb el-Basrî, *et-Tefri' fî fîkhi'l-İmâm-ı Mâlik b. Enes*. thk. Seyyid Kesrevî Hasen 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1428/2007.
- İbnü'l-Mehâmîlî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mehâmîlî ed-Dabbî, *el-Lübâb*, thk. Abdü'l-Kerîm b. Sanîyetenî'l-Umrî. Medînetü'l-Münevvere: Dârü'l-Buhârâ, 1416/1995.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyin Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrân el-Yemânî. *el-Beyân*. thk. Kâsım Muhammed Nevevî 14 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1421/2000.
- Kalvazânî, Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasan Ebü'l-Hattâb. *el-Hidâye alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel*. thk. Abdüllatîf Hemîm – Mâhir Yâsin el-Fahl. by: Müessesetü'l-Ğurâs, 1425/2004.
- Kanâziî, Ebü'l-Mutarriif Abdurrahmân b. Mervân b. Abdirrahmân el-Ensârî. *Tefsîrü'l-Muvattâ*. thk. Âmir Hasen Sabrî. 2 Cilt. Katar: Dârü'n-Nevâdir, 1429/2008.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî. *ez-Zahîre*. thk. Saîd A'râb. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1415/1994.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi fî tertîbi's-şerâi*. 10 Cilt. by: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/19861.
- Kayravânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân en-Nefzî. *Metnü'r-risâle*. by: Dârü'l-Fikr, ts.
- Kayravânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân en-Nefzî *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât alâ mâ fî'l-Müdevvene*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulvu. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1420/1999.
- Kazvîni, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî. *el-Azîz şeru'l-Vecîz el-ma'rûf bi-Şerhi'l-kebîr*. thk. Alî Muhammed Avde – Âdil Muhammed Abdü'l-Mevcûd 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1997.

- Keşnâvî, Ebû Bekr b. Hasen b. Abdillâh. *Eshelü'l-medârik şerhu İrşâdi'l-mesâlik*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr. 2. Basım. ts.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Kevâkibü'd-derârî fî şerhi Sâhihi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî. 2. Basım, 1401/1981.
- Koca, Ferhat. *İbadet Esasları*. Ankara: TDV Yayınları. 4 Basım 2014.
- Koçak, Muhsin, “Kunut”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/ 380. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtûbî. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kurân*. thk. Kâmil el-Harrât - Mâhir Habbûş. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 1467/2006.
- Kurtûbî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsîl*. thk. Muhammed Hacî. 20 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408/1988.
- Lahmî, Alî b. Muhammed el-Arabî Ebû'l-Hasen. *et-Tefsira'*. thk. Ahmed Abdü'l-Kerîm Necîb 14 Cilt. Katar: Vizâratü'l-Evgâf ve's-Şûnü'l-İslâmiyye, 1432/2011.
- Mahmutoğlu, Yakup – Altan, Mustafa. “Dört Mezhebe Göre Namazlarda Kunût Duası Okumanın Keyfiyeti ve Hükümü”. *Darulfunun İlahiyat* 29/2 (Kasım 2018), 379-407 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/617062>
- Makdîsî, Ebû'l-Abbâs Şiâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Rasûlân el-Makdîsî er-Remlî. *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*. thk. Hâlid er-Ribât. 20 Cilt. Mısır: Dârü'l-Fellâh, 1437/2016.
- Makdîsî, Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ b. Sâlim b. Îsâ b. Sâlim el-Hicâvî. *el-İgnâ' fî fikhi'l-İmâm-ı Ahmed b. Hanbel*. thk. Abdüllatîf Muhammed Mûsâ es-Subkî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî. *el-Hâvi'l-kebîr fî fikhi mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. thk. Alî Muhamed Muavvid – Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Mâzerî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî el-Mâzerî, *Şerhu't-telkîn*. thk. Muhammed Muhtâr es-Selâmî 5 Cilt. by: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1429/2008.

- Merginânî, Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdulazîz el-Buhârî. *el-Muhîti'l burhânî fî'l fikhi'n-Nu'mânî*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2004.
- Merğînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyet'il-mübtedî*. thk. Talâl Yûsuf 4 Cilt. Beyrut: Dâru Ahyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Mervezî, İshak b. Mansûr b. Behrâm Ebû Yâ'kub. *Mesâilü'l-İmam-ı Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhuye'*. 9 Cilt. Medine: İmâdetü'l-Bahsü'l-İlmî, 1425/2002.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî el-Dimeşkî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. thk. Abdülkerîm el-Atâ'. Dimeşk: Mektebetü'l-İlmî'l-Hadîs, 1423/2002.
- Muhammed b. Sâlih el-Useymîn, *eş-Şerhü'l mümti' alâ Zâdi'l-müstakni'*. 15 Cilt. by: Dâru İbü'l-Cevzî, 1428/2007.
- Muhammed Meyyâre, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Meyyâre el-Fâsî. *ed-Dürri's-semîn ve'l-mevrûdü'l-muî'n*. thk. Abdullah Münşâvî. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1429/2008.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî el-Mısrî. *Muhtasarü'l-Müzenî*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife', 1410/1990.
- Nemerî, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî. *el-Kâfî fî fikhi ehli Mêdîne*. thk. Muhammed Ahîd 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyâd, 1400/1980.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Nesefî, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *en-Nehru'l-fâik şerhu kenzi'd-dekâik*. thk. Ahmed Azve İnâye. 3 Cilt. by: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2002.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc şerhu sahîhi müslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, 1318/1900.
- Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. by: Dârü'l-Fikr, ts.

- Nevevî, *Hilyetü'l-ebrâr ve şî'ârü'l-ahyâr fî telhîsi'd-da'avât ve'l-ezkârî'l-müstehabbe fî'l-leyl ve'n-nehâr*. Beyrut: Mektebetü Dâri'l-Fecr. 2. Basım, 1437/2016.
- Öğüt, Sâlim. "Sehiv Secdesi". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 36/318-319. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Rifâî', Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Ensârî. *Kifâyetü'n-nebih şerhü't-tenbih fî fikhî'l-İmâmî's-Şâfiî*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bislûm. 21 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1430/2009.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed b. Mecîd. *Bezlu'l-mecdûd fî halli Ebî Dâvûd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Semerkindî, Ebû Bekir Alâuddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye. 1414/1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Semsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mağrife', 1414/1993.
- Serahsî, *el-Mebsût*, 31 Cilt. İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008.
- Sivâsî, Ebü'l-Berekât İsmâ'il b. Sinân es-Sivâsî, *el-Ferâ'id şerhi Mülteka'l-ebhur*. thk. Sa'd b. Sâlih b. Sa'd el-Avfî. 1 Cilt. Sûdî Arabistan: yy, 1441/2020.
- Subkî, Mahmûd Muhammed Hattâbu's-Subkî. *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd şerhu süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd*. thk. Emîn Mahmûd Muhammed Hattâb. 10 Cilt. Kâhire: Matba'tü'l-İstikame, 1394/1984.
- Sülemî, İzzüddîn Abdü'l-Azîz b. Abdisselâm. *el-Ğaye fî ihtisârî'n-Nihâye*. thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 1437/2016.
- Şa'bân, Zekiyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çe. İbrâhim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 23. Baskı. 2015.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad. *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*. thk. Mehdî Hasan el-Kîlânî el-Kâdirî. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb. 3. Basım, 1403/1983.
- Şeybânî, eş-Şeybânî, *el-Aslu'l-ma'rûf bi'l-mebsût*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî. 5 Cilt. Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve Ulûmu'l-İslâmiyye, ts.
- Şinkîti, Muhammed b. Muhammed b. Sâlim el-Meclîsî. *Levâmiu'd-dürer fî hetki*

- estâri 'l-Muhtasar*, thk. Dârü'r-Rıdvân. 15 Cilt. 1436/2015.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî el-Kâhirî. *Muğni 'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi 'l-Minhâc*. 6 Cilt. by: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü 'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Süflî. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye. 2. Basım, 1415/1994.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü 'l-evsat*. thk. 10 Cilt. Târık b. Avdillâh b. Muhammed – Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. Kâhire: Dârü'l-Harameyn, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el- Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Şerhu Me'âni 'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr – Muhammed Seyyid Câde'l-Hak. 5 Cilt. by: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tehânevî, Muhammed b. A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî. *Keşşâffü istilâhâtî 'l-fünûn ve 'l-ulûm*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996.
- Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf et-Tehânevî el-Osmânî. *İ'lâi's-sünen*, thk. Muhammed Takî Osmânî. 22 Cilt. Pâkistân: Dârü'l-Kur'ân ve 'l-Ulûmü'l-İslâmîyye, 1418/1997.
- Tenûhî, Ebû Tâhir İbrahim b. Abdi's-Samed b. Beşîr. *et-Tenbîh alâ mebêdi't-tevcîh*. thk. Muhammed Belhassên. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1428/2007.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi 'u's-sahîh*. thk. Beşşâr İvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmîyye, 1419/1998.
- Vellvî, Muhammed b. Alî b. Âdem b. Mûsa el-İsyûbî. *el-Bahrü 'l-muhîti's-seccâc fî şerhi Sahîhi 'l-İmâm-ı Müslim*. 45 Cilt. by: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1436/2015.
- Yaşaroğlu, M. Kamil. "Namaz" *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 32/350-357. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Yüzügöldü, Büşra. "Hanefî ve Şâfiî Mezheplerinde Vitir Namazı". *Diyanet İlmi Dergi* 45/4 (2009), 60-88.